

VIGILIA

2012/5

Napló és vallomás

PILINSZKY JÁNOS: „Vallomásirodalom”

SZŰCS TERI: A Szeretet támadt fel

TAKÁCS ZSUZSA: **Marno János: Kezünk idegen formákba kezd**

HALMAI TAMÁS: **Napló és vallomás Gergely Ágnes könyveiben**

GYÖRFFY ÁKOS: **A hegyi füzetből**

Dobai Lili, Fecske Csaba, Iancu Laura és Vörös István versei

RUDOLF KASSNER: **Rainer Maria Rilke 60. születésnapjára**

Csarnai Attila, Cseresznye Gábor és Szörényi László prózája

VASADI PÉTER: **Egy keresztény egzisztencia látásmódjáról**

Beszélgetés Jáki Sándor Teodózzal

77. évfolyam	VIGILIA	Május
LUKÁCS LÁSZLÓ:	Ékes vagy igaz szó?	321
NAPLÓ ÉS VALLOMÁS		
PILINSZKY JÁNOS:	„Vallomásirodalom”	322
SZÜCS TERI:	Ad Absurdum. Beney Zsuzsa 2006-os naplójegyzeteihez	324
TAKÁCS ZSUZSA:	Idegenkezűségünk (Marno János: <i>Kezünk idegen formákba kezd</i>)	328
HALMAI TAMÁS:	„Még nem szerettem szabad embert”.	
	Napló és vallomás Gergely Ágnes néhány könyvében	333
GYÖRFFY ÁKOS:	A hegyi füzetből	339
SZÉPÍRÁS		
VÖRÖS ISTVÁN:	LXXXIV. zsoltár; LXXXV. zsoltár (<i>versek</i>)	342
DOBAI LILI:	ez abban a; Szenteste (<i>versek</i>)	344
RUDOLF KASSNER:	Rainer Maria Rilke 60. születésnapjára (<i>Derék Gyéza fordítása</i>)	347
CSERESZNYE GÁBOR:	Peloni (<i>rövidpróza</i>)	357
FECSKE CSABA:	A gyerekkor vége; Félelem (<i>versek</i>)	358
ANDRÁS LÁSZLÓ:	Az ébredés; Hétfő (<i>versek</i>)	360
SZÖRÉNYI LÁSZLÓ:	A lukulusz	361
JUHÁSZ ANIKÓ:	Fáradt fákon...; Lejjebb ereszkedett (<i>versek</i>)	363
CSARNAI ATTILA:	Igaz történet (<i>novella</i>)	364
IANCU LAURA:	Ki Istent el nem altatta (<i>vers</i>)	371
A VIGILIA BESZÉLGETÉSE		
CS. VARGA ISTVÁN:	Jáki Sándor Teodózzal	372
MAI MEDITÁCIÓK		
VASADI PÉTER:	Szabásminta. Egy keresztény egzisztencia látásmódjáról (<i>I. rész</i>)	381
SZÉP/MŰVÉSZET		
KOVALOVSKY MÁRTA:	Tyúkanyó meséi. 61. Hédike fut elől (Tarján Hédi kiállítása)	390
KRITIKA		
KENYERES ZOLTÁN:	Nyilasy Balázs: <i>A 19. századi modern magyar románc</i>	391
SZEMLE		
	(a részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón)	394
	<i>A 323. és 341. oldalon Pilinszky János kézírása</i>	

Ékes vagy igaz szó?

A kultúra talán legfontosabb alapfeltétele a beszéd, az egymással való érintkezés, gondolataink kifejezésének és közlésének lehetősége. Az ókori iskolák tananyagában ezért is kapott olyan fontos szerepet a grammatika és a retorika. A grammatikában megtanulták a fiatalok, hogyan tudják gondolataikat szabatosan kifejezni, hiszen csak így juthattak tiszta, világos, valóban az igazságot tükröző fogalmakhoz. Erre épült a retorika, amely már azt célozta, hogy másokat minél hatékonyabban tudjanak meggyőzni ékesszólásukkal. Fontos és hasznos tudás ez, veszélyessé válhat azonban, ha nem az Igazság érdekében használják.

Nem véletlen tehát, hogy a történelem folyamán annyian nézték igen kritikusán az ékesszólás „tudományát”. Az ókor végén Szent Ágoston belső fejlődésének fontos állomása volt, hogy kiábrándult a rétorok hamis ékesszólásából. Miután kijárta a rétoriskolát, maga is a szónoklás művészetét tanította. „Pénzen vesztegette a győzelmet szerző szószátyárkodást”: olyan fortélyokra oktatta tanítványait, „akik a hazugság nyomába szegődtek és kapkodtak a hiúság felé”, hogy „mentsék a bűnösök irháját”. Tévelygését aztán Isten elé tárta *Vallomásaiban*: „Át- és átelmélkedtem cselekedeteimet és megrendültem.” Az újkorban pedig Pascal tekintett kritikus gyanakvással „a szó mestereire”, akik „inkább költő, mint ember módjára szólnak”. Elítélte azt az „ékesszólást, amely behízelt szólamokkal és nem lenyűgöző érvekkel győz meg: mint a zsarnok, nem mint a király”.

A meggyőzés bűvésze ma ismét nagyhatalommá lett a közéletben, sőt immár bevonult a felsőoktatásba is: egyetemi tantárgyként oktatják, hogyan lehet meggyőzni a másikat — függetlenül attól, mennyire igaz az, amit az illető propagál. Egy amerikai sztár-pszichológus nemrég magyarul is megjelent könyve már alcímében hirdeti, hogy „nyolc perc alatt” kicsalja az „igen” választ bármire, bárkitől. A szerző főleg politikusokat és üzletembereket oktat arra, hogyan kell meggyőzni az embereket, rájuk erőltetni eladni való árujukat vagy éppen politikai nézeteiket. Környezetszennyezés ez is: elárasztanak az üres vagy hamis, eredeti értelmükből kiforgatott szavak, politikai vagy üzleti szólamok.

Két, egymással párhuzamos úton juthatunk ki ebből a szennyezett világból. Az igazság útját már a görög filozófia ismerte, amikor az igazmondás kritériumának azt tekintette, hogy a szó ne csak az azt kimondónak szubjektív, vélt igazát tükrözze, hanem a valóságot. A kereszténység Krisztust vallja a legfőbb igazságnak. Ezért is különösen nagy a felelőssége azoknak, akik keresztény eszmékre hivatkozva avatkoznak be az igazságtartalmuktól megfosztott szavak csatájába. — A másik utat Ágoston járta végig megtérése folyamán: Isten színe előtt tett vallomást, áthatolva életének felszínén, önmagát és másokat áltató hazugságain, és így találkozhatott Istennel, az örök Igazsággal, és rajta keresztül önmagával.

PILINSZKY JÁNOS

„Vallomásirodalom”

A magyar irodalomnak — szerény véleményem szerint — egy valóban nagy fogyatéka van. S ez az, hogy magjában, tengelyében nem vallomásirodalom. Nekünk nincs Kierkegaard-unk, mint a kis Dániának, és nincs Dosztojevszkijünk vagy Ágostonunk, vagy akár André Gide-ünk, ha úgy tetszik. Nincsenek nagy gyónóink, s önmaguk ellen forduló realistáink, akik vallomásaikkal kívántak volna segíteni és irgalmazni maguknak és másoknak, a többieknek, ahelyett hogy bármily nemes eszményképet tettek volna olvasóik elé. Irodalmunk így minden kiválósága mellett már „tartásában” is inkább önigazoló irodalom — nem egyesekről, hanem általában beszélünk —, mint vallomásirodalom. Csak egy példát említek erre: Az új földesúr szinte egy időben született a *Bűn és bűnhődéssel* és *A romlás virágaival*...

(Sárospatakon, részlet;
Új Ember, 1970. március 1.)

*

Szaporodnak a dokumentumjátékok, dokumentumregények és főként a dokumentumfilmek. A hírek és híradók mintájára a művészetben is egyre inkább tért hódít „a pusztai információk” módszere, mint a valóság leghitelesebb megragadása. De vajon tetten lehet-e érni „helyszíni szemléken” az emberi valóságot?

Az európai irodalomról Babits Mihály írta meg, hogy lényege szerint gyónás, vagyis vallomásirodalom. A dokumentum műfaja látszatra ennek a vallomásnak a folytatása, kiszélesítése.

Valójában szöges ellentéte, vagy legalábbis könnyen azzá válhat. A vallomásban: magam vagyok a bíró és vádlott, az, aki vall, és az, akiről vallomást teszek. Vagyis: a vallomás mindenkor súlyos erkölcsi küzdelem gyümölcse. A dokumentum azonban nem így készül. S épp mert hiányoznak belőle a vallomás személyes gyötrelmei: könnyen válhat motorjává a pusztai kíváncsiság, az ingyenes behatolás vadászszenvédélye. Márpedig „zsákmánya” így nem lesz — nem is lehet — több, mint látszat, vagy legfeljebb néhány „pusztai tény”, amiről Rilke megmondotta már: „Rettenetes, hogy a tényektől sose tudhatjuk meg a valóságot.”

A művészet épp a tényekkel folytatott küzdelem a valóságért, s e küzdelem egyedül hiteles színtere: maga az alkotó kell hogy legyen. Különböztethetetlenül kettéválik: megfigyelő és megfigyelt, az, aki tetten ér, és az, akit tetten érnek, az, aki elítél, és az, akit elítélnek. Különböztethetetlenül kettéválik: megfigyelő és megfigyelt, az, aki tetten ér, és az, akit tetten érnek, az, aki elítél, és az, akit elítélnek. Különböztethetetlenül kettéválik: megfigyelő és megfigyelt, az, aki tetten ér, és az, akit tetten érnek, az, aki elítél, és az, akit elítélnek. Különböztethetetlenül kettéválik: megfigyelő és megfigyelt, az, aki tetten ér, és az, akit tetten érnek, az, aki elítél, és az, akit elítélnek. Különböztethetetlenül kettéválik: megfigyelő és megfigyelt, az, aki tetten ér, és az, akit tetten érnek, az, aki elítél, és az, akit elítélnek.

rópai „vallomásművészetnek” épp ez adta megrendítő és megtisztító erkölcsi erejét, hogy a két szerepből egyetlen szerepet csinált. Ha úgy tetszik: „dokumentálta”, és „leleplezte”, és „megmutatta”, hogy bűnös és bíró igazában ugyanaz az ember.

A művészet e „túlzása” nélkül a „dokumentum” nemhogy segítene megragadni a tények mögött működő emberi tragikumot, valóságot, hanem épp ellenkezőleg, csak kiszélesíti a tények hétköznapi uralmát, legtöbbször ijesztően egyoldalú szereposztását, s ezzel még a hétköznapi világánál is messzebbre visz attól a bizonyos „katarzistól”, amire annyira szomjúhozunk, s ami nem egyéb, mint minden ember egységének boldog-boldogtalan megélése a valóság egyedül üdvözítő intimitásában.

(Vallomás és dokumentum,
Új Ember, 1969. május 4.)

Introszektus

Ki nyitja meg a betett könyvet?
Ki rajzi meg a töretlen időt?
Lapozza fel, hajmaltól hajmalig
emelve s ledöntve lapjait?

Az ismeretlen társakéba nyúlni
Ki merészel köztük? S ki merészel
a csúros könyv keskeny sűrűjében
ki mer kutatni? S hogy mer pusztá
kérdezel?

És ki nem fél köztük? Ki ne félne,
minden Remét az Isten s lelkünyja,
s leborulnak minden angyalok,
s elröptetők minden kreatúra?

A bárány at, ki csem fél köztük,
egedül ő, a bárány, kit megöltél;
vígjátékos at üveg-tengeren
s trónra száll. S megnyitja a
könyvet.

Pilinszky János kézírása

Ad Absurdum

Beney Zsuzsa 2006-os naplójegyzeteihez

„A hit – talán – a megismerhetetlenség megismerése,
emberi létünk tragikus abszurditása,
mely semmiképpen nem tartozhat tudatunk tartományába.”

„A bűn tehát mindannyiunkat örvényébe rántó abszurditás lenne?
Abszurditás, mint a hit, mint a halál tudata,
mint Isten gondolata az emberi létben?
Az abszurditás valósága, mint maga a létezés?”

1975-ben született Lenin-
grádban. Irodalomtörté-
nész, kritikus. Budapesten
él. Legutóbbi írását 2011.
11. számunkban közöltük.

*Beney Zsuzsa
Möbius-szalag
című kötetének
a *Naplójegyzetek* a
záródarabja (Vigilia
Kiadó, Budapest,
2006, 181–191.)

A két mondat, amely a hitről és a bűnről azt mondja, véli, hogy abszurditás, nem egyazon paradoxon két tagjaként kerül egymás közelébe Beney Zsuzsa utolsó írásában, a *Naplójegyzetek*-sorozatban, amely 2006 júniusa és szeptembere közt jelent meg a Vigiliában.* Az abszurditás átható és alapvető tapasztalata az életműnek, ezért sem lesz belőle formabravúr, csattanó. *A hit mint abszurditás* — ezzel zárul a második naplójegyzet; *a bűn mint abszurditás* — ez a zárлата a negyedik, utolsó elkészült darabnak, amelyet Beney Zsuzsa halála napja reggelén küldött el e-mailben a szerkesztőségnek. E pontjaikhoz az írások következetes és önreflexív érveléssel érkeznek el, és amit láthatóvá tesznek, amit az olvasónak (az olvasóért) felkínálnak, az éppen a megértés maradéktalan vágya, a megismerő ész fáradozása — ez jut az abszurdumig, vagyis saját erőfeszítéséről nyilvánítja ki ily módon, hogy kiúttalan. Meghatározó kettőssége ez Beney Zsuzsa életművének — egyfelől a struktúrák, a szövegfelépítmények klasszikus kidolgozottságát látjuk, melyet logikai rend tesz még feszesebbé; és másfelől a mindent megelőző reflexiót magának a szövegnek a léte: hogy mindez hiábavaló. Ennél teljesebb, groteszkebb és fájóbb dekonstrukció nem lehet. De nem csupán ezzel maradunk — a belátott, bensővé tett abszurditással.

A naplójegyzetek magyarázat nélkül maradó kijelentéssel kezdődnek. „Egész életemben istenkereső voltam” — a lépésről lépésre haladó gondolatmenetnek ez a felütése. A teológia iránti elkötelezettség eredendően személyes, sőt, zsigeri, magyarán nem kulturális képződmény, és erkölcsi normákhoz sincs köze, jelzi Beney Zsuzsa, majd kiegészíti az eddigieket: nem is az intézményesült vallásosság, az egyház produktuma ez az eredendő odafordulás. Noha az egyháznak mégis megadatik az a kiváltság, hogy „Isten emberré válásának misztériumáról” beszélhessen. És ez a misztérium olyannyira megragadó, „vonzó és taszító”, hogy az sem hitelteleníti, hogy az

egyház éppen az életben maradásért küzdő, a kikeresztelkedést (hiába) választó zsidóknak tartott kényszer-hittanon hirdeti, megcáfolva ezzel önnön alapjait, a konverzió szabadágát, az életmentés parancsát — tettetárssá válva a gyilkosságban. Beney ezt a történetet tapintattal ágyazza be az *epiphania* általi, ellentmondásos megragadottságról szóló bekezdésekbe, és finom szűkszávásával ugyanakkor még inkább kiélezi azt, hogy a megragadottság valóban csak a merő abszurdítás foglatatában gondolható el. Isten testté-lételének gondolata annyira fölkavaró, hogy az sem jelentékteleníti el, hogy éppen a hatalmával visszaélő egyház hirdeti; ám nem halványul el annak a történelmi tapasztalata sem, hogy a hitvallás a kirekesztés dogmatikus fegyverévé is silányítható. Beney Zsuzsa differenciált látásmódja egymás kioltása, összemosása nélkül fogja össze ezeket az ellentéteket.

Ahogy az „istenkeresés” megmagyarázhatatlan adottság, úgy, és még inkább megmagyarázhatatlan az, hogy a Holokauszt miért sarkall egyáltalán teológiára — az emberről elfelejtkező Isten ideje után miért nem a maradéktalan istenfelejtés következik. Miért van ma egyáltalán teológia — talán a saját létére irányuló kérdésből indulhatna ki egyedül érvényes vallási diskurzus. Abszurdítás az, hogy a szenvedés éppen a szenvedés *teológiája* iránt kötelez el, hogy a tömegmészárlás Isten testté-lételének, emberré-lételének kérdését veti fel — és megintcsak, nem erkölcsi álláspontként, nem kulturális meghatározottságként, hanem *kényszerként*, amelyetől „nem tudunk, nem akarunk” elszakadni, „és nem vagyunk képesek a nem-akarára”, írja Beney Zsuzsa. (Tegyük hozzá, József Attila bűn-fogalmának egyik legelmélyültebb értelmezője tudta, értette, hogy a bűnről való gondolkodás, a zsidó-keresztény teológia által való megragadottság — mint „kényszer” — egyben pszichológiai állapot, jelenség is — ha tetszik, tünet.)

Beney Zsuzsa szenvedés-teológiája mindezek után nem csupán elismétli a megfeszített Istent valló kereszt-teológia vízióját — összetettebb és radikálisabb annál: a reménynek azt a *minimumát* keresi, amely a létezés kiüttlanságában a hit tartalmát mégis körvonalazhatóvá, elkülöníthetővé teszi. Másképpen: a hitet győzködés, önszuggeszció és ígérő performatívumok nélkül kísérli meg leírni, anélkül, hogy maga vonná vissza azt a megtapasztalást, hogy a létezés kaotikus, pusztulásba tartó. Ez a kísérlet már önmagában lehetetlen, az abszurd hit gesztusa. És mint *nyelvi* feladat is lehetetlen. Talán ezért érdekli szenvedélyesen Beney Zsuzsát a metafora mint a különmemű, széttartó jelentéseket, kettőségeket átfogó alakzat. De már a verseiben is gyanakodva figyeli, körütekintéssel használja, sőt, megalkotja a visszavont metaforát (lásd például a lírájában kezdetű jelenlévő *tűz*-metafora mellett a „*se tűz*” felbukkanását). Vallo-másos-elemző esszéi azért sem keverednek retorikai ellentmondásba költészetével, mert a metafora iránti érdeklődés és a metaforával szembeni gyanú őket is áthatja: nem alakzatokkal kívánnak meg-

győzni, hanem kibontják és a gondolkodás saját, személyes történetévé alakítják a metaforában (vagy inkább: a negatív metaforában, a visszavont metaforában) összesűrűsödött.

A megtestesülés maga a metafora — Beney így nyitja fel, így teszi láthatóvá tartalmát: *„Az az Isten, akinek arca vágyaink során életre támad bennünk, ma nem lehet más, mint az emberrel együtt-szenvedés Istene, aki a szenvedés vállalásában lett emberré, aki részt vesz szenvedésünk némaságában.”* Az első mozzanat tehát annak belátása, hogy mi magunk hívjuk létre az antropomorf Istent — vágyainkban születik az arcunkat látó arc, a szenvedésünket minden mozzanatában követő és velünk vállaló isteni együttérzés. De Beney kibontott metaforájának végén ott a *némaság* is, mely persze megintcsak egy alakzat, negatív kép: visszavesz az isteniből, mégpedig azt veszi vissza, ami azt az emberitől elválasztaná. De ha az Isten nem némulna bele a szenvedés kilátástalanságába, akkor nem ismerné annak mélységeit, a legkínzóbb emberi tapasztalatot, a gyötrő értelmetlenséget. Az együtt-szenvedő Isten nem a diadalmas feltámadásig részesedik az emberi szenvedésben, hanem mindvégig („mindhalálig”). S e *mindvégig* azt is jelenti, hogy egészen a hitetlenségig: *„Az önmaga által rámért elhagyatottság roskasztó magányában Isten egyszerre foszt meg bennünket sajátmagunk és önmaga lététől.”* És: *„Istent, perszonálisan, csak hiányában, a hitet csak a lélektani hitetlenség szárazságában, Isten metafizikai valóságát csak a hitetlenség metafizikai szenvedésében élhetjük át.”*

A semmi Beneynél nem úgy válik teológiai alappá, ahogyan — az általa ekkor már kritikával illetett — Hans Jonas poszt-kabbalista víziójában alakul szabadsággá és felelősséggé az önmagába visszahúzó Isten helyén keletkező hiány. A semmi, Beney szerint, belül van: az értelmezéstől, hittől, rendszertől, reménytől megfosztott ember semmije. Aki ezek után — mégis — teológiát művel, arra abszurd feladat hárul: olyan Istent kell tételeznie (olyan Istenre kell vágyania), aki a hiányban, a semmiben is osztozik. A vágy, a hit reménye pedig éppen erre irányul: a közösre, az *együttre*, az osztozásra, az ilyen módon való találkozásra az emberi és az isteni között — a befogadtatásra.

Beney Zsuzsa naplójegyzeteinek utolsó részében két gondolatmenet, két gondolati ív találkozik: egyfelől a személyes hitvallását összefoglaló sorozaté, és másfelől a Pilinszky-életmű hosszabb ideje készített áttekintése, s azon belül a több hónapon át írt esszé, amely a Pilinszky-líra holokausz-értelmezésének tanítási tapasztalatából indul ki, Pilinszky végső lírai fázisából. Pilinszky költészete ekkor minden addiginál erőteljesebben e feszültségnek a jegyében áll: *„minél nagyobb a bűn, annál nagyobb a ráirányuló kegyelem szentsége, és ezáltal megszentelődésének foka, de annál nagyobb a bűn megszenvedésének mélysége is”*. Beney leírja, értelmezi Pilinszky misztikus kegyelem-fogalmát, melyet a kései Pilinszky-versek erős metaforicitása, ellentétező nyelve hordoz. A kegyelem mint ígélet, mint remény Pilinszky által, Pilinszkyn keresztül jelenik meg a naplójegyzetekben. Beney szemlélete, a megfosztottságra redukált, az ígéletet

nyelvétől magát precízen távoltartó látásmód csak arra kérdez rá: mi a bűn. „...értelmezhető-e egyetlen kategóriára (akár az erkölcsire, akár a társadalmira, akár a pszichológiára) szűkítve a bűn fogalma? Természetesen igen, annak ellenére, hogy mindezek a tényezők benne foglaltatnak, még akkor is, ha a létállapot érzékelése felől közelítjük meg kérdését.” Ám a teológiának ez a pontosságra hangolt visszavonása a teológia visszatérését, sőt, a kegyelem lehetőségének visszatérését készíti elő: „A létállapot azonban felfogható misztikus értelemben az egymást erősítő ellentétek összecsapásának villámfényében is, melyben a bűn a szentség forrásává válik, és a szentség a bűnbeesés elviselhetetlen szenvedésében képes megnyilatkozni. Még ha a bűnös megbánás nélkül éli át szenvedését, az akkor is, Isten szenvedésében, örökkévalóvá lesz.” Vagyis, ahogyan a szenvedésben — a reménység szerint — Isten maradéktalanul osztozik, úgy a bűn is befogadtatik Isten örökkévalóságába, az isteni időbe, és ez a befogadtatás lenne a kegyelem lehetősége, ez lenne a maradéktalan megbocsájtás reménye. De ez a lehetőség inkább rejtélyként, e pár mondatba zárva jelenik meg a szövegben.

„A bűn tehát mindannyiunkat örvényébe rántó abszurditás lenne?” Az abszurditásnak való kitettségünk metaforikus neve a bűn, mondja Beney Zsuzsa. Az abszurditás örvénybe ránt — maga a kiszolgáltatottság. De olyan metaforikus néven nevezzük, mely az átfordulás reményét is hordozza. A név hordozza, a metafora — nem az állapot. A kérdés ezzel folytatódik: a bűn éppúgy abszurditás, „mint a hit, mint a halál tudata, mint Isten gondolata az emberi létben?” Következetesség ez a végsőkéig, amely semmilyen bizonyosságot nem birtokol immár. De az abszurdításban való találkozása hitnek és bűnnek, a halál tudatának és Isten elgondolásának itt és most az egyetlen lehetőség a kegyelem definiálására: hogy mindezek összeérhetnek, hogy az ember egyik abszurditásból áttűnhet a másikba, hogy egyikből befogadtathat a másikba — Ad Absurdum. Az utolsó naplójegyzet utolsó mondata így szól: „Az abszurditás valósága, mint maga a létezés?” Kérdéssel zárul az írás, amit egy érthetetlen és elfogadhatatlan esemény megszakított — és úgy zárul kérdéssel, hogy ne állítson, ne önmaga legyen a válasz, hanem a válasz iránti vágy tapintatos, de csillapíthatatlan vágya, követelése hangozzon általa.

Idegenkezűségünk

Költő, író, műfordító. Legutóbbi írását 2011. 11. számunkban közzeltük.

¹Palatinus, Budapest, 2011. (Válogatta és a szövegeket gondozta Markója Csilla.)

²Vö. Varga Mátyás:
Marno-montázs
(Marno János: *A semmi esélye*). Holmi, 2011.
december, 1557.

A műalkotással felérő napló ritka ajándék. Marno János *Keziünk idegen formákba kezd* (*Esszék és levelek*) című, naplószerű kötete¹ ezek egyike. A tanulmányíró s a költészet véres játékában gyakorlott szerző új könyve a verseiben megszokottnál kevésbé válik ön maga feláldozásának oltárává vagy *boncasztalává* — hogy ezt az általa többször is idézett lautréamont-i terepet említsem. Vizsgálódásának tárgya nem elsősorban lelki/fizikai állapota, *öregségtüneteinek* rögzítése; ha részletezi is sérülékenységet, depressziója vagy légzési nehézségei tényét, szinte csak a felvezetés kedvéért, hogy az önironikus kommentárral fűszerezett ábrázolás révén baráti légkört teremtsen. Költői gyakorlata a *fragmentumokban* — de bővitem is a jellemzésére nem egyszer említett irodalomkritikai terminus technikust — s egyúttal egészen való gondolkodás. A szemantikai és képi koherencia felhasználása² napló- és levélírói megközelítése is egyben. Metszetekre szögezett figyelme beavatásra invitáló, előzékeny gesztusa révén a verseiben megszokottnál direkter módon részesíti olvasóját a ráismerés-élményben. Marno irodalmi szövegelemzései a megfoghatatlan megragadására tett pazar kísérletetek.

Bármi szolgálhat, persze, alapkérdéseink feltételének ürügyéül; indoklás nélkül fogható kezünkbe gondolatainktól súlyos vagy gondolatatlanságtól nehéz fejünk. Megtarthatjuk — ha esendőbbben és száználmasabban fogalmazunk is, mint a dán — a saját koponyánk fölötti sírbeszédet, úgy azonban, hogy közben rómaiak, vagyis önmagunk maradunk. Napjaink Inferno-beli (földi) utazásán — Shakespeare-Arany János, Kafka, Holan vagy Kierkegaard vergiliusi árnyaival, továbbá egy sereg más nagy szenvedővel és új és régi szenvedéllyel találkozunk. A szellemek közötti párbeszédből vigaszt vagy kétségbeesésünkre újabb meggyőző érvet hallhatunk ki — alaptermesztünk vagy pillanatnyi léteztékelésünk szerint. Freud, Németh László, Rilke s egyéb megidézettek között élő *cicerone*-ként azonban egyedül Tandori szelleme bolyong a Marno levélnapló *emelt terén* — a helsingőri kastély előtt. Marno verseinek jellemzésre joggal idézhetnénk a *2 és fél töredék Hamletnek* címen megjelent 2008-as Tandori-kötet egyik emblematisz sorát: a „kibukkanunk és kiáznak lassú találynak minket” megállapítását, de úgy gondolom, az ellentmondásra és tanulásra egyaránt ingerlő és felszólító levélnapló, mint evilági purgatóriumjárásunk emlékezetes dokumentuma mégis saját műhelymunkájának titkaiba enged bepillantást.

Maga a cím, a *Keziünk idegen* vízszintes tördelésével, majd függőlegesre váltó, s végül cikk-cakkban végződő *formákba kezd* mondatzárásával a gondolat béklyóiból való el- és felszabadulását sejteti. Keze akaratától független, öntörvényű mozgása a pusztítás és újjáteremtés *de- és rekonstruáló* aktusát celebrálja. Az irodalmi szövegek

ízekre szedésének köszönhetően válik a megtisztított tér újra üressé, szent Hellyé. A védő- és vádbeszédet követő bírói döntés maga a mű — előlegezem Marno metaforáját. „Bizalmatlanságom, azt hiszem, nem paranoid jellegű — írja könyve 151. oldalán —, sokkal inkább természeti, ha tetszik, természetfölötti jellegű, képtelenség, hogy a költészet, amely a mindenkori nyelv, élőbeszéd egyetlen közvetlenül ontológiai, azaz abszolúte benső(séges) aktusa diszkurzív ítélőszék előtt méressék meg. (...) a per a legautentikusabb érintettek és érdekelték között zajlik le, a *műnek mint ítéletnek* meghozatalával” (kiemelés tőlem — T. Zs.). Mindez Móricz (naplója) kapcsán hangzik el: „beszéde soha nem érinti a véglényű én... említett valóságát, de... nyomait, árnyékát, sziluetttjét nem is tünteti el, nem ignorálja... természetes érzékenységgel és magabiztossággal észleli jelenlétét... Irigylésre méltó realista...” — írja. A magyarul — mint kevesek által beszélt nyelven — megszólaló Móricz balsorsáról szólva elősorol még néhány kárvallottat, József Attilát, továbbá a cseh Holant vagy éppen önmagát, amikor a mű gyors reegnimatizálódásáról, a megértés *interpretációs zárlatáról* szól. Nem vitatható álláspont ez, csekély vigaszként azonban hozzátehetjük, hogy a mű újra magába-zárulása — kis és nagy nyelvek esetében egyaránt — már a fogantatás pillanatában elkezdődik, ahogyan ezt a szerző — akit a hasonlat kedvéért nevezzünk a mű szülőanyjának — maga is tapasztalja, hiszen nem pusztán a mű világrahozataláról, de még az ezt megelőző teherbejítés extatikus pillanatáról sem képes hitelesen beszámolni. Interpretációja csupán az egyik lehetséges megközelítés. Kafka esetéről, nevezetesen életművének Max Brod általi örökbefogadásáról már csak az érdekesség kedvéért beszélek, hiszen köztudott, hogy a németül író cseh szerző meg akarta semmisíteni művét, s a szörnyű tett végrehajtását fenti barátjára bízta, aki a vérszenti apánál jobb apja lett szülőtteinek, amennyiben életben hagyta őket.

Minden hiteles elemzés kortárs művé teszi az alkotást, mintegy újraírja azt. Ha ráadásul költői tapasztalattal rendelkező irodalmár elemez, a mű a legjobb kezekbe kerül. Miért hat ma is elemi erővel olvasójára, elemzőjére például az *Apokrif*, ha szóválasztása, kontextusa nem teljesen érthető? El kell-e döntenünk, hogy kihez beszél Pilinszky a versben; szerelméhez vagy Istenhez éppen? Ad abszurdum: magának a költőnek tisztáznia kell-e, ki a megszólított személy? Nyilván nem, hiszen a transzcendencia közelsége (jelenléte), éppúgy mint a szerelmi aktus elragadtatott, egyenesen a szakadék közelébe sodró pillanatában, versírás és -olvasás közben is bűvöletében tart. Erre számtalan bizonyítékkal szolgálnak a szerelmi tapasztalattal nem rendelkező misztikus szerzők szövegei. Cioran *Könnyek és szentek* című esszéjében³ hosszú oldalakat szentel a misztika női irodalmának. A test gyötrése, az aszkézis riasztó példái mellett azonban a költészet és zene, elsősorban Bach orgonazenéjének ekstatisztikus hatásáról is szól, „amelytől jobban átérezzük, milyen távol van tőlünk Isten. Rezgéseiben önmagunkat istenítjük, hogy ily módon hozzá kö-

³E. M. Cioran:
Könnyek és szentek.
(Ford. Karácsonyi Zsolt.)
Qadmon Kiadó,
Budapest, 2010.

zelebb, a belsejébe kerülünk.”⁴ Az *Apokrif* megfejtéséhez is használható kulcsot ad a Cioran-műből vett, folytatólagos idézet: „Az eksztázis bármely fajtája a szexualitást helyettesíti. Nem lenne semmi értelme a létezők közepszerűsége nélkül... De mert a közepszernél az énből való kilépésnek ez az egyetlen útja, a szexualitás időlegesen megmenti őket az állati sorból... A biológikumból a szexualitás az egyetlen égre nyíló kapu” — írja. Az *Apokrif*ot körbejáró zaklatott esti sétáján egyetértésünkkel kísérhetjük Marnot, aki Pilinszky kisgyerekkorának nagylány-játszótársát véli felbukkanni a versben, s ugyanarra a gondolatra jut, nevezetesen, hogy felesleges volna „azonosítanunk... a vers-én által megszólított másikat... miután ez a másik éppúgy rendelkezik isteni, mint emberi attribútumokkal...” Mondatának második fele ennél is tovább lép: „ha nem tévedtem nagyot a vers mesei és gyermeki-narcisztikus (in)szecenírozását illetően, úgy borzongatóan kínálkozik ama másíknak is tulajdonképpeni képe (arca) tudniillik..., amelyet a víztükör (el)nyelt magával, vagy folyama magával sodort... Bőkjem ki végre, hogy... kire gondolok, a játszótársra természetesen.” A beszéde közben önmagára szüntelen reflektáló szerző a Pilinszky által felidézett gyermeki — s egyben isteni — archan fölismeri Nárciszt, éppen készülő verseskötetete hősét. Pilinszky összegező versének elemzése egyébként a könyv legihletettebb oldalai közül való. Nem is állom meg, hogy mutatóban legalább, ne idézzem egy-egy passzusát. „Miért hat oly kéjesen megrendítő erejűnek — kérdezi Marno — a »rámkövíül sarával az éjszaka« képesemény? Mi mindennek a metaforája lehet itt a sár? (...) Csak egy lépés ráismerni a bibliai sár-emberre, a... sárból való teremtményre... De...hogy miért a fa-beszédben találtam fel az éjszaka beszédének forrásmotívumát? »És szólok én, mint éjídön a fa: / / Ismeritek az évek vonulását, / az éveket a gyűrött földeken?«...” A fa „megváltó tanúként jegyzi fel magának (magába) — írja Marno — a föld időtől elszenvedett gyűrődéseit; és... (mint a vers én szócsöve) tanúskodik az idő vonulásáról, tarolásáról... már közvetlenül maga az én fordul befele. Hallatlanul izgalmas... életre keltése... ez az évgyűrűknek...” Fel is hívom olvasóinak figyelmét — ezúttal a *tarolás* „tarvágás” terminus technikusához való kapcsolhatósága kapcsán — a szerző verseit és esszéit egyaránt jellemző nyelvi koherenciára, mely a szavak át- és felülírása, analízise és továbbépítése révén fogja mederbe szüntelen áradó gondolatait. Bevilágítja a nyelv és jelenség közötti lényegi, teljességében soha együtt nem látható folyam kitüntetett szakaszait. Érdemes megemlíteni — visszatérve valamelyest a misztikus irodalomra —, hogy a Keresztes Szent János-összes versei és válogatott prózája (Vál., ford. és az utószót írta Takács Zsuzsa.) Európa, Budapest, 1992, 55–56.

⁵Vö. *Újabb strófák az isteniről.*

In: Keresztes Szent János Összes versei és válogatott prózája. (Vál., ford. és az utószót írta Takács Zsuzsa.) Európa, Budapest, 1992, 55–56.

az emberibb érzékelések.” Az elejtés, elesés, elesettség (bűnbeesettség), a végső átengedettség, a láttatás és látás, a mutatkozás és elrejtőzés vadat és vadászt sarkalló vágya persze misztikus forrásától független, primér késztetés minden alkotó számára. Elemzéseiben írói tapasztalata vezeti és irodalomtörténeti tudása óvja Marnot, amikor Pilinszky gyerekkorának szakadékába merészkedik, vagy éppen annak toronymagasába lép. A torony hasonlat jelentés-összefüggései egyébként kimeríthetetlenül gazdagok, ez minden *Apokrif*-kutató ideális magaslese. „Pilinszky látszólag nem sok súlyt helyez a testre” — írja Marno, majd cáfolatként — az előbb „*kéjesen* (az én kiemelésem — T. Zs.) megrendítő erejű kép”-ként citált sár hasonlat elemzése után — a toronyról szólva — bátor, plauzibilis fejtegetésbe kezd. „Tudta-e a költő ésszerűleg is, amit érzékileg-szellemileg ennyire biztos kézzel tett meg?... Ésszel, a nyelv fogalmi számbavételével nemigen tehet ilyesmit az ember... Ha versként halljuk meg a verset, Orpheusz énekeként, akinek a szava hazátnalabb a szónál, ki kell-e mondanunk miért. Miért idegenül el az ember a tulajdon szavától? Hogy megkönnyebbül szinte, mikor ráomlik a robajló levegő. Feldőlhet tőle, *kifekhet* (lásd fent: az én kiemelésem — T. Zs.)... Pedzdzük-e, hogy a díszlettárgyak (kerti szék, kinnfeledt nyugágy) sem maradnak egészen funkciótlanul dramaturgiailag sem?... sem »ártatlanítani« (kiherélni...) nem akartam a verset... arra a varázserőre próbáltam összpontosítani, amellyel az *Apokrif* oly evidensen keríti hatalmába az embert.” A „Fáradt vagyok. Kimeredek a földből” ilyen felvezetés után földöntúli erotikával telítődik és robban az *Apokrif*-elemzésben.

Pilinszky későbbi verseiről, köteteiről szólva Marno *igyekvésből*, önidézetekből felhúzott, *kínos és zavarodottan líktető* szövegekről beszél. Úgy gondolom én is, hogy a *Harmadnapon KZ-láger falára* című ciklusának újrafogalmazása történik például a *Nagyvárosi ikonok* nem egy versének esetében, de megtetézem több mint gyanúmat azzal az állítással, hogy Pilinszky képességeiről való lemondása — ha tetszik: költői leépülése — evangéliumi/misztikus programot követ és szándékaival teljes összhangban van. A kötött forma, a szerkesztés fegyelme, a választékos szókincs nem érdekli többé, a forma/tartalom gazdagságát a szegénység és gyengeség, az esendőség értékeivel kívánja ellensúlyozni. Az *Utószó* című vers „Inged, ruhád leengeded. / Mezítelen sírkő a hátad” két soráról mondott Marnó-ítélet például — mármint hogy: „Szörnyű, nem? (...) pornográf pompájú giccs... Boldogtalan..., mert impotenciájától és morbid áhítatosságától kétségbeesett” — épp ezért elfogadhatatlan számomra. Pilinszky a kiüresedésbe való belenyugvás szűk útját választja és dokumentálja a folyamat részleteinek ábrázolásával későbbi versesköteteiben, elsősorban a *Szállkák* című kötetben. Az *Így teltek napjaink* című rövidpróza-ciklus címadó, zenei kompozíciót idéző négytétéles mű pedig elmozduló, a tükörben továbblépkedő bútoraival, kigombolt zubbonygallérú orosz katonájával, aki *ágyba*

kívánczik, majd hamarosan megerőszkolja a fiatal lányt, az életmű egyik mesterdarabja.

Kemény véleménye (ítéletei) ellenére — vagy éppen azok miatt — egészében felrázó, felszabadító olvasmány Marno klasszikusok és modernek újraolvasására ösztönző könyve. Példaként — a gazdag választékból szinte taláломra — idézem a Kierkegaard szakasz-záró gondolatához fűzött véleményét: „Nem tudom, Kafka okán-e, az éjszaka megint az Ábrahám-történet vett elő” — számol be esti sétájának eredményéről — „persze, Kafka-Kierkegaard, az ugrás mozzanata, ám most avval a vonzatával, ami az áldozatot ennyire pregnánsan a keresztthalál előképévé teszi. Izsák feláldozása ugyan is egyet jelent(tene) a teljes genocídiummal. Népelőirtás. Ez miért nem szúrt szemet Kierkegaardnak?” Nem tudom, a számtalan Kierkegaard-elemző közül bárki gondolt-e az Izsák-történet ilyen megközelítésére? Marno gesztusának természetessége azonban nem a szuggesztív szerzőktől vett leckékből ered, hanem elfogulatlanságából, mindent újrafogalmazó írói habitusából. Szüntelen készenléti állapot jellemzi, lecsap a nyelvben rejlő két- és többértelműségekre, új szavakat teremt, dúskál az engedékeny, hálás élőnyelv kínálta lehetőségekben. A nyelv szőlőfürtjének ide-odatekerése, kifacsarása, kristálykehelyből, papírpohárból való felkínálása révén valósággal megrészegedünk elemzéseitől.

Mintegy bizonyítéku arra, hogy megbűvölten nem cövekeltem le a bőven kommentált előző fejezeteknél, az esszénapló további csúcsai közt idézem Marno József Attila-megközelítéseit és a kötetzáró rövid Ady-verselemzést, a József Attila-szakirodalom Beney Zsuzsa egyszerre szak- és szépírói teljesítményéhez fogható, ámbár annak könyvnyi terjedelmével össze nem vethető oldalait, s az irodalomtörténész Tóth Ákosnak, Tandori monográfusának (Marno recensensének) ajánlott, kötetzáró rövid Ady-verselemzést. Az esszénapló olvasásának mámorában először felejtethetjük, hogy nem valaki-más-Gregor Samsa fejét, hanem a sajátunkét nézzük a tükörben, hogy vesztünkön sírunk és nevetünk. Borzongunk a hallottakon, ahogyan Kafka tette, amikor nagyokat hahotázva felolvasta barátainak az *Átváltozást*; hogy akárcsak őneki, kétségbeesésünkben potyog könynyünk a nevetéstől. Az írói és olvasói helyzetünkkel való szembenézés ideje nem késik azonban túl soká. A haszon és veszteség felmérésére idézzük a *Kezünk idegen* Thomas Bernhardra vonatkozó egyik bekezdését: „Ma már hajlok arra, hogy visszatérve egyik ősmetaforámhoz, ne lássak mást az emberi agyban, mint egy végzetprogram idiotikus végrehajtóját... És Bernhardhoz, talán, még azért vonzódok ma is: nukleáris paranoiája oly mértékben parodizálja ezt a játszmat, hogy evvel olykor még mintha lélegzetvétellelhez juttatná az embert. Ma már... nem fuldokolnék a röhögéstől őt olvasván, de a fuldoklás élményére pontosan emlékszem.”

HALMAI TAMÁS

„Még nem szerettem szabad embert”

Napló és vallomás Gergely Ágnes néhány könyvében

„Nem az irodalom érdekel, hanem a mű,
a te írásod, mert te érdekelasz.”
(Vasadi Péter)

1975-ben született Pécsen. Költő, kritikus. Legutóbbi írását 2012. 2. számunkban közöltük. Részlet a szerző megjelenés előtt álló Gergely Ágnes-monográfiájából.

Bár Gergely Ágnesre elsősorban mint jelentős kortárs költőre és műfordítóra szoktunk gondolni, irodalomtudósi, esszéírói és szépprózai munkássága is fajsúlyos műveket tartogat az olvasónak. Alább újraolvasandó négy prózakönyve a tágon értett vallomásirodalom kontextusában is talán szolgálhat tanulságokkal. Arra nézvést mindenképpen, hogy milyen nyelvi-módszertani utak — s miféle szellemi és morális imperatívuszok! — állnak egy magyar írástudó előtt, ha skandináv útinapló örvéen saját hazájához való viszonyáról muszáj vallania; ha a kelet-közép-európai létminőségre idegen szemszögből tekint; ha fikciót és önéletrajzot illeszt egymásba a gyónás nagy mozdulatával; s ha társszerzővel vállalkozik memoárra, pusztá családtörténet helyett azonban a humánus históriáját sikerül szavakba foglalnia.

1. Az eszmélet térségi alakzatai

*Riportnapló Északról*¹

¹*Riportnapló Északról.*
Szépirodalmi Könyvkiadó,
Budapest, 1988.

A nyolcvanas évek közepén Gergely Ágnes hosszú heteket töltött előbb Norvégiában, majd Dániában, végül Svédországban. Nem turisztikai megfontolásból: sokkal inkább kutatói kíváncsiságtól hajtva. A három skandináv ország második világháborús magatartása s az annak mélyén munkáló kollektív mentalitás érdekelte. A kötet elé bocsátott módszertani önreflexió rokonszenves tudatosságról és mértéktartásról vall: „Nem vagyok történész. / Ezzel a könyvvel nem keveset vállalkozok: az inkompetencia kockázatát. / Kis híján négy esztendeig tanultam a második világháború alatti skandináviai ellenállási mozgalmak történetét; a norvég és a dán ellenállást, hátterüket, a svéd semlegességet, s a történetből is legjobban azt a háromfajta emberi magatartást, amely az 1940 és 1945 közötti veszélyhelyzetben három észak-európai országban kialakult.”² Az 1983 áprilisától 1987 márciusáig húzódó tanulmányút eredményeképpen Gergely Ágnes az illúziótlan, bátor nemzeti önismeret három mintáját ismerte meg — s ismertette olvasóival.

²l. m. 7.

Hogy mi volt a módszere? Az aprólékos figyelem és az alázatos érdeklődés. Nyitott szemmel és nyitott szívvel járni az idegen északi tájakon — s előítéletek nélkül bírni szóra az interjúalanyok (polgármester, halász, munkás, könyvkereskedő, nyugalmazott miniszter, katonatisztek, művészek, történészek, újságírók) föltáruló emlékezetét. A naplószerű személyesség, a történészi hitel, a riporteri figyelem és a regényszerű kalandosság sajátos minőséggé adódnak össze a kötetben. Mindezt tovább finomítja az a kompozíciós megoldás, hogy a dokumentumanyagot a legszemélyesebb keretbe illeszti az ajánlás szép egyszerűsége („Anyámnak”) s az apa alakjának földidézése az utolsó oldalakon.

Gergely részint kelet-közép-európai polgárként, részint a túlélő szemével néz szét térben és időben, így óhatatlanul mást és többet lát, mint az önvizsgálatra egyébiránt régtől berendezkedett skandináv tekintet. Az ép közösségi emlékezet és az egészséges nemzeti identitás összefüggései például különösen tanulságosak abban az országban (az olvasó hazájában), ahol nincs eleven hagyománya a múlttal való önccsalás nélküli szembenézésnek. Holott igaz lehet valóban: „Nem mindig torzít a memória. Nemzedékről nemzedékre sem szükségszerűen.”³ A szerző későbbi historikus önreflexiója a diktatórikus viszonyokból következő nemzeti és egyéni sorsvesztésre mutat rá: „Az eddigiek alapján számomra a semlegesség fogalma három csomópont köré sűrűsödik. *Kényes egyensúly; biztonság; kimaradni.* / Egyiket sem ismerem.”⁴ Mindezek alapján már-már szükségszerű, hogy egynemely nemzeti erényre az északi példák okíthatnak: „...ha megint bajban leszek »a tengeren«, fantáziáért a norvégokhoz, életért a dánokhoz, méltóságért a svédekhez fogok fordulni”.⁵

⁴l. m. 228–229.

⁵l. m. 200.

A főntebbi helyek szelleméről sokat tud modern irodalmunk: Kosztolányi skandináv útijegyzeteitől Acsai Roland északi jelenetelésű lírájáig a ráérző poézis s a reflektáló eszmélet több emlékezetes esete eszünkbe juthat. Ezek között bizonyosan kitüntetett helyet foglal el a *Riportnapló Északról* című, méltatlanul gyéren hivatkozott munka, a fájdalmasan gyógyító mondatok e nagyszerű gyűjteménye. (Lásd: „A mondat, ha jó helyen talál el, olyan lehet, mint ha idegvégződést érintene. Olyan lehet, mint az akupunktúra.”)⁶

⁶l. m. 76.

Közép-Európa ígéret volt⁷

⁷*Közép-Európa ígéret volt.* Balassi Kiadó, Budapest, 1994.

Bár se alcím, se bevezető nem segíti az olvasót, s a fülszöveg helyén is mindössze rövid szerzői életrajz áll, a *Közép-Európa ígéret volt* szerkezete oly áttetsző, hogy rövid ismerkedés után sem nehéz szinopszist adnunk a műről. Breviáriumszerű összefoglalásról beszélhetünk, a korábbi esszékötetek átirat, újraserkesztett és egyberostált anyagáról, amely Gergely Ágnes szerkesztői és műfordítói tapasztalataira is nagymértékben hagyatkozik. Esszékötetről, amely a mediatív műhelynapló nyelvi-gondolati mintázatát is magán hordozza.

A *Hazugság vagy életveszély* című rész mintegy a *Riportnapló Északról* összegzését nyújtja (itt az újságíró áll előtérben); A *szintézis mint*

⁸Gergely Ágnes:
*Huszonegy. Magyar
művészcok. Magvető,*
Budapest, 1982.

⁹Közép-Európa
ígéret volt, 135.

¹⁰l. m. 139.

¹¹l. m. 142.

¹²l. m. 155.

¹³l. m. 159.

¹⁴l. m. 57.

katasztrófa Sylvia Plath, Akutagava Rjúnoszuke, Christopher Okigbo és William Butler Yeats viszontagságos sorsával vet számot (azaz a műfordító-irodalomtörténész vizsgálódik e helyütt); a harmadik nagy egység (*Az analízis mint hiány*) a *Huszonegy*⁸ című kötet világába vezet vissza (Haraszi Irén, Karig Sára, Páger Antal és Oravecz Paula portréját riporter érzékenység festi föl); a záró fejezet (*Rekviem*) pedig az 1972-es müncheni olimpián történt terrorisztikus eseményekre reflektál frissiben (a humanista író felelősségével).

A könyv gondolatiságát a szépség transzcendenciájába vetett hit („Akutagava nem hitt az emberben, csak a szépség mindent túlélő erejében”),⁹ a felelős beszéd sürgető imperatívusza („Ideje aládúcolni a szavak jelentését”) ¹⁰ s a végesség és kiszolgáltatottság eszméltető belátása („A halállabirintus egyetemes”) ¹¹ egyidejűleg hatja át.

A közép dicsérete nem elvont filozófiai igény Gergelynél, hanem méltóságteljes szembenézés a geopolitika korlátaival — és a történelmi örökséggel: „Nem Kelet-Európa: Közép-Európa. (...) Közép. Mióta olyan fontos ez? Az ember igazából nem gondolta végig. / Pedig ide áramlik minden, a hová tartozás egyébként becsülettel végiggondolt, tisztázott, büszkén és boldogan vállalható, nagyobb és ősi körein belül.” ¹² E gondolati alapon állva választja a szerző a létezés polgári módozatát — amivel identitást, személyiséget, sorsot is vállal: „Polgár vagyok, citoyen. Nem érzem jól magam olyan világban, ahol valakit megaláznak, megjelölnek, kijelölnek. Sem olyanban, ahol rátermettség helyett az egykori megaláztatottak, megjelöltek, kijelöltek sértettségé diktál.” ¹³

A kötet címe — mint megtudjuk — egy 1939-es Archibald MacLeish-mondat parafrázisa. Az „America was promises” („Amerika ígéret volt” — ford. Vas István) ¹⁴ átfogalmazása helyi viszonyainkra szomorú, de nem lemondó gesztus. Hogy a közép Európája létezhet, afelől éppen az ilyen könyvek (s a hasonló lelki-szellemi teljesítmények) biztosítanak.

2. Tárcából napló, dialógusból memoár

*Absztrakt tehén*¹⁵

¹⁵*Absztrakt tehén.*
Tárcanapló. Ab Ovo
Kiadó, [Budapest], 1995.

¹⁶l. m. 115.

A kötetben helyet foglaló hatszor négy írás mozaikos szellemi önéletrajzzá áll össze; az emlékező próza és a fikciós szövegek elegyítése műfaji, tematikus és hangnemi-hangulati összetettséghez vezet: az *Absztrakt tehén* alapvetően ezt az olvasástapasztalatot nyújtja. S azt az élményt, hogy írójával együtt bejárhatunk egy életet, érzékelve s talán megértve valamit abból, miféle utak vezettek Endrődtől Japánig, Jeruzsálemig, Iowáig — és Dublinig, ahol a történelem mint architektúra tűnik föl, az idegenben az ismerősre eszméltetve a beszélőt: „Alacsony házak közt hatalmas történelem; otthon vagyok.” ¹⁶

A családtörténeti szálak, a mozdonygyári, a tanári és a rádiós munka, az irodalmi szerkesztőségek közege (Élet és Irodalom, Szépirodalmi Könyvkiadó, Nagyvilág), az Oklahomában végül

Czesław Miłosz-nak ítelt Neustadt-díj vagy a kórházi megpróbáltatások: e széttartó tematikus irányokat furcsamód a nyelvi és műfaji változatosság kiszámíthatatlan szabályai rendezik egybe. Találunk a könyvben központosatlan, asszociációs szabadverset (*az éneklő borz*), groteszk-karikaturisztikus beszélgetést az ország nyelvi lezülléséről (*Tetvek*), visszaemlékezést élő klasszikusokkal (Füst, Kassák) esett találkozásra (*Egy jazz-koncert után*), viking tengerész-történetbe ágyazott lírikusi krédót (*Madáracsapda — Egy vers szünetjelei*) s hrabalian bájos novellát kedélyesen lehangoló tanítással: „A világ alattam van, a madarak körülöttem, és fölöttem a csillagos ég. (...) Az erkölcsi törvény a fában kering, Madame” (*A vihar kapujában*).¹⁷ (Az Akutagava-novellacímek kölcsönvétele nem játékosan s cél nélküliesen posztmodern, inkább klasszicizálóan s támaszt keresően finom gesztus Gergelynél.)

¹⁷l. m. 37.

Azaz jószerivel minden írás más és más irodalmi hagyományból merít, s más és más kérdéskört nyit meg.

Ami állandó: a szabadság mint középponti érték — és a szabadság hiánya mint elsődleges hiátus. A szerelmi odaadással összekapcsolva a probléma különösen megrendítőnek hat: „Még nem szerettem szabad embert.”¹⁸ — „Nem tudom, márvány és eleven tűz miféle képtelen vegyületéből kell annak lennie, aki még nem szeretett szabad embert.”¹⁹ Hogy a szabadságot hány és hány módon rabolhatja meg a diktatúra, arról *Az estély* című szöveg szereplői vallanak: „Az utazást — mondta az egyik. — Az utak ártatlanságát vették el tőlem. (...) Valójában máig nem értem, mit akart, mit akartak. És azt hiszem, ők maguk sem értették, mit akarnak. Töltötték az időt, megfigyelték a semmit, szolgálták a szónak nem ideológiai, hanem ontológiai értelmében a Sátánt, aki évekre, évtizedekre levette a hátgerincemről az álomzsákot, és kiemelte a lábam alól a Regent Streetet vagy az amszterdami kikötőt, ahol senki nem mondta, mit figyeljek meg a világon, senki nem mondta, soha, soha, soha.”²⁰

¹⁸l. m. 11.

¹⁹l. m. 132.

²⁰l. m. 99–100.

A túlélő büntudatánál („Kinek a helyét veszem el naponta, azzal, hogy megmaradtam?”)²¹ talán csak az írástudó felelőssége lehet nagyobb és nehezebb — lehetőség szerint a világirodalom szabad ege alatt: „...a világirodalmat úgy képzelem el, Thomas Mann mellett az eredetmondáknak is helyük van benne, sőt, Thomas Mann naplója csak jobban felragyog attól, ha mellette azt olvasom: »És Gueno legyőzte a halált.«”²² — „Vigyázok a mondataimra. Vigyázok az ítéleteimre. A sorsomtól pedig nem kérek mást, mint hogy ne legyek azok közt, akik másokat kicsúfolnak, megfigyelnek — *szmotrjat* —, hazugságra kényszerítenek, és mindig tudjam, hogy a győztesek boldogtalanok, s hogy a jó mondat ugyanannyit ér, mint az ég és a törvény között lengő, ártatlan narancsfaág. / És nekem mégis abból kell élnem.”²³ Ez lehetőségnek látszólag kevés. Mégis a mindennel, a mindenséggel határos. Legalábbis így kell sejtenuünk. Márpedig „[v]alami keveset mindenki sejt az örökkévalóságról”.²⁴

²¹l. m. 63.

²²l. m. 59.

²³l. m. 92.

²⁴l. m. 151.

²⁵Hajtogatós. Novella
Könyvkiadó, [Budapest],
2004. Társ szerző:
Fenákel Judit.

A Fenákel Judittal közösen írt s archív fotókkal illusztrált *Hajtogatós* különös darabja Gergely Ágnes életművének. A gyermekkori „hajtogatós” játék mintájára a két unokatestvér, úgy érezni, felváltva ült íróasztalhoz. Az eredmény: mozaikos-dialogikus memoárregény (a párbeszédes jelleg szó szerint értendő: a két szerző meg-megszólítja egymást). A verseket is tartalmazó, azaz műnemek és műfajok között kiteljesedő munka a közös endródi gyermekkortól az elvált felnőtt utakig szolgál bensőséges híradással az ötvenes-hatvanas-hetvenes évek magyar mindennapjairól. Mégpedig ritka egységet alkotó két szólamban: „Fenákel Judit és Gergely Ágnes hajtogatása — felváltva írják közös könyvük fejezeteit — nemcsak ket-tejük között teremti meg az összetartozást, hanem köztük és az olvasók között is. Csak a végén nem lehet nevetni, inkább a könnyeinket nyeldessük vissza. (...) Fenákel Judit úgy ír, ahogy anyáink mesélnek: szeretettel, bensőségesen és plasztikus elevenséggel. (...) Gergely Ágnes más hangnemben ír, mindent elvontabb síkra emel: hol versben, hol prózában, de bonyolultan, lebegőn, sokszor megfoghatatlannul. Olyan az egész, mint egy szonáta — mindenképpen inkább kamaraműfaj —, lassú és gyors tételek váltakoznak, józanabb, földibb, anyagszerűbb, gyorsabb futamok, égibb, merengőbb, lassúbb, transzcendensebb dallamokkal. Viszont a csodálatos az egészben éppen az, hogy a földi lassanként egyre égibb lesz — Fenákel szövegei a kötet végére egyre poétikusabbá válnak, bennük egyre gyakoribb lesz a tudatfolyam —, mint ahogy az égit felváltja a földi — Gergely Ágnes fejezetei egyre megfejtetőbbé, közeli-bbé, tapinthatóbbá, ízlelhetőbbé alakulnak — így teremtvé meg azt az egyensúlyt a részek között, amely igazi esztétikai élményt nyújt az olvasónak” (Gera Judit).²⁶

²⁶Gera Judit: *Fenákel Judit – Gergely Ágnes: Hajtogatós. Múlt és Jövő*, 2004/4. 119–120.

A nyitóversben az élményanyag és a lelki indíttatás esszenciája fogalmazódik meg: „A megtörtént és a megálmodott. / Az ütközés. Néhányszor. Nem elégszer. / Ahogy a kettő között átlobog / a metafizikai kényszer. // Ahogy kettejük között átlobog, / hogy volt választás, de nem volt elektor. / A megtörtént és a megálmodott / metszéspontjában térdel a gyerekkor” (G. Á.: *A keresztút*).²⁷ A szülőház emléke mindkét visszaemlékezőben élénken s meghittén él: „Odabent jól éreztem magam a csúnya házbán. (...) Csak ki ne menj a házból. Ott kívül már nem a képzeleted az úr. Nem mondtam ilyesmit, nem is gondoltam. Tudtam” (F. J.).²⁸ — „Tudatunkban a szülőház Noé bárkájával egyidős” (G. Á.).²⁹ Ahogy a bibliás neveltetés is közös fundamentumnak tetszik; olyannak, amelyre életet és halált lehet alapozni: „Úgy nőttünk fel, hogy biztosan tudtuk: a játék a munka előképe, a szeretetet pedig nem mi találtuk ki, hanem nekünk találták ki, egyenesen a Bibliában. (...) A halottaink ott állnak abban a kapuban, kinn, a bibliai lelkű falak előtt, a kastély előtt, és gondjuk van rá, hogy játsszunk, mindhalálig” (G. Á.).³⁰

Az együtt költött mesés gyermekabszurd (Berci kutyával, Trottyországgal, Főkutya királlyal s Főmacska királynéval) és a *Szín-*

²⁷Hajtogatós, 5.

²⁸l. m. 9–10.

²⁹l. m. 11.

³⁰l. m. 13–15.

házi Élet virtuális valósága, Lujzi baba és az orosz katonák, Karády alakja és a muzsikás koldusoké, a szótáron dolgozó nagyapa, a feleséggyilkos ezermester, a nyomdászból egy alföldi kisvárosban, a szegedi korzó, a mozdonygyári irodalmi kör, a kikeresztelkedés lelki/vallási/politikai problematikája, a tanárság, a rádió, az elrabolt karikagyűrű, az idegen nyelvek révén kitáruló világ... Számos apró mozaikdarab fénylik föl az egy-két oldalas írásokban, s belőlük áll össze az az egész, amelyben egy ország arcára ismerhetünk. — És nemcsak arcára. A látható valóság mögé, a materiális bizonyosságokon túlra invitál például a nagyapa megható példája: „Nem ismertem embert, aki ennyire tudta volna, mi az, hogy a földi léthez kötött dolgok hirtelen értelmüket veszítik. / Akinek a fia meghal, minek kell annak szótárt kiadnia? Az írás szép, de a kinyomtatott, vászonkötéses szótár is csak tárgy, akár a vadonatúj ing vagy a zsebkendő. Megmenteni egy lefagyott lábat Szibériában, egyistenhitre téríteni a pogányokat, nézni az ajtót: »Jön az unokám« — ezek, ezek a léten túlra vezető pillanatok” (G. Á.).³¹

³¹l. m. 65.

³²l. m. 91.

³³l. m. 97.

³⁴l. m. 158–159.

³⁵Amit Lengyel Balázs a költői alkatról ír, az értekező munkák szerzőjére is érvényes: „Nincs idegebb tőle, mint a kétely nélküli kinyilatkoztatás. Gazdag és keservesen szerzett tapasztalatait szántsándékkal szerényen közli. Lefogottan, inkább hűtött, mint túlförösített fogalmazással. Szerencsés példaképe ebben a temperamentumunktól némileg távoli angolszász kijelentő mód vagy versbeszéd, mely tartalékot hagy az érzelmekből és a tényekből a kifejezés utánra is.” Lengyel Balázs: *Mozgásterek* (Gergely Ágnes: Kobaltország; Fodor András: A bábu vére). In: L. B.: *Zöld és arany. Válogatott esszék*. Magvető, Budapest, 1988, 469.

A szeretet („Csak szeretetből ér vagyok.” — G. Á.)³² és a félelem („Megtanulom, hogy ne nézzek össze senkivel” — G. Á.)³³ között — a háború, a munkaszolgálat, a holokauszt után, másképp kiszolgáltatva egy másfajta diktatúrának — az esély a tartalmas életre (avagy az autentikus létre) alig mérhető. Az intellektuális irodalom kisebb csodája, hogy az átmeneti és álságos körülmények időszakáról („Cukor helyett melasz, citrom helyett citrompótló, tea helyett planta, narancsszörp helyett Bambi (...) lakás helyett társbérlet, telefon helyett lehallgatás, betegség helyett táppénzcsalás, remény helyett...” — F. J.)³⁴ maradandó és igaz mű ad számot.

✱

Gergely Ágnes olyan lírikus, akinek nemcsak költészete, de költészetfilozófiája is van. S ami az életmű műfaji és műnemi gazdagságából is következik: az érdeklődés, a tájékozódás és a tudás tágasága a társművészetektől a történelemig terjeszti ki értekező prózai munkásságának látókörét. Ide sorolható művei *gondolkodó* könyvek: reflexiók, önreflexiók és metareflexiók sűrű szövedéke alkotja őket; ilyesformán a céljuk sem saját igazságok kinyilvánítása magabízó modorban, hanem közösség tehető tanulságok keresése európeai módon.³⁵ A hagyományok, kontextusok, eszme- és művészettörténeti összefüggések tematizálását, az aforisztikus filozófiák variatív ismétlését-újrágondolását klasszikusan szép és szigorú esszényelv végzi el bennük. E szövegek humortól sem ódzkodó eleganciája angolszász nyelvi magatartásmintákra mutat vissza, kérlelhetetlen etikai igényességük zsidó-keresztény kulturális alapokon nyugszik. Gergely Ágnest költői, műfordítói, esszéírói és irodalomtörténeti tevékenysége a modern magyar irodalom sokoldalú mestereinek sorába emeli: Babits Mihály, Rónay György, Nemes Nagy Ágnes, Rába György, Lator László társaságába.

A hegyi füzetből

1976-ban született. Költő.
Legutóbbi írását 2012. 1.
számunkban közöltük.

2012. január 9.

A ház szaga. Minden ház saját szaga. Ebben a szagban korom, füst, fa és elhagyatottság. Az elhagyatottság szaga. Néha embereken is érezni. Nagyjából egy éve, hogy megtaláltam ezt a házat. Egy éve férfoázott a tudatomban. A vaskályhában dohog a tűz. Először mindig füstöl egy kicsit, szellőztetni kell, aztán elkezd intenzíven égni. Kevés olyan megnyugtató hangot ismerek, mint a tűz ropogása. Talán még a patakok hangja, a kakukké, a szélben zúgó fenyőké ilyen. Vigasztaló hangok. Egy olyan rend akusztikájának töredékeit mutatják fel, amely már nem létezik másutt, csak a tudat legmélyén.

2012. március 29.

A természet átható jelenléte. Illetve nem is jelenléte, talán nincs is megfelelő szó erre, mert ez a *jelenlét* is olyasmit sugall, mintha külön lennének a természettől, mintha valami más lennének, mint természet. Mintha lehetnének valami más. Egy hónapja nem jártam a házban. Egy padlón fekvő, mumifikálódott lódarázs jelzi csak, hogy itt is telik az idő. Vajon hogy jutott be ide. Amikor legelőször kinyitottam a kályha ajtaját, egy halom elszáradt lódarázs hullott ki belőle. Mindig megrendítenek ezek a rejtett tömegsírok, a rovarok néma hallatásának sötét helyszínei. Berepültek a kéményen, de a kivezető utat már nem találták. Amikor először befűtöttem, elégettem őket. Lódarázstetemekkel gyűjtöttem be.

Erős déli szél, egy hollópár vitorlázik magasan a Gál-hegy gerince fölött. Mostanában sokat gondolkodom a természetről, ami azt is jelenti (vagy talán *csak* azt jelentheti), hogy magamat vizsgálom. Végtelenül megnyugtató, hogy a természet nem ismeri az érzelmeket. Ezzel a kérdéssel ébredtem: Mi van a természet mögött? Van-e valami mögötte? Néhány napja álmomban kiástam egy házat a föld alól. Az ajtaját ástam ki először. Régi, rozsdás vasajtó volt, szivárgott mögüle a víz. Amikor kinyitottam, egy jégtömböt láttam, ami kitöltötte az ajtónyílást. Aztán pillanatok alatt olvadt el. Mögötte egy kert tárult fel fákkal, virágokkal. Homályosan emlékszem egy feliratra, talán az ajtón, talán máshol. Rövid szöveg volt archaikus nyelvezettel, de csak egy szó maradt meg belőle bennem: lét. Az álom talán azt sugallja, hogy a természet mögött maga a lét rejtőzik a maga végtelen kiterjedésével, és hogy a jégtömb, ami elzárja előlem a létre nyíló bejáratot, én magam vagyok. A természet és a lét között megfagyott lényemmel néztem szembe a magam ásta gödör mélyén.

2012. április 4.

Egyre nagyobb zöld foltok a hegyoldalakon, néhol a vadcseresznyeék hófehér koronái is látszanak. Egy virágzó vadcseresznyeefa illata.

Odalent a faluban már beindult a nagyüzem. Külön-külön nem halatszik fel ide az autók zaja, inkább egy összefüggő mormolás ez, ami reggel hét körül kezdődik, és nagyjából tizenkét órán át tart. Ahogy a fák lombosodnak, egyre halkabb lesz majd, és nyáron már szinte alig hallani.

Az elmúlt héten meghalt egy ismerősöm. Ismerősnél talán több volt, barátnál kevesebb. Régóta ismertem, az utóbbi években ritkán találkoztunk. Bicikliszerelő műhelye volt, sokan szerették. Behatóan foglalkozott a keleti vallásokkal, elsősorban a buddhizmussal és a hinduizmussal, valamint az iszlám ezoterikus irányzatával, a szufival. De a kereszténység sem hagyta hidegen. Azon az állásponton volt, hogy a nagy hagyományok azonos tőről fakadnak, csupán az artikuláció az, ami megkülönbözteti őket egymástól. Azt hiszem, tévednek azok, akik azt mondják róla, hogy buddhista volt. Nem volt az. Ahogyan keresztény sem volt. Vagy mégis? Mi az, hogy keresztény? És mi az, hogy buddhista? Finom mosollyal az arcán, magabiztosan tudott hosszasan beszélni olyasféle dolgokról, amelyekről jó lelkiismerettel inkább mélyen hallgatna az ember. Olajos kezét egy rongyba törölte, letette a csavarhúzózt a munkapadra, és rövid előadást tartott a *leszületésről*. Hogy milyen stációkat jár végig a lélek a túlvilágon, amíg egy újabb anyaöl be nem fogadja, hogy testet adjon neki. Az ilyesmi tagadhatatlanul hatásos tud lenni, nem csoda, hogy fiatalok folyton változó kis csapata vette körül a műhelyben. Csendesen rajongó lányok és komoly arcú fiúk. Többször járt Indiában, megmászott néhány komolyabb hegycsúcsot a Himalájában és az Alpokban. Mondandójának mindig volt valami nem egészen komolyan vehető tartománya is. Sokszor éreztem úgy, miközben beszélgettünk, hogy inkább leckét mond fel. Ismerem ezt, magam is sokszor mondtam már fel leckét. Keserves út vezet a saját szavakig. Önzetlen és segítőkész ember volt, igazi közösségi lény, aki igen sokat tett azért, hogy a környezet, amelyben élt, előnyére változzon. Súlyos belső konfliktusairól mélyen hallgatott. Csak ritkán tett egy-egy utalást arra, hogy legszűkebb környezetével feloldhatatlan feszültségben áll. Nők. Főleg a nőkkel küzdött reménytelenül. Kislányát, aki a fiammal egyidős, nagyon szerette. Talán az egyetlen ember volt, aki igazán közel állt hozzá. A szerepből, amelyet részben önként vett fel, nem tudott kibújni. Olyan környezetben, ahol az emberek döntő többsége semmit sem tud a transzcendencia mélyebb tartományairól, könnyen önmaga paródiájává válhat az, aki valamelyest megízlelte a tágasabb létezés élményét. Bölcsnek, *beérkezettnek* gondolják, és ennek a csodálatnak tényleg nem könnyű ellenállni. Némi túlzással azt mondhatnám, hogy manapság elég néhány, a kertben lengedező tibeti imázászló ahhoz, hogy szárnyra keljen a hír: tudunk valamit. Amivel egyáltalán nem azt akarom mondani, hogy ez a fiú beérte volna ennyivel. Nem. Csak a hatás, amit a szavaival gyakran keltett, létrehozott egy ilyen aurát körülötte.

Sokszor tűnik fel bennem az arca azóta, hogy halott. Erősen remélem, hogy ahol most jár, eldől, szavai milyen mértékben hordoz-

ták az igazságot. És mintha tényleg mindenben ott lenne már. A természet mélyén van, átkelt azon a határon, amit álomban az ajtónyi jégtömb zárt el.

2012. április 8.

Az újra és újra rám törő félelem amiatt, hogy a világ kiszolgáltatotta magát a sötétségnek. Mintha elszabadult volna valami, amit most már nem lehet megfékezni. Ez a valami először az emberben szabadul el, a lelket dűlja fel és mocskolja be, majd kilép belőle, és a világban teszi ugyanezt. Ezt a valamit onnan ismerem, hogy bennem is él, régóta érzem a jelenlétét.

Idefent, ezen a szeles dombtetőn valamivel könnyebb elkülöníteni magamtól. Mert még nem nőtt belém egészen, nem tapadt rá teljes felületével a lényemre. Még nem választott el végleg önmagamtól. Talán ezért kerestem egész életemben a csendes, eldugott helyeket, mert csak ezeken a helyeken vagyok képes szembenézni ezzel a parazitával. Ezzel a sötét ikertestvéremmel, akit magamban hordok, mint egy anya a magzatát. Tudom, hogy nem szabad megszülnöm erre a világra, mert akkor elvesztem, onnan már nem lesz visszaút. Annyian megszülték már.

Arról, hogy mi történik, miután beletörődtünk önmagunk végleges elvesztésébe, kevés mű beszélt mostanában olyan pontosan, mint a *Ken Park* című amerikai film. Jó szívvel nem ajánlhatom senkinek, hogy megnézze, mert rettenetes élményben lenne része. Aki mégis megteszi, az minden mértéket felülmúló módon fog szembesülni azzal, hogy mit tett ez a világ az emberrel, mit tett a gyerekekkel.

Hogy mi történik akkor, ha megszüljük erre a világra a sötétséget.

Egy titok margójára

Takard le jól, mit elkövettél,
és élj utána szabadon, akár
egy sikeres merénylő. Tetted
kendő alatt, nélküled is megél,
majd túlnő rajtad, meghalad,
alig először, később azután
gyereksirásként, mint a végítélet,
mikor a börtöny elkiáltja magát.

VÖRÖS ISTVÁN

LXXXIV. zsoltár

1 A csodában sosincs
semmi ok bízni, de azért
a csoda egyszer-egyszer megesik.

2 Mily szerelmetesek a te hajlékaid,
seregek ura! Amikor ma
reggel a piacról kiléptem,
olyan nyugalom borult
rám, mintha havazna.
Pedig hó tegnap volt.

3 Kívánczik, sőt emésztődik
a lelkem az úrnak tornácai
után. Az úrnak előszobái,
teraszai után. Vágyakozom
az úr körfolyosói- és hátsó lépcsőire.
Zokogok az úr lichthoffjéért.

4 Csak a seregeidet ne vonultasd
föl, csak a seregeket ne!
Nem kellene a rendőreid,
katonáid, zsoldosaid, légiosaid.

5 Az úr hajléktalanja
vagyok, mindenütt otthon,
mint a víz.

6 A te ösvényeid átmenvén
a Siralom völgyén, a sivatagon,
forrássá teszik azt.

7 Bizony áldással
borítja el a januári eső
az utcát. A lakókonténer
ablakán békés irodai hangulatra
látni, öt év óta először mindenki
mosolyog a városban, és az
a szép, hogy ok nélkül.

8 Erőről erőre, gyengeségről
gyengeségre jutnak a mosolyok,
míg megjelennek Isten előtt
a Sionon.

9 Leszerelt katonák ura,
szétzavart seregek vezére,
beszélgetésre összegyűlők
lehallgatója! Boldog isten az,

*aki bízik bennünk.
Ha már mi nem bízunk
magunkban.*

LXXXV. zsoltár

*1 Jóakarattal voltál hozzánk,
de a jóakarát, neked tudnod kellett
volna, rosszakarat, ha nem
elég óvatos, nem elég okos.
2 Elengedted népednek álnokságát,
ahelyett hogy kegyetlenül
megbüntetted volna. Elfedezted
minden bűnüket.
3 Hozd vissza a babiloni
rabságot. Az oroszok ne menjenek
ki 1849-ben, és csatolják
birodalmukhoz ezt a hitvány mocsarat.
4 A mag, amelyik nem hal el,
az vagyunk. A sikerületlen diadal,
ahol minden úgy van, ahogy
kell, de nem vezet sehová,
mint egy sziget útjai.
Főleg Rómába nem.
5 Történjen, hogy mindenki
fölismeri a megváltót népedből.
Ez egyként végét jelentené
a zsidóknak, és az elején
elveszne a kereszténység.
Jézus reformátor, a zsidóság
elismert római vallás.
6 Továbbgondolni az el-
gondolhatatlant,
a mag egy kőre hull,
madár kapja föl,
de röptében szíven lövi
egy cárkori magyar vadász,
a hulla sziklák rejtett hasadékába
hull, nem lesz belőle fűrcsemege,
de csőrében végre kihajt a mag.
Vérszívó növény, naponta egy
percig kap napot.
7 Mindörökre szeretsz minket?
Vagy van olyan nemzedék,*

*melyre nem irányítod rá a figyelmed
kirekesztő szeretetteddel.*

*8 Itt élünk a világ közepén
az édenkertbe zárva,
egyetlen szál búza ing
a fejünk fölött, magasság
alattunk, mi vagyunk a mélység.*

*9 Hadd halljam, mit szól
az Úristen. Megtagadja a jót,
és földünk is megtermi gyümölcsét.*

DOBAI LILI

ez abban a

*kiskocsmában történt a
Duna-parton pont szemben a
betonfallal nem tudom melyik
utca sarkán állt ez a kiskocsmá
ahová bementünk akkor
tél volt esteledett a szerb
templom felől érkeztünk
ahová előzőleg halkán beosontunk és
a karzatról figyeltük lélegzet
visszafojtva a bensőséges liturgiát és
akkor először voltam igazi olajos padlós
kiskocsmában mint ahogy
szerb templomban is és
már nem tudom mit rendeltél nekünk de
álltunk háttal a pultnak vagy féloldalt és
vártuk hogy jöjjön az a valami amikor
egyszer csak hirtelen megkérdezted hogy
tudom-e mit mondott Jézus a keresztfán
mire én rávágtam hogy
'eloi eloi lamma sabakhtani' és
fogalmam sem volt honnan tudom
honnan jön ez a tudás hogy
juthatott eszembe hogy kerül ide
ebbe a félhomályos reménytelen
kiskocsmába és ráadásul ezen a
nyelven és láttam a te arcodon is a
meglepetés döbbenetét közben
arra gondoltam hogy inkább
jól el kellett volna téged
küldenem valami egészen*

*más éghajlatra tájra
mindenesetre jó messzire hogy
miért is vizsgáztatsz te engem
éppen így itt és egyáltalán de
ehelyett mint jókis lány csak
választottam és nem is értettem mi
értelme ennek amikor sejtettem
hogy egészen mást
akarsz
tőlem*

Szenteste

*halt meg apám és
most meg itt állok szilveszter előtt egy
nappal a temetéseden itt állunk
egy csoportban a gimis osztálytársak akik
most lehajtott fejjel zavartan
zavarban egymás mellett fázósan kicsit
feketében persze nagyon feketében és
engem is megtalált a hír ami
elhozott ide erre a helyre ahol még
sosem voltam pedig a városban majd'
húsz évig róttam az utcákat és
a parti sétányt főként és dicsér a
gyászbeszéd mintegy példa
voltál kitartás erő másoknak
szálfa és útmutatás segítség és
megmentő a mosolyoddal
együtt amit hirtelen egyik
pillanatról a másikra elvittél
erről a térfélről a másikra vagy
lentről fölfelé nézem a
gesztenyefák csupasz ágai
hogyan írják a szomorúság
jeleit az égre fakó szomorúságunkat
rajzolják ki a felhőkre hallom a
beszédet de nekem csak az a sok
négy száz méter jut eszembe
jár a fejemben amit egy
fiatal lánnyal futottam róttam
körbe-körbe a nyárfákkal az egyik
a lelátóval a másik oldalon
szegélyezett salakpályán és csak*

futottunk futottunk körbe-körbe és a
szokásos bemelegítő körökön kívül
nekünk mindig jutott egy-két
büntetőkör is mert
hogy valami rendetlenkedést — nagyszájúság
visszabeszélés úgynevezett szájalás
túlárado öröm kis viháncolás
tiltott lepihenés két kifulladás között —
mindig sikerült belevinnünk de
még edzés után is a kosárpályán a
betonon futottunk ziccereket
dobálva hol jobbról balra hol balról
jobbra körbe-körbe futottunk még
büntetésből ráadásként te
dobtad a legjobb büntetőket egy
kézzel hipp-hopp csont nélkül
beletalált a labda a kosárba és
most hiába is mondja valaki egy
férfihang nagyon szépen ezt a
beszédet nem tudok meghatódni mert
futunk a pályán tovább süt a nap
körbe-körbe zizegnek a nyárfalevelek
morzsolódik a salak a lábunk alatt
összenézünk és csak nevetünk
semmiségeken viháncolunk ahogy csak
kamaszlányok szoktak tudnak és nem
hiszem el hogy ez elmúlt mert
áttör a jelenbe áttöri a jelent és
amikor felhangzik az utolsó zene és
a koszorúkat rakják látom
ahogy kézen fogva átvezet az
angyalod téged de azt már nem
hallom hogy mit
válaszolsz arra a kérdésre hogy
mit szerettél a legjobban
itt

Rainer Maria Rilke

60. születésnapjára

RUDOLF KASSNER

(1935. december 4.)

Rudolf Kassnert (1873–1958) esszéíróként, művelődéstörténészként, filozófusként tartja számon az európai tudományosság. Az osztrák író-gondolkodó azon kevesek egyike volt, aki Rilkével korán közeli baráti-szellemi kapcsolatba került, és ez a barátság egészen a költő 1926-ban bekövetkezett haláláig töretlen maradt.

Rilke és Marie von Thurn und Taxis hercegnő levelezéséhez írt bevezetőjében említi Kassner, hogy legelőször két Rilke-vers, a *Hetérasirok* és az *Orpheus, Eurydike, Hermes* keltette fel a költő iránti érdeklődését. Kassner 1907-ben Taxis hercegnő bécsi palotájának szalonjában az említett két verset egy nagyobb társaság előtt felolvasta, felhívva a hercegnő figyelmét a versek különleges hangvételére. Akkor még sem a duinói kastély ümője, sem Kassner nem ismerték személyesen Rilkét. 1907-ben Rilke költői felolvasóestet tartott Bécsben (az elsőt és egyben az utolsót), nagy sikert aratva. Az esten Kassner betegség miatt nem lehetett jelen. A felolvasóest után néhány nap-

Néhány hét múlva lesz kilenc éve annak, hogy közvetlenül halálhírének hatására közzétettem a róla írt visszaemlékezésem, amelyben megkíséreltem röviden kidomborítani személyiségének és életművének meghatározó jegyeit, már amennyire egy ilyen vállalkozás az adott körülmények között néhány oldalon lehetséges. Rilke ma hatvan éve látta meg a napvilágot Prágában, e város talán legnagyobb szülötteként, noha élete során alig-alig látogatott haza szülővárosába. A költő munkásságát mindvégig figyelemmel kísérve, a teljes életművet most, előrehaladott életkorban figyelmesen és nagy buzgalommal újraolvasva, Rilke jelentősebbnek, fontosabbnak, teljesebbnek tűnik számomra, mint valaha. Olyannyira, hogy kortársai közül senkit nem tudnék rangban fölé helyezni, és csak kevés olyan költő van, akit együtt lehetne említeni vele.

Művészi karakter és fegyelmezettség tekintetében a német költők közül Stefan George mondható vele egyenrangúnak, de Rilke verseiből tisztább fény árad. George, aki kettejük közül a szenvedélyesebb alkat volt, mintha nehezebben békült volna meg önmagával és a világgal, versei mélyén érződik valami erőszakosság, keménység, rossz hangulat, és ne feledjük, hogy a szellem világában minden erőszakosság, erőszakoltság óhatatlanul egyfajta sötét aurát, homályt szül maga körül. Az esetleges kétségek eloszlatása végett mellesleg megjegyzem: Rilke amellett, hogy egész lényét a legnagyobb szerénység jellemezte, nagyon is tudatában volt saját költői rangjának. Költészetének méltánytalan megítélése (például George mögé történő rangsorolása a George-rajongók részéről) ugyan sértette önérzetét, különösen, ha az ilyesmi esetenként nevetséges, kifejezetten ostoba módon nyilvánult meg, de az efféle minősítés nem rendítette meg az önmagába vetett hitét. Korunk emberének általános kisebbrendűségi érzése, amely gyakran tapasztalható az írástudók körében is, Rilkéből teljesen hiányzott, ahhoz túlságosan nemes lélek volt. Az életem során megismert sok író közül minden kétséget kizáróan neki volt a legvonzóbb egyénisége, vagy fogalmazhatnánk úgy is: neki sikerült leginkább megőriznie művészegyéniségét, kifinomult stílusát. Ez a különleges művészi karakter egész lényét áthatotta, igen, Rilke maga volt a művészi kifinomultság.

Magamtól bizonyára soha nem jutott volna eszembe, hogy Rilkét Nietzschevel együtt említsem, vagy hogy az egyik említésekor a másikra gondoljak. Egy Rilkével foglalkozó könyvben a szerző (Katha-

pal Rilke felkereste Kassnert hietzingi otthonában, és Kassner szerint innen datálható a barátságuk. 1910-ben, párizsi tartózkodásuk hónapjai alatt barátságuk még jobban elmélyült, még bensőségesebbé vált. *Taxis hercegnőhöz* és *Lou Andreas-Saloméhez* írt leveleiben Rilke ez idő tájt gyakran említést tesz arról, mekkora hatást gyakorol rá Kassner szellemisége. 1911. június 21-én így ír a hercegnőnek Párizsból: „Nem ő-e közöttünk... írók és eszmélkedők között a legfontosabb...?” Kassner 1949-ben gondolt először arra, hogy Rilkével kapcsolatos írásait külön kötetben foglalja össze. A második világháborút követő hányattatásai miatt azonban terve nem valósulhatott meg. A kassneri irodalmi hagyaték gondozója, az életmű kiadója, Klaus E. Bohnenkamp 1976-ban jelentette meg önálló kötetben a Rilkéről szóló tanulmányokat, megemlékezéseket *Rilke – Gesammelte Erinnerungen 1926–1956* címen.

Kassnernél kevés szakavatottabb és mélyebb ismerője van Rilke költészetének, így tehát különös „irodalmi csemegét” jelentenek az európai esszéirodalom egyik legkiválóbb művelőjének szigorú-tárgyilagos hangneme, mély gondolatisággal átitatott, ugyanakkor személynélküliségű elemekkel átszőtt Rilke-portréi, melyek közül

rina Kippenberg) mégis ezt teszi, mégpedig több ízben is, így röviden magam is megpróbálom összehasonlítani e két oly ellentétes, bizonyos értelemben összemérhetetlen szellemet és embert, mégpedig úgy, hogy a fiziognómia felől próbálom megragadni egyéniségüket. Nietzsche a fül, Rilke a szem embere volt. Nietzsche sötét szemei úgy izzottak a vastag, rendkívül erős szemüvegén keresztül, akár két feketén ragyogó csillag. Nem vitás, valódi prófétával van dolgunk, ezért ő soha nem is bocsátkozik jól csengő, de bizonytalan jóslatokba, amihez egyébként sem kell különösebb tudás, az ilyesmi nagyjából annyit ér, mint az agy egyéb készségei, például a jó emlékezőtehetség; nem, Nietzsche igazi tanúságtevő volt, ízig-vérig próféta, zsigereiben, minden porcikájában az volt. Így válik érthetővé szó-kimondása, ige-hirdetése, egész gigászi erőfeszítése, nekifeszülése. De mennyire nem érezni ebből semmit ott, ahol a szemnek kellene ítélkeznie! Mennyire tévesek a meglátásai, ezért aztán mindenféle szellemeskedéssel, közhelyek egész sorával áztatja magát és untat másokat! Mert nincs fárasztóbb az olyan szellemeskedésnél, amely banális közhelyeivel az elviselhetetlenségig untatja az olvasót. Hány Nietzsche-ítéletről derül ki ily módon, hogy inkább előítélet. A prófetikusság alkat előítélete. Hány elgondolása hamis elgondolás! Vajon az „örök visszatérés” nem ékes példája-e egy hamis elképzelésnek, egy a fül embere által megfogalmazott elképzelésnek, amelyről nem tudni, hogy egy hamis próféta igaz, vagy egy igaz próféta hamis elgondolása-e?

Mindazon emberek közül, akit életem során módomban állt közvetlenül vagy közvetve megismerni, egy sem volt annyira alkalmatlan a prófétaságra, mint Rilke, egyikükhöz sem illett oly kevéssé a prófétai szerep, mint Rilkéhez. Nevetése, a mindenki számára felejtethetetlen nevetés, a harsány, gyakran egész testét megremegtető határozás, a kisfiús, tiszta szívből jövő kacagás, amely néha olyan volt, mint amikor egy nagyon szófogadó, gazdájának a legalázatosabban engedelmeskedő kutya szélesen elhúzza a száját, mondom, ez a legcsodálatosabb nevetés, amit férfiembernél valaha is tapasztaltam, akár tiltakozás is lehetne részéről, kikérve magának barátai és barátnői gyanúsítgatását vagy célozgatását feltételezett prófétaságát illetően. Figyeljük csak meg, idézzük fel magunkban ezt az arcot, mennyire a szem emberével állunk szemben. A felhőtlen, fiatal, amúgy a zenei érzék teljes hiányáról árulkodó, egyáltalán nem „boltozatos” homlokot, a rendkívül finom ívelésű, szép szemöldököt, a ragyogóan világoskék szemeket, amely kéket leginkább a 17. századi francia főnemeseknél, vagy a Bourbonoknál figyelhetünk meg, hozzátevé még, hogy ezek a szemek egy kisfiú, egyszersmind egy látó ember szemei. Alatta aztán a csúnya, szemlátomást szláv orrot látjuk, amely nélkülöz minden nemes vonást, viszont kivételesen jó szimatról árulkodik, a táguló, kinyíló orrlyukakkal mintegy szaglászva, amikor egy-egy felolvasásnál nagy levegőt véve áramolnak belőle a szavak. (Nietzschenél az orr az arcberendezés egészét tekintve jelentéktelen

most egy korai, 1935-ös keltezésűt ismerhet meg az olvasó. (Derék Géza)

volt, nővérénél viszont a jellegzetes homlok és a jellegzetes áll között markánsan kiugró arcreszt mintha erőszak érte volna, és így nem tudna kellően érvényesülni.) Rilke arca a szájban végződik, a szájban torkollik, torkolattá válik, torkolat lesz. Egy ilyen száj után, vagy inkább alatt már nem beszélhetünk hangsúlyos állról. Ebben a nagy szájban, amelynek az volt a rendeltetése, hogy a szavak itt gyűljenek össze, itt nőjjenek nagygyá, egyre nagyobbá, általános érvényűvé, volt valami beteges, halált sejtető. Mennyire összhangban van ez a száj az általa hirdetett tanítással, miszerint mindenkinek a saját halálát kell hálnia, saját halálát kell megszűlnie! Mennyire illik ehhez a bizonyos tanításhoz, amely — és erre majd még visszatérünk — éppoly hamis elképzelésből született, mint Nietzsche örök visszatéréstana. Rilkénél mindazonáltal a szem emberének elgondolásával van dolgunk, olyasvalakiével, aki gyakran túl élesen látja a dolgokat, túlságosan odafigyel, mondhatni túlzásba viszi a látást.

Művének gyűjteményes kiadása itt fekszik előttünk. Halála óta csupán egyetlen kötettel, a *Kései Versekkel* bővült az életmű. A levelek ugyanakkor egyedülálló módon egészítik ki az életművet. Akár azt is mondhatnánk, a mű és a levelezés úgy tartoznak össze, mint a felöltő és bélése, de utóbbi oly becses anyagból készült, hogy az ember legszívesebben kifordítva hordaná a kabátot. Minden biztonnal létezik ennél jelentősebb levelezés is, de ha eltekintünk Hugo von Hofmannasthal leveleitől, aligha találunk szebbet. És itt most megragadjuk az alkalmat, hogy reagáljunk egy helyenként felbukkanó felvetésre, miszerint a levelek eleve a költő halála utáni megjelentetés szándékával íródtak az életmű szerves részeként. Ez a felvetés már csak azért sem állja meg a helyét, mert Rilke személyiségének teljes félreismeréséről tanúskodik, ő ugyanis soha életében se nyíltan, se titokban nem bíbelődött a németek számára Schiller óta oly kedvelt ellentétpárokkal, mint mondjuk művészet-természet, spontaneitás-reflexió, naiv lelkület-érzelmesség, hogy csak néhány példát említsünk. Az ellentétpárokból való gondolkodást éltetőelemének tekintő, nélküle megszólalni sem tudó költői nyelv mindig is idegen volt tőle. Nyelvezetében olykor-olykor felbukkannak me-revnek ható díszítőelemek, nehézkesnek tűnő, cikornyás fordulatok, de a pusztá fogalmiságnak nyoma sincs költészetében. Mindjárt meg is mondom, mire vezethető ez vissza Rilkénél; már csak azért is fontosnak tartom ezt bővebben kifejteni, mivel így módomban áll e helyütt feltárni a rilkei forma titkát, és ehhez kapcsolódóan rávilágítani egész költészetének alapgondolatára.

Nézzük tehát, mire vezethető vissza ez a sajátos rilkei látásmód: elsősorban a tér, a tér világa iránti különleges érzékenységre, hiszen szemlátomást ebben a világban érezte otthon magát, itt látta élesen a dolgokat, arra továbbá, hogy Rilke mindent térben helyezett el, térbelivé változtatott. Próbáljuk csak meg ezt, tehát a térbeliséget szem előtt tartva végigolvasni a verseit, elsőtől az utolsóig. Több oldalnyi idézetet lehetne összeírni a különböző tér-metaforákból. Ha Rilke

szellemét egyfajta fogalmi meghatározással kellene jellemezni, szelleméről egy mindent átfogó, megragadható-kézzelfogható, általános érvényű fogalmat alkotni, az nem lehetne más, csakis a tér fogalma. Ez a rilkei tér a látó ember tere, olyan tér, amelybe Isten a maga „teremtő kezével” belehelyezte a dolgokat, az átváltozások mitikus tere, amely egyszersmind világ, egy isten-alkotta gyermeki világ. Ehhez kapcsolódóan mindjárt meg is jegyeznék még valamit, ami számos olvasója, elsősorban is a hölgyek számára meglepetésként hathat, egyeseknek talán még csalódást is okozhat. Ez utóbbiak körében ugyanis szinte teljes az egyetértés a tekintetben, hogy költészet és matematika, érzelem és szám kölcsönösen kizárják egymást, semmilyen összefüggésbe nem hozhatók egymással. Nos hát Rilkétől magától tudom, hogy tanulóként — a házitanítója irányítása mellett otthon végezte tanulmányait — a matematikával kapcsolatos tananyagot, főleg a geometriát nagyon szerette, és e tantárgyakat a magántanulóktól megkövetelt kötelező penzumon túlmenően különös buzgalommal tanulta. Ilyenformán tehát már nem jelenthet gondot, sőt még izgalmas vállalkozás is lehet összekapcsolni Rilkének a számok világa iránt érzett korai vonzódását, és azt, amit rilkei térvilágnak nevezek. Ha valaki mindenáron fogalmakra vágyik, akkor a legkézenfekvőbb a számokhoz folyamodnia. Mert mik is valójában a számok? Térbeli fogalmak, más szóval a számok leginkább térbeli mi-voltukban jeleníthetők meg igazán. Rilke ezt megértette volna, pontosabban szólva, átlátta, érzékelte volna, vagyis, hogy a tiszta tér felosztható számokra, azaz a számok körvonalai saját teret képeznek. Ebbe most nem kívánok belemenni, bár sokkalta fontosabbnak és termékenyebbnek tartom az ilyen dolgokra való utalást Rilkével kapcsolatban, mint a vallásosságát taglaló üres fecsegést. Az előzőkhöz még csak annyit fűznék hozzá, hogy Rilke a *Szám és arc* című munkámat, amelyben a fenti témával kapcsolatos dolgokról esik szó, mélyebben és pontosabban érezte át egyeseknél, akik egyébként ezen a területen tágabb ismeretekkel, nagyobb tudással és szakértelemmel rendelkeznek, mint általában a költők.

Egy szellemdús berlini férfiú a századelőn Rilke költői stílusát illetően a *megköltés* szót használta, ami ezután csodálattal vegyes áhítattal terjedt tovább szájról szájra. Az illető nyilván azt kívánta érzékeltetni e jellemzéssel, hogy Rilke inkább tekinthető a dolgokat „megéneklő” versírónak, semmint költőnek. Mint annyi más hasonlóan szellemes kijelentés, ez is hamis, pontosabban idővel hamissá válik, vagy legalábbis féligazság lesz, így aztán értelmet és létjogosultságot is csak részben, illetve csak akkor nyerhet, ha az ember szem előtt tartja mindazt, amit Rilkének a térhez fűződő viszonyáról, a sajátos rilkei térvilágról mondtam.

Csupán egyetlen művész alakja ötlik fel bennem, aki ebben a vonatkozásban Rilkével rokonítható, egyvalaki, aki korának legnagyobb, de talán minden idők legnagyobb színésznője volt: Eleonora Duse. Milyen csodálatosan tudta d’Annunzio *Giocondájának* üres re-

torikáját úgy előadni, hogy az költészetté nemesedjen! Minél silányabb volt a darab, annál jobb alakítást nyújtott. Ilyenkor különös ösztönzést érzett magában, hogy a saját terét, a lélek terét jelenvalóvá tegye, mintegy maga köré szőtt létezővé alakítsa, ahol aztán a szavak, a kimondandó szavak életre kelhetnek, és nagygyá nőhetnek. Művészetének ez volt a legjava: a színpadteret eleven világ-térre lényegíteni. Sarah Bernhardt épp az ellenkezőjét tette: mindent, ami körülvette, az egész világot színházzá alakította át. Valójában Duse egyetlen szerepben vallott kudarcot: Kleopátraként Shakespeare darabjában, mivel itt a létező világ-tér már eleve adott volt, nem kellett utólag megteremteni, megformálni. Csakis ennek a különleges képességének köszönhetően tudta visszaadni a színháznak az átváltozás ősi mítikus — kultikus értelmét, így sikerülhetett neki a szó valódi értelmében a lélekábrázolás, az emberi lélek cselekedeteinek színpadi megjelenítése. A lélek minden aktusa átváltozás: az átváltozáshoz pedig más nem is szükségeltetik csak a lélek, vagy mondhatnánk úgy is, a valóság és a semmi mással nem helyettesíthető lélek, a lélek tiszta mágiája. Az átváltozás ekkor magától végbemegy. Ezért játszhatott a Duse — szabadjon ezt még megjegyezni — természetes hajjal, bár korán megöszült, paróka nélkül is fiatal szerepeket.

Rilkénél a térvilág tételezésével összefügg a zenéhez való viszonya is. Egyik versében ezt írja a zenéről: „Tőlünk sarjadt szívtér.” Rilkének egyébként a szó általános értelmében nem volt zenei érzéke, nehezen találta meg az utat a zenéhez. Azzal sem ment sokra, hogy egy darabig következetesen haladva ezen az úton, a zenét a zene felől próbálta megközelíteni. Emlékszem, egy alkalommal Münchenben egy meglehetősen közepszerű zenekar előadása alatt, egy nagy zongoravirtuóznak még a zenekari produkciónál is gyatrább szimfóniáját hallgatván becsukta a szemét, hogy ily módon élesítse a hallását, mire én, mögötte ülve, halkan odasúgtam neki, jobban tenné, ha a fülét fogná be, és inkább a szemét nyitná ki. Ezt rögvest meg is tette.

A fentiek fényében bizonyára érthető lesz az állításom, hogy Rilke zenéje is a térbeliség jegyeit viselte magán, a szonettek Orpheuszának a zenéje pedig nem más, mint rend, és pedig téralakzaton belüli rend, egészen pontosan: alakzattá vált köztes tér. Zenéje tehát a téren belüli köztes tér, úgy megalkotva, hogy az „ellentmondás tiszta legyen”. A dolgok Rilkénél ilyenformán maguktól szólnak: érés közben, így zengik a tiszta növekedést a tiszta „szívtérben”.

A „tiszta ellentmondásnál” maradva, álljon itt két szó: test és lélek — egyelőre csak az ellentétre magára utalva, mivel számunkra az ellentétekben való gondolkodás alapvető meghatározottság, más szóval, amikor gondolkodunk, az ellentmondás alaptétele érvényes. Rilke számára azonban, egyébként Duse és Cézanne számára is — utóbbi a fenti értelmezés szerint szintén a téralkotás művésze, és mint ilyen ide sorolandó — az, ami a testet és a lelket a világtérben összeköti, tehát az, ami a kettő közötti köztes teret kitölti és át fogja, a zene, mint rend, Orpheus zengő rendje.

Innen, ebből a nézőpontból válik Rilke versmértéke és a ritmus uralkodó volta is érthetővé, mi több: az ő sajátos ritmusa, és minden egyéb ritmus is. Mint ahogy az is, hogy Rilke képtelen lett volna virtuóz verselőként vagy rímfaragóként megszólalni, mint mondjuk Platen és mások, akiknek viszont fogalmuk sem volt arról, mi a tiszta, szent tér, a lélek és az átváltozás tere. Rilke szonettjei valójában nem is szonettek, már csak azért sem, mivel a szonett maga nem „térköltészet”.

A rilkei térvilághoz szabadjon még valamit hozzáfűznöm: Rilke nem volt romantikus költő, lírája számos, konkrét okból kifolyólag mentes volt minden romantikától. Rilke a romantikus toposznak számító „lustaság” helyébe, ami ellen már csak azért sem szabad szót emelnünk, mert olyan csodálatos virág sarjadt ki belőle, mint Mörike, az utolsó és legtöményebb romantikus, nos tehát Rilke a szintén romantikus „ötlet” helyébe a „munkát” helyezte, egy olyan fogalmat és szót, amelyet térben alkotó képzőművészek műhelyéből kölcsönzött, és amely érvényessége általuk, elsősorban is Rodin által nyert igazolást Rilke számára.

A német zene elképzelhetetlen a romantikusok nélkül, legszebb dalaik kottához írt szövegek. Rilke versei, ismétlem, közvetlen rokonságot mutatnak a képzőművészeti téralkotással. Rilke történetileg a 19. század magas európai költészetén belül annak a mozgalomnak a végén helyezkedik el, amely Angliában a legnagyobb csodálattal és elismeréssel említendő John Keatsszel vette kezdetét, és amelyet az általam elgondolt fiziognómiai világkép értelmében a szem emberének költészeteként határozhatunk meg, szemben azzal a fajta lírával, amelyet Eichendorff és Mörike énekelve előadható német dala képvisel. Ez részemről nem több pusztá megállapításnál, és elsősorban azon nézetekkel szemben kívánom nyomatékosítani, amelyek esetenként Rilke életművét is a barokk gyűjtőnévvel, illetve fogalmi meghatározással jelölnék, különböző okokból, végtére is Rilke a régi Ausztria polgára volt, Prága szülötte, amely a világ legszebb barokk városa, és hát egész kellemes, ráadásul teljesen veszélytelen dolog egy ilyen jól csengő szóval az ámuló közönség előtt mindenféle bakugrást produkálni. Ami mindazonáltal Rilkét John Keats valamennyi követőjétől megkülönbözteti, pontosabban: az, amivel meghaladja őket, az valami egészen más, mint a barokk, valami, ami végül is csak egy németnek, különösen a régi Ausztria területéről származó németnek sikerülhetett: a jelentős mértékű elmélyülés. Sajnos ezt a szót mára nagyon elcsépelették. Úgy gondolom azonban, hogy ebben az esetben tényleg egyfajta gátszakadásról beszélhetünk, és ha nyomon követjük a folyamatot, olyan forrásokhoz jutunk el, amelyek addig mintha el lettek volna tömődve, de a torlasz átszakadásával egyszeriben minden szabadabban, erőteljesebben, könnyebben áramolhatott és törhetett felszínre. Ezen a ponton ismét a már említett térvilágnál találjuk magunkat, hisz jól láthatóan más költők többnyire esztétizáló képi világa Rilkénél kép- és térvilággá,

a tér pedig lélekké lényegült át. „Lényeg szötte terek”, így nevezi Rilke a második, a legszebb elégiában az angyalokat.

Az értelmezésem szerinti térvilág fentebb vázolt elgondolása alapján tárhatjuk fel, ebből kiindulva kell kimutatnunk a rilkei vers lélekvilágának minden egyéb lényeges és döntő mozzanatát. Itt most nagyvonalakban azt szeretném sorra venni, ami e lélekvilág lényegét érinti, ugyanakkor e művelet során annak is világosan meg kell mutatkoznia számunkra, hogy egy komoly szellemi ranggal bíró, nagyformátumú költőnek csakis olyan tanítása születhet, amely költő és költemény, alkotó és alkotás tökéletes egységéből közvetlenül szól hozzánk. Enélkül minden csak üres szócséplés és meddő próbálkozás lenne. Természetesen nem mindig könnyű ezt a bizonyos egységet, illetve az abból leszűrhető tanítást kihámozni, ráadásul az olvasótól nagy körültekintést, alázatot és lemondást igényel.

Rilkével kapcsolatban döntő fontosságúnak tartom, és számomra a térvilág fogalmából szinte logikusan következik, hogy Rilke embere, és ez az ember mindig csak szerető férfi, szerető nő lehet („szeretők, egymásban megelégtültek”), hogy Rilke lelke, ha szabad így fogalmaznom, soha nem lépett ki a paradicsomból, onnan soha nem lehetett kitessékelni. A híres kiűzetést valójában magára nem vonatkoztatta. Isten (legalábbis nagyon hosszú időre) elhagyta paradicsomot, vagy láthatatlanná vált, az angyalok is eltűntek belőle és a csillagok mögé bújtak, nem így az ember. Ezért nem szakadt el az ember lényegileg, pontosabban lényét tekintve az állattól, más szóval ezért beszélhetünk alig valamivel többről, mint az ember és az állat egymástól való elidegenedéséről. Ez fontos szempont, de még fontosabb leszögeznünk, hogy épp ezért hiányzik Rilke emberéből egyvalami: a dac, Káin daca, Lucifer daca, minden fáklyavivő, minden kitaszított ellenszegülése. Nincs még egy világ, amelyben a dac annyira elképzelhetetlen, annyira értelmetlen lenne, mint a rilkei világban. Persze a dac hiánya nem jelent szükségképpen alázatot, vagy valami hasonlót, amit a buzgó Rilke-szakértők oly szívesen kiolvasnának a költő soraiból. Viszont innen nézve válik teljességgel érthetővé az elégiák angyala, és persze az, hogy ennek az angyalnak semmi köze a keresztény-katolikus angyalhoz, amire egyébként Rilke az utolsó kötetének egy levelében kitér.

„Iszonyú minden angyal.”

Nyilvánvaló, hogy épp emiatt két további fogalom vagy elgondolás hiányzik Rilkénél: a vétek, és még inkább a bűn. A „bűnbe eső” ember az ő térvilágán belül lehet bár káros szenvedélyekkel terhelt, mint az állatok, akiktől az ember, mint említettük, soha nem szakadt el igazán, ahogy például a majmok bizonyos szenvedélyek rabjai, de Rilke embere semmiképpen sem bűnös. Könnyen el tudom képzelni, hogy Rilke számára a Parsifalból ismert Amfortas alakja elviselhetetlen lett volna, ha egyáltalán vette volna a fáradságot, hogy Richard Wagner világát, a számára lehető legidegenebbet, behatóbban megismerje. Az ő világában „bűnös” az, aki valamilyen mulasz-

tásban vétkes, aki valamit „elvé”, a nem tiszta ellentmondás embere, a pontatlan ember, aki nem jut el a létig (mint kizárólagos célíg egy az élők és holtak egységét, egyesülését jelentő világban). Erről szól különleges nyomatékkal a fentebb idézett *Második Elégia*:

*Mert mi, ha érziünk, lényünk vesztjük; ah, lehelettel
leheletre tűnünk; s fogy, vész illatunk: a parázsból
holt zsarátnok lesz. Bár halljuk néha: bejárod
véremet, itt e szobát, e tavaszt, mely enyém, lásd,
megtöltöd... Mire jó, nem köthet meg minket, már
benne tűnünk s körülötte. S kik gyönyörűek,
ó, őket ki tartóztatja? Az arcukon ott kél
s tűnik e látszat fény. Fű hajnali harmata, lényünk
színe-valója felszáll rólunk, fel, mint forró
étkek gőze. Mosoly, hova?*

(Tandori Dezső fordítása)

Azzal, hogy a Genézis elképzelése és tanúsága szerint a paradicsom kapuja bezáródott az első emberpár mögött, és a kiűzetett ember a föld szabadon belakható területein szétszóródott, egyúttal az is következett, hogy test és lélek, illetve lélek és szellem szétváltak, és ezzel egy új világ jött létre: a szellem világa, az ideák világa, a nagyszabású dolgok világa, egy olyan világ, amelyben élesen elkülönül egymástól az élvezet és a munka, élvezet és kötelesség.

A rilkei térvilágról ilyenformán bizton kimondható, hogy sem a szellem, sem az eszmék, sem a nagyszabású dolgok világával nem mutat egyezést, viszont minden ízében megfelel a lélek világának. A szellem mintegy a lélek peremévé válva olyan, mint az elszakadás, mint szeretők elválása egymástól. A fentebb említett, Rilkeről szóló új könyv szerzője nagyon helyesen mondja, hogy Rilkenél csak szeretők vannak és szeretettek, ám a szerelem, mint olyan, mint erősz, nem fordul elő nála. Rilke egyáltalán nem platói alkat, márpedig ez utóbbi számára a szerelem, annak ideája és fogalma fontosabb, mint maguk a szerető lelkek, mint Gaspara Stampa,¹ vagy mint a portugál apáca,² hívják bárhogy is őket. Ugyanakkor, ha Rilkenél valamiféle platonizmus egyáltalán szóba jöhet, akkor az csakis a test platonizmusa lehet, amelynél egy bizonyos ponton a nélkülözés élvezetté válik: „Szeretők, egymásban megelégtültek, titeket hadd / Kérdezzek rólunk. Fogjátok egymást. Bizonyossággal?” (Tandori Dezső fordítása).

Ugye mennyire megrendítő ez a rákérdezés: Bizonyossággal? A valódi platonikusnak van bizonyossága: az ideában és a fogalmak által meghatározott rendben, az ideák és rendszerek nagyszabású és fenntartott voltában, és a platonikus belőlük él — mintegy a priori. Ezért aztán a maga részéről ezt a hihetetlen „fogjátok egymást” mindenképpen szeretné különválasztani a többnyire nagyon is néven nevezhető bizonyosságoktól. Rilke viszont azt szeretné, ha egymás érintése révén, a „határtalan” élvezeten át jutnánk el a bizonyossá-

¹Gaspara Stampa
(1523–1554) olasz
költőnő. Versei hatással
voltak Rilkére, a költő az
1. *Duinói Elégiában* tesz
rőla említést.

²A portugál apáca,
Marianna Alcoforado
(1640–1723) leveleit
Rilke 1913-ban fordította
németre.

gig. Amiből persze soha nem következhet szigorú értelemben vett bűn, ellenben forrása lehet mindenféle bűnös szenvedélynek.

Legjobb tudásom szerint Rilke soha nem érzett különösebb vonzalmat a kínai szellem iránt, mindazonáltal van benne valami e szellemiségből, hiszen ez utóbbi sem érez késztetést arra, hogy a ráció világát különválassa a paradicsomi létől, illetve egy ilyen megkülönböztetés számára csakis valami banális igazságot eredményezhet.

Nos, a rilkei tér- és lélekvilágnak nem is az ősi kínai kultúrában található a legtisztább megfelelője, hanem az ókori Egyiptomban, illetve — igaz, mélyebb rétegekbe ágyazva — az etruszkok sírkultuszában. Innen a tudatos vagy éppenséggel tudattalan vonzódása mindkét kultúra iránt. Rilkének a halálról alkotott képze, melyről fentebb már szó esett, vagyis hogy mindenkinek a saját halálát kell megszülnie, évezredek átívelve néhány ősi nép halottkultuszával rokonítható.

És itt újra szólnom kell Rilke viszonyulásáról Krisztus alakjához, amelyből kiindulva — azt mintegy kiindulási pontnak tekintve — próbáltam megtalálni a kulcsot műve értelmezéséhez egy korábban róla írt visszaemlékezésemben. Krisztus a sírkultusz világának és ezzel együtt az ókori népek térvilágának is véget vetett. Erre céloz, ez az értelme szavainak, amikor így szól: „Hagyd a holtakra, hogy eltemessék halottaikat.” Kereszthalálának az értelme ugyanakkor egyebek mellett az is, hogy nem szükséges megszülnünk saját halálunkat, másként szólva, hogy az évezredek piramisok régvolt királyainak saját maguk szülte halála Krisztus eljövetele óta értelmét veszítette, erről többé szó sem lehet. A tragédiában sem állja meg többé a helyét, még akkor sem, ha Dionüszosz Zagreusz mítoszában, amely egy olyan istenről szól, aki szétszakít, majd maga is darabokra szaggattatik, tovább élhetett. Rilkének azonban nem volt érzéke a tragédiához, mint ahogy nem értette meg az istenembert sem. Vajon nem árulkodik-e Krisztus lényegének legteljesebb félreértéséről, amikor az anyát a fiú fölé helyezi, és a következő szavakat mondhatja Máriával a *Mária élete* versciklus *Pietà* című versében: „*Keresztben fekszel, át sem ér / Ölem: nem tudlak már / megszülni*” (Farkasfalvy Dénes fordítása).

Innen aztán egyenes út vezet a nyolcadik elégiához. „*Ó, az apró-lény boldogsága, ott / marad az ölben mindig, mely kihordta; / ó, szunyog üdv, amely belül cikáz, / menyegzőkor is; mert anyaöl minden*” (Rónay György fordítása).

Jól emlékszem, amikor egyik társalgásunk alkalmával a duinói állatkertben beszélt nekem a szűnyognak erről a bizonyos belülről fakadó boldogságáról sok-sok évvel az elégia megírása előtt, s ekkor került szóba a közvetítő is, a közvetítői szerep, és az, hogyan viszonyul ő mindehhez. Az ajánlás erre utalhat, de utalhat az *Egyetemes fiziognómia alapjai* című munkám néhány pontjára is, amely a *Szám és arc* című művem bevezetőjeként jelent meg. Amikor 1923 nyarán, tíz évvel a Duinóban eltöltött tavaszi hetek után utoljára láttam, erről többé nem beszéltünk. Erről többé nem is volt mit mondanunk egymásnak.

Olvassuk csak el a sírral és az anyaöller kapcsolatos fenti gondolatokat szem előtt tartva a költő egyik legjelentősebb költeményét, a *Wolf von Kalckreuth gróf emlékére* címűt. Aligha írtak valaha nagyobb szabásúbb sorokat az öngyilkosságról, mint a szóbanforgó versben. Nem egy ókori római vagy sztoikus, még csak nem is egy keresztény hívő ember öngyilkosságáról van itt szó, hanem egy a térvilágon belül létező lélek öngyilkosságáról. „*Hogy pusztítottál. Hogy terőlad ezt / Mondják már az idők végezetéig*” (Jékely Zoltán fordítása).

Említettem már, hogy semmilyen monumentalitásnak nincs helye Rilke világában, azzal a fenntartással persze, hogy ez a megállapítás a szellem világának monumentalitására értendő. Van ugyanis a lélek világának is monumentalitása, ez pedig megegyezik a sírok világával. Ezt a világot Rilke tisztán látta, vagy másként fogalmazva, lelke mindig is ide vágyott. Ezzel magyarázható különös vonzódása a parányi lények iránt. Ahogy számára nem létezett a szerelem maga, hanem csak szeretők és szeretettek, éppúgy nem létezett számára a nagyság, csak nagy dolgok, királyok, az atyaisiten, Mózes, és a versben szereplő király, akinek a színe elé járul Eszter. És aztán voltak az apró lények, a szúnyogok. És e kettő között helyezkedett el ő, a költő, feszülten — a feszültséget fenntartva.

Rilkének egyáltalán nem volt érzéke a történetiség eszméjéhez vagy az ideák összekapcsolásához, sőt eszmei összefüggésekhez sem. Innen is eljuthatunk a térvilágához és Krisztus alakjának meg nem értéséhez, aki bizonyos értelemben a mítosz és a történelem határán helyezkedik el.

Végezetül pedig szeretnék érinteni még egy dolgot: Rilke álomhoz, még inkább S. Freud pszichoanalíziséhez való viszonyát. Itt is a rilkei térvilágot kell alapul vennünk, hogy teljesen megérthessük a költőt, a feltárandó álomrétegekkel teli térvilágával együtt, amelyben az időnek nincs más szerepe, mint e rétegeknek és lerakódásoknak kialakulását elősegíteni. Azt is szem előtt kell tartanunk — függetlenül attól, hogy a köznapi olvasó homályos elképzelései alapján, ki mit hoz fel ellene —, hogy Rilke semmiképp nem nevezhető álomköltőnek, mint amilyen mondjuk Swinburne vagy Hofmannsthal volt, akinek az *Andreas*-regénytöredéke a maga nemében a lehető legfinomabb szövésű álomköltészet. Rilke egyébiránt az életben a legkevésbé sem volt álmodozó alkat, sokkal inkább nevezhetnénk egyfajta médiumnak. Igen, valóban úgy tűnik, mintha nála nem lenne különbség álom és látás között, vagy mintha számára álom és látás éppúgy egyek lennének, mint ahogy lélek és tér egyek.

Dereky Géza fordítása

Peloni

*„I have nothing to say / and I am saying it /
and that is poetry / as I needed it.”*

(John Cage)

1982-ben született Budapestén. Jelenleg a Debreceni Egyetem magyar szakos hallgatója.

ez nem az én hangom és nem is annak a vékony érnek a hangja amit a Gihon szül és ami tóvá csendesedik a délkeleti városfal árnyékában ez talán a te hangod olyasféle mint amit az eső kelt a teli hordóban de biztosan nem az én hangom talán a te véred lüktetése nem ez biztosan nem az én hangom mégis bennem van és perceg mint fában a láthatatlan állatok mióta nem szólsz hozzám és nem tudom már hogy hol kezdődik és végződik bennem a csend ahogyan azt sem tudom hogy mi volt az előző szavam és a következőről sincsen tudomásom mert egyik sem az enyém míg ki nem mondom csak a te szavaidra emlékszem és arra a hangra ahogyan a vérvörös tóba merítetted a kezedet ott a délkeleti fal árnyékában hosszan illatoztak és sercegték az aszfodéloszok és magasan járt a nap amióta nem szólsz hozzám felfogtam az idő jelentőségét és saját nyelvem jelentéktelenségét vég nélkülivé váltam mint az a vékony ér amit a Gihon szül és a délkeleti városfal árnyékában tóvá kövéredik nincsen hangom csak állandó jelenlétem van mint a katoná árnyékának aki az ecet közelében állt rezzenéstelen várom a pillanatot amikor ismét előttem állsz és én hirtelen és véglegesen elnémulok olyan hirtelen és olyan erővel mint ahogy az a makabita rád mutatott és azt mondta Peloni a kinyújtott ujjá és a hangja éles és kemény volt mint a fába vert szögek a ruhája olyan fehér volt mint a délkeleti fal árnyékában nyíló aszfodéloszok te néma maradtál és nyitott tenyeredet fordítottad felé én azóta csak beszélek és csak egyetlen igaz hangra emlékszem annak a vékony érnek a hangjára amit a Gihon szül és ami tóvá csendesedik a délkeleti városfal árnyékában hosszan és vékonyan végigfolyva a város csatornáin mint a pészáchi áldozat vére tóvá csendesednék én is ha ismét a vállamra tennéd a kezedet amit akkor a vízbe mártottál hogy megmosd annak az öregembernek a homlokát aki úgy nézett rád mint őz a farkasokra és aki mégis úgy kapaszkodott bele a csuklójába mint az ég madarai a gyenge szélbe ami magasra emeli őket a nyári felhők közé amik gyakran olyan fehérek és világosak mint a te gondolataid és szavaid voltak miután az a makabita Peloninak és másnak is nevezett és sokáig becsmérelt téged és te hosszas hallgatás után végül azt mondtad neki a haragod nem érhet el engem mert a hited és a szavaid olyanok akár a teli hordóba csepegő esővíz és megnyíltak utána a körülöttes álló emberek mint a hajad a tenyerem nyomán amikor utoljára ettünk együtt és amikor azt mondtad hogy a nagy városban az egyetlen igaz hang annak a kicsi érnek

a hangja amit a Gihon szül és ami tóvá csendesedik a délkeleti városfal árnyékában és én akkor csak beszéltem hozzád hosszasan és hosszasan vég nélkül annak tudatában hogy nekem soha egyetlen önálló szavam sem volt ahogyan ezek sem az én szavaim csak zavaros víz ez az emlékezés rozsdás vize a némaság tava amibe belemerítetted a tenyered és megmosod vele az öregember homlokát és hálgyos szemeit miközben én csak a te szavaidat morzsolom mint a kovásztalan kenyér sercenő szélét ahogyan akkor te is morzsolgattad miközben hosszasan beszéltem neked saját szavaidat ismételve és kérve és ismételve saját szavaidat és vég nélkül kérve hogy tegyél olyanná mint annak a vékony érnek a hangja amit a Gihon szül és ami tóvá csendesedik a délkeleti városfal árnyékában és tört borostyánként fénylik a nyári verőfényben de te mindezek után csak annyit mondtál nekem hogy ezek nem az én szavaim és otthagytál engem és én azóta csak a hátadat látom ami fehéren ragyog mikor lassan eltűnsz az illatos és zöld fák ágai között azóta csak a lábnyomaidat számolom a szürkületben vég nélkül ahogy utánuk kanyargok jobbról balról kápráztat az alacsony fák törzsének hajnali derengése és csak beszélek a hideg és végtelen kertben a te szavaidat morzsolom mint keletlen kenyeret és minden illatos ág mögött téged sejtetek mert olyan akarok lenni mint annak a vékony érnek a hangja amit a Gihon szül és ami tóvá csendesedik a délkeleti városfal árnyékában és tört borostyánként fénylik a nyári verőfényben és bűnösök és betegek állják körül akik úgy hajladoznak és merítkeznek benne mintha repülnének mintha a szárnyaikkal vernének a fehér égen és ezért én is csak hajladozok és kanyargok az ágak sűrűjében a lépteimmel megtöltve a saruid nyomát és közben mindig tudom hogy ezek nem az én szavaim és hogy ez

FECSKE CSABA

A gyerekkor vége

*visszarántotta előlem árnyékát
az öreg körtefa a mozdulattól
halkan felnyögött visszahőköltem
mintha tilosba tévedtem volna
véletlen temetőbe fülemben
teremtés előtti csönd olyan mint
amikor víz alatt úszkáltam a Bódvában
a déli harangszóval lombsusogással
jóllakott délután álmosan szunyókált
hirtelen darabjaira kezdett hullani
minden mintha nem lenne a világban*

*semmi rend úgy csapódott össze mögöttem
a levegő akár egy ajtó jelezvén
ide többé nem ajánlatos vagy nem is lehet
abban a pillanatban megszakadt bennem
valami ami elszakadhatott elszakadt
erőszakkal távolodtak el tőlem a dolgok
letéptek magukról durván de mint
szélvédőre tapadt falevél retinámon
ottmaradt minden kép elém szaladt az út
talpamhoz dörgölődzött roppant távolságok
kéklő messzeségek ígéretével izgalmas
etapok titokzatos stációk rigó és falevél
utolsó rebbenése félresiklott fény véget ért
a nyár és vele gyerekkorom*

Félelem

*rosszul titkolja magát
mint az újrameszelt öreg ház*

az idő falán repedés

*miféle lépcső nyikorog
rogyadozó lábai alatt
mit rejt az ajtó
amely előtt a félelem
karfáján könyökölve
bámulja a tolakodó
alkonyi ég alatt a hangját elejtő
elneheziült szárnyú madarat
lassan felöltözteti a sötétség
vajon meghallja-e suttogását
aki a hangot adta szájába egykor*

Hétfő

360

A lukulusz

1945-ben született Budapestén. Irodalomtörténész. Az MTA Irodalomtudományi Intézetének az igazgatója, a Vigilia szerkesztőbizottságának tagja. Legutóbbi írását 2011. 8. számunkban közzöltük.

Magyaros helyesírással ez a szó annyit jelent: berkecske. (Nem berkecske, az legfeljebb a nőhiányban szenvedő anekdotabeli albánok körében dívik.) Lucus ugyanis latinul: berek, és régebben, amikor még tanultak az emberek az iskolában, meg is jegyezték azt a képtelen etimológiát, amely jól rávilágított a lényegre: *lucus a non lucendo*, vagyis azért hívják bereknek, mert nem fénylik. S ha az ősrómai népetimológia szójátékát is vissza akarom adni, akkor valahogy így hangozhatnék magyarul: azért fénylik, mert a lika sötét.

Persze „művelten” is leírták néha, főleg a hajdani New York kávéház mellett található csehóban, amelyet sokáig Lucullusnak hívtak, és amely — mint műveiből tudható — sokáig Kertész Imrének is törzshelye volt. Mindez több okból is eszembe jutott. Először azért, mert tegnapelőtt, azaz 2012. március 21-én, lelkesítő ünnepi beszédet tartottam Pázmány Péter halálának 375. évfordulóján, a jó érsek józsefvárosi plébániatemplom előtt álló szobránál. Az intézeti kollégákon kívül a meghívottak egyike sem jött el, viszont „vakmerőn s hívatlanul” előállt egy kutya és némi, gazdájától származó noszogatás után megmutatta lukát, és áldozott az anyagcsere oltárán, szerencsére nem a cipőmre. Bebizonyította ezzel, hogy túl pesszimista voltam, amikor azt hittem, hogy le sem szarják az egész ünnepséget. Kár, hogy nem tudok kutyaúl, mert tarthattam volna neki különórát, úgy is mint Budapest utolsó irodalomkedvelőjének.

Másodszor azért, mert a művelt Nyugaton bezzeg másként van! Ugyanis Frascatiban — nem messze a Horatius által halhatatlanított Tusculumtól —, ebben a Róma-közi városkában, az Urbs legelegánsabb nyaralóhelyén, és amelyet ma is ismer mindenki híres fehérboráról, nem csupán a világ legnevezetesebb malacsültjét (*porchetta*) lehet kapni, hanem kiváló borokat lehet hozzá kóstolgatni egy hatalmas pincészetben. Ez a műintézet a nagy életművész feltételezett sír- emléke alatt található, a kapucinus templom mellett — csak a lakomáira emlékeznek, azt már majdnem elfelejtették, hogy ő győzte le Mithridates királyt, azt meg szinte nem is tudják, hogy ő hozta be a cseresznyét Európába. Egy idő után az ember keresi a mellékhelyiséget, az italtultnál nyájasan rámutatnak egy félméteres kulcsra, amely egy hajókötélen lóg. Ezt az ember leakasztja, kimegy az utcára, elolvassa a Lucullus mauzóleumának felfedezéséről és a romok elhelyezkedéséről szóló hosszas feliratot, majd — ha közben maradt még rá ideje — a kulcs segítségével feltépi a márványfelirat alatt található, rozszant lécekből összetákolat ajtót és behatolhat a vágyott területre, azaz a síremlékbe, pontosabban a vécébe. Diplomatakkal is kipróbáltam, akiknek többnyire annyi humoruk van, mint egy hőlégkezelt poloskának, ezért többnyire nem is mertek röhögni, de szerencsére időnként normális filozofok is meglátogattak. Ilyen volt például Jankovics

Jóska barátom, aki a mai napig boldogan sorolja élete legszebb emlékei közé, hogy Lucullus sírjában pisilhetett. (Lehet ugyan — a műemléki felirat szerint —, hogy ez a rom csak a villája volt, de az is szép...)

Egyszer Entz Géza barátomat (aki akkor történetesen államtitkár volt), feleségével együtt, Pirivel (vagyis az én feleségemmel) meghívtuk Frascatiba. A főtéren egyszer csak feltűnt ötszáz biciklista, igen komoly, menő szerkóban és fegyvelmezetten sorba álltak a Colli Romani — szó szerint „Római halmok” — regionális kerékpárbajnokságának résztvevőiként, hogy megköstölhassák — no nem a malacsültet, hanem — a majdnem olyan híres fokhagymás-paradicsomos piritózt (a *bruschettát*). Nekünk ugyan biciklink sem volt, nem is volt rajtunk egyenszerkó, mégis kaptunk, ami arra utal, hogy a városban békés és vendégszerető egyedek laknak. (Pincérként pedig erdélyi magyar és román menekültek, mert utána Géza szóba elegyedett velük.)

A pompás 16–18. századi villák közül is a leghíresebb Villa Mondragone a hegyoldalban terül el. Hajdanában a jezsuiták nyaralója volt, római magyar gyóntató korában Faludi Ferenc is itt írta némely művét. Egyszer meghívtak oda, egy lovagrend, amely később engem is tagjai közé fogadott és leginkább betegápolással foglalkozik, ünnepélyesen akkor avatta fel az új lovagokat és dámákat.

Utána ebéd, az egyik dáma nagyon érdeklődött irántam, már kezdtem elbízni magamat, de utána kiderült, hogy csak a lovagrend azon kérését tolmácsolta, hogy egy kiűritett, a mosoni magyar-osztrák határszakaszon fekvő hajdani határőr-laktanyát szeretnének kibérelni, kórház céljára.

Ünnepi talárjában is nagyon impozáns volt a fél-ifjú dáma — aki egyébként eleinte grófnő, majd az akkori környezetvédelmi miniszter felesége volt —, de hogy igazi párdúc lakik benne, az csak 1992. július 14-én derült ki, a Palazzo Farnesében, a Francia Köztársaság Nagykövetségének székhelyén, a nemzeti ünnepi fogadáson. Kint a téren néhányezer, a Greenpeace környezetvédő mozgalomhoz csatlakozó tüntető üvöltözött, miközben a rendőrök módszeresen csépeelték őket, mert a franciák éppen hidrogénbombát robbantottak a Csendes-óceán déli részén, a Mururoa-korallzátonyon. Bent pedig, a fogadás protokollvendégei között szereplő lelkes környezetvédő miniszterné-dáma határozott mozdulattal letépte magáról kisestélyijét — alatta nem volt semmi, érdemdús berkecskéje szabadon lengett —, kecses párduci mozdulattal kinyúlt az erkélyre és letépte a francia trikólórt, hogy habtestét abba burkolhassa. Ebben a fázisban még csak a fényképezőgépek kattogtak, a bilincsek csak később, amikor a rendőrök elkapták, abban a pillanatban, amikor kitette a lábát a nagykövetségről, mert addig — természetesen — az épülettel együtt területenkívüliségnek örvendett. A szcéná után óvatosan távoztam, nehogy rám lőjenek az utcasarkon már kisöbű puskákkal gyülekező rohamrendőrök. A botrány után természetesen a miniszter kénytelen volt lemondani, a dáma azonban nagy karriert futott be mint író, mert kiadta szerelmi

naplóját, amelyben 117 szeretője intim szokásairól tájékoztatta a nagy-
érdeműt. A minisztert sajnáltam, mert addigra már hosszú munká-
val sikerült őt rávennem arra, hogy tiltakozzék a bősi vízierőmű épí-
tése, illetve a Duna szlovák elterelése ellen.

JUHÁSZ ANIKÓ

Fáradt fákon...

*Fáradt fákon hó kapaszkodik.
Csupa élet. A mennyekből jött,
mert a földről álmodott.*

*Arról, hogy fehér ormai hegyén a
feketebodzák is kinyílnak, a
gallyakon a feketerigók hangja
még a tél bölcsőjében is ott marad,
fekete ruháját a fiatalasszony a
tükrös szekrénybe úgy teszi be,
hogy halott csecsemőjét fel ne
ébressze, s kinn a fia, ki
a lábasok üres zenéjét hallja,
az ünnepi fehér ing örömeivel
várja majd a holnapot.*

Lejjebb ereszkedett

*Lejjebb ereszkedett az ég,
azt hittem, benne megkapaszkodom,
cipőim kis repülői benne
majd hegyesen és biztosan járnak,
felhők ágából rám eső nem csurog,
madarak feszítik ki alattam a járdát,
s taxit sem rendelnek maguknak
az előttem igyekvő angyalok.*

Igaz történet

1959-ben született Csepelen. Az ELTE BTK magyar–orosz szakán végzett 1983-ban, majd elvégezte a Bálint György Újságíróiskolát. Jelenleg szabadúszóként dolgozik. Legutóbbi írását 2011. 11. számunkban közzöltük.

Fazekas Gizella szerelemgyerekként született Orosházán 1927-ben. Egészséges, piros bőrű, pufók képű baba volt, akinek csodájára jártak, milyen gyönyörűsége a formája. Szelíden mosolygott, amikor anyja föléje hajolt és gyengéden simogatta puha arcát, pár szál haját. Még éppen csak gőgicsélt, mert beszélni nem tudott, de ajkának biggyesztésével, hangszíne változásaival mintha jelezte volna, hogy felismeri, akik körülötte feltűnnek. Hetek, talán hónapok teltek el, hogy világra jött, de már különbséget tudott tenni az emberek között. Különös érzékkel jegyezte meg, kik bámulják őt ámulattal, és miféle vonzalmat táplálnak iránta, ahogy gügyögtek hozzá és becézgették. Pedig ő maga jóformán szóra sem volna érdemes, hiszen sem jót, sem rosszat nem tett; arról sem tehetett, hogy napvilágot látott — magától jött, egyszerre csak itt termett!

Édesanyját Fazekas Katalinnak hívták. Természetesen ő volt az a személy, akire a gyermek minden pillanatban ráismert; minden mozdulatából és hangjának hordozásából tudta, hogy számára a legközelebbi lény. Finom érzékszerveivel azt is megsejtette, hogy anyja olykor haragos és zord kedvű, egyszer-egyszer pedig úgy tekintett rá, mintha bánatnak jött volna a világra. A baba ekkor felsírt, zokogott, arca elborult a dühtől és apró ujjait görcsösen ökölbe szorította. Éhes vagy szomjas talán, tisztába kéne tenni — vajon hogyan jöhettek volna rá, mi a baja az akaratos pólyásnak, aki előzmények nélkül, hirtelen tört ki éktelen sívításba?

Az édesanya csontos, szikár nő, vállig érő barna haját a feje búbján kétfelé fésülte. Elálló, nagy fülei és keskeny, hegyes orra miatt zavartan szégyenkezett, hogy külseje nem ideális, de szépen ívelő szája és halvány mosolya bájossá varázsolta. Különösen a szája szegletében megjelenő gödröcskék tűntek vonzónak, amelyek kis köröcskéket alakítva süppedtek az arcába, valahányszor elnevette magát vagy széles mosolyra nyíltak ajkai. Termetre átlagos asszony, noha feltűnően beesett melle és vékony lábai azt sejtették, hogy nem eléggé fejlett, vagy tán nem eszik eleget, ezért nem erősödött meg kellőképpen. Arca is sápadt és nyúlánk, ugyanakkor sima, sehol egy ránc. Hisz maga is még gyerek, nemrég töltötte be a huszadik évét.

Kereskedőként dolgozott egy ruházati üzletben, amikor megismerkedett Kelemen Istvánnal. A férfi fél fejjel magasabb volt nála, vállalai erősek, karja és lapát tenyere arról árulkodtak, hogy fizikai munkát végez. A fiatalember, aki pár esztendővel idősebb volt a lánynál, kőműves segédként dolgozott; a sok cipekedéstől vastagodtak meg karjai. Úgy tervezte, hogy kőműves mester lesz, majd építőipari vállalkozó, ha isten is úgy akarja. Gazdagságban, kényelemben fog élni, nem lesz szüksége garasoskodásra; az asszony pedig, akit feleségül választ, vele együtt élvezi a bőséget és a bol-

dogságot. Olyan határozottan és élénken magyarázott, hogy szavában még az sem kételkedhetett, aki borúsabban látta a jövőndőt. Akárhányszor feltűnt a boltban, márpedig egyre gyakrabban kereste fel az üzletet, egyből a fiatal eladó lány után érdeklődött. Eleinte vásárolni tért be, aztán csak ürügyként turkált a ruhák között, hogy szemügyre vegye és megkönyékezze a barna hajú leánykát. A két fiatal nem emlékezett pontosan, melyikük szeme csillant meg hamarabb, de István biztatásnak vette, hogy Katalin arca felragyog, bőre kipirul, amikor a színe elé toppant. A lányon ráadásul olyan izgatottság lett úrrá, amikor magukra maradtak, hogy a vak is láthatta, nem közömbös a fiú iránt. A lányt elbűvölte a fiatalember kedvessége, választékosnak tűnő modora, derűlátó tervei a jövőre nézve, és nem utolsósorban hízelkedése, ahogyan dicsérte külsejét és bájait. István volt az első férfi, aki hegyes orrában a szépséget felfedezte, és egész küllemét páratlannak ítélte. Megdobogtatta a szívét, miként korábban még senki sem.

Ahogy teltek a hetek, szerelem szövődött közöttük. Katiban alighanem nagyobb lángra is lobbant a szenvedély, mint gondolni merészelte, hisz oly sok minden megváltozott körülötte. Másként kelt fel reggel az ágyból, mint korábban, amikor fásultan és unottan vonszolta magát, és oly szürkén és bánatosan múltak el az órák. Ezután máshogyan látta a napokat és a monoton munkát, a fárasztó görnyedezést, hogy megkeresse a csekélyke havi fizetését. Minden cselekedete új értelmet kapott, eddigi reményei, hogy csúf siheder lányból tündöklő kisasszony válik, most mind beteljesedni látszottak. Új világ köszöntött rá, hogy egyszeriben felfigyeltek rá, körbeudvarolták és agyondicsérték; nem nézték alacsony származását, szegélynivaló jövedelmét. Ábrándosan szövögette a jövőjét, hogy mi következhet ezután, milyen boldogság és családi öröm vár rá, ha összeköti életét Istvánnal. Azt is előre számba vette, mert jó érzéssel megsejtette, hogy hamarosan gyermeke születik, akinek István lesz az apja, ez a délceg, jóra való fiatalember, akiben a gonoszság csírája sem lakozik. Ha már tervezgetett, inkább fiúra gondolt, de ha lánnyal áldja meg az ég, ugyanúgy fog örülni — már csak a nevét kell kitalálniuk.

Katalin úgy számolta, hogy közeleg az eljegyzés ideje, mert a vonzalom, amely a fiatalember iránt elhatalmasodott benne, egyre erősödött és ennek természetes következménye a kapcsolat megszilárdítása. Nem késhet sokáig a pillanat, hogy jegygyűrűt húzzanak az ujjára, aztán kitűzzék az esküvő napját. De ha késik is vagy elmarad az eljegyzés, ez pusztán annak tudható be, hogy István egyelőre szerény jövedelemmel rendelkezett; nem tellett drága gyűrűre. A fényes és gondtalan élet, amelyről a fiatalember oly gyakran szónokolt, kárpótlásul szolgál a mostani szűkösebb időkre, amikor halogatni kellett az egybekelést. A kötelék pedig, amely szívüket összekapcsolta, nagyobb kincs minden forintnál; pénzben nem lehet mérni a vágyakozást. Eltelhet egy év vagy száz, a lány eltö-

kélte, hogy István a választottja, mert mást úgysem tudna úgy szeretni, mint őt.

Amikor Istvánnal közölte, hogy várandós lett, a férfi meglepetten húzta fel a szemöldökét, és csodálkozva méregette a lányt. Arca megnyúlt és percek alatt szótlanul ténfergett körbe-körbe. Annyira váratlanul érte a hír, hogy csak hüledezett és mélyeket sóhajtott. Egy idő után Katalinnak kellett nőgatnia, hogy ugyan szólaljon már meg, és ne tegyen úgy, mintha titkolná örömét. Erre a férfi bólogatni kezdett, hogy ez bizony jókora meglepetés, és mennyire nem gondolt arra, miféle fordulatot tartogat a jövő. Gyengéden, ugyanakkor kissé színpadias mozdulattal átölelte a nőt, de csak néhány másodpercre, mintha közben eszébe ötlött volna valami, s máris visszahőkölt. Zavartan morfondírozott, hogy mitévő legyen; mi volna a helyes cselekedet ebben a magasztos helyzetben, amikor kiderült, hogy apa, tehát maga is gyermeket vár. Korábban folyton fennköltén festette le egy apa szerepét, aki a család gondozója és gyámolítója, az asszony számára pedig örök támasz.

István a következő hetekben rendre elkésett a randevúkról vagy előre megüzente, hogy halaszthatatlan ügyei miatt nem tud megjelenni a találkozókra. A lány szüleinél sem látogatta meg Katit, ahová pedig rendszeresen eljárt, mert gyakorlatilag családtagnak számított, s már csak az volt hátra, hogy a rokoni összetartozást törvényesítsék. A boltba is csak elvétve szaladt be, hogy futó pillantást vessen a lányra, és emlékeztesse, milyen gyakran jutnak eszébe az együtt töltött percek és órák. Soha nem mulasztotta el, hogy bocsánatot kérjen távolmaradásai miatt és egyfolytában sajnálkozott, amiért megbízhatatlannak tűnt fel. Utalt a megváltozott életkörülményeire, munkahelyi problémáira, valójában azonban kifogásokat keresett, hogy elkerülje a kínos szembesülést, amely apaként várt rá. Maga sem fogalmazta meg pontosan, hogy mi ütött belé, mert menekült a felesleges és önkínzó tépelődés elől. Mentsésként azt hozta fel — márpedig ürügyet mindenképpen ki kellett találnia, hogy lelki békéje helyreálljon —, hogy maga is még gyerek, egy nagy kamasz, aki felelőtlenül cselekszik. Hogy várható el tőle, hogy komoly döntést hozzon, és egész életére elkötelezze magát egy fiatal lány mellett, akivel a sors szeszélye folytán megismerkedett, szerelembe esett, de a szerelem múlandó?

Hetekre, aztán hónapokra eltűnt. Kati érdeklődött utána a munkahelyén, de közölték vele, hogy István kilépett, az új munkájáról pedig nincsen tudomásuk. Szüleitől elköltözött, az anyja is csak alkalmadtán hallott róla híreket. Felnőttként a maga útját járta, nem engedett beleszólást az életébe. Ha kérdezték is, miféle szándékai vannak a jövőjét illetően, kitérő válaszokat adott. De ne aggódjanak érte, mert megtalálja a számításait; amit a fejébe vett, hogy megállja a helyét, biztosan úgy is lesz.

Amikor Gizella megszületett, Kelemen Istvánnak végképp nyoma veszett. Nem kívánta látni gyermekét és nem akart találkozni

Katival sem. Nevét sem adta a lányának, hogy apja után Kelemen Gizellának hívják; az újszülött így vette fel anyja nevét. Fazekas Gizellaként anyakönyvezték, és ekként szólították, akármerre megfordult. Totyogós gyerekként nem ütközött meg ezen, hiszen miért szűrt volna szemet, hogy anyja nevét viseli? Az sem zavarta különösen, amikor félárvának nevezték és sajnálkoztak sorsán, hogy ágrólszakadtként kell felnőnie.

Az édesanya a gyerek születésekor biztos volt benne, hogy a férfi csak átmenetileg tűnt el, s hamarosan felbukkan. Folyton hazavárta, mert úgy gondolta, a család a közös otthonuk, ahogyan István erről oly sűrűn beszélt. Ha másra nem, erre a pici lánykára, a takarosan cseperedő Gizellára feltétlenül kíváncsi, s nem lehet olyan keményszívű, hogy ne csodálja meg szülöttjét. S tán az asszonyt sem felejtette el, aki iránt olyan tüzes szenvedélyt mutatott, s akivel együtt tervezte a jövőjét. Vagy inkább Katalin volt az, aki a szerelemtől elvakultan ragaszkodott a férfihez, akiben semmi kivetnivalót nem talált? Miért hitte volna el, hogy hűtlenül elhagyják, cserbenhagyják, s a férfi, akire napjában százszor gondolt, örökre kitörölte az emlékezetéből?

Fazekas Gizella már nagyobbacska volt, serdülővé érett, amikor felfogta, miféleket pusmogtak háta mögött az emberek. Fattyúgyerek, zabigyerek, mondogatták, aminek nem ismerte az értelmét, később azonban rájött, hogy a házasságon kívül született utódokat nevezték így. Vagyis törvényen kívüli, mintha nem is teljes körűen létezne, hanem csak úgy, mint egy jól tartott jószág, amelyet törzskönyvvvel és számmal látnak el. Más, mint a többiek, akiknek rendes nevük van, ismerték az anyjukat, apjukat, ráadásul becsületes, dolgoz szülőkként jellemezték őket. Gizi pedig csak egy hátrahagyott gyerek, véletlenül jött a világra — lám, senkinek nem kell, csupán szegény édesanyja nevelgeti egymagában.

Szánakozva, máskor csípősen jegyezték meg róla, hogy meglátszik rajta az apai nevelés hiánya. Milyen nyakas, durcás kamasz lett belőle; milyen gyakran szájal és hangoskodik! Hová fog elfajzani ez a lány, ha már serdülőként rendetlen és nem tiszteli az idősebbek tanácsát?! Ártatlan gyermek, védték meg mások, hiszen félárván cseperedik; nem tehet róla, hogy apátlan! Meglátjátok, komoly felnőtt válik belőle, józanabb és igyekvőbb családayává érik, mint bárki lánya a városban!

Gizi egyszerre volt félénk és nagyszájú, mintha keresné a helyét, hogy kik közé tartozik. Az iskolában természetesnek vette, hogy az osztályteremben többnyire a hátsó padosorokban kuksolt, és nem-törődöm, trehány lánynak könyvelték el. Nem háborgott, amikor rendre lepirították, hogy megint nem készítette el a leckéjét, és mikor jön meg végre az esze. Egy idő után hozzászokott, hogy folyton megszólták elhanyagolt ruhája és piszkos körmei miatt. De miért is lett volna másmilyen, amikor eleve más szabályokat alkalmaztak rá, s az volt a közvélekedés, hogy törvénykivülként az utolsó

sorban a helye? Mindössze egyetlen pillanat volt, egyetlen alkalom, amelyet elviselhetetlennek tartott, s legszívesebben a föld alá süllyedt volna szégyenében. Amikor az iskolában ismétlődően és kikerülhetetlenül faggatták a tanárok a tanulókat, hogy anyja neve, apja neve... A diákok csengő hangon, választékosan feleltek, de Gizinek nem volt mondandója, mindig ugyanazt nyögte ki: anyám neve Fazekas Katalin... én pedig Fazekas Gizella. Ekkor elvörösödött és izzadt kezét tördelte kínos zavarában.

Hosszú évek teltek el utána. Gizi felnőtt, szakmát tanult, varrónő lett. Később kereskedőként is vizsgát tett, majd eladónak szegődött el egy játékboltba, mert a varrásból nem keresett annyit, amennyiből tellett volna a megélhetésre. Szabadidejében varrogatott, evvel egészítette ki jövedelmét. Magasra nőtt, nyúlánk asszony lett belőle, termete alapján apjára hasonlított. Arca azonban inkább anyjára ütött: ugyanolyan kis gödröcskék villantak meg a szája szegletében, mint édesanyjának, amikor elmosolyodott vagy jókedvében kacarászott. Már közelített a harminc éves korhoz, amikor férjhez ment. Felvette a férje nevét, így lett belőle Sitke Sándorné. Lánykori nevét csak hivatalos bejegyzéskor használta, illetve barátnői szólították úgy, mert akként ismerték. A kis félárvból derék asszony lett, mondogatták róla; eleinte üggyel-bajjal, később azonban már szépen viselte a ház gondját és tervezte a gyermekáldást.

A fiatalasszony édesanyja, Fazekas Katalin magányosan öregeedett meg: nem kötötte össze az életét senkivel, hanem csak dolgozni járt és a lánya nevelése, taníttatása foglalkoztatta. Aztán kiházásította, s hozományként a családi házat is ráíratta, amelyben együtt laktak. Sima arcán megjelentek a redők, de a gödröcskék is látszóttak, amelyek oly vonzóak voltak egykoron. Kacajra ritkán szaladt szélesre a szája, de a mosolyt nem felejtette el: annak örült, hogy lánya révbe ért, legalább neki legyen jobb sora!

Kora délután volt, amikor a postás levelet kézbesített neki. Ahogy az asszony kezében forgatta a papirost, szeme csodálkozva akadt meg a címezésen. Kétszer, háromszor is elolvasta a nevet, aki megcímezte a borítékot, mert nem hitte el, amit látott. A feladó Kelemen István volt. Miféle Kelemen István, csak nem ő, a Kelemen István? — töprengett az asszony.

A levélről napokig nem tett említést a lányának, rejtegette, dugdosta a borítékot, s ha a küldeményről szó esett, kézlegyintéssel intézte el a dolgot. Közben remegett, minden porcikájában reszketett, mert emberöltő eltelt azóta, hogy nem hallotta hírét a férfinak. Most pedig váratlanul előbukkant, hosszú oldalakon fogalmazta meg közlendőjét, mintha nem is múltak volna el évtizedek; a szerelem pedig, amely köztük megesett, csak a napokban történt, és Gizi még mindig totyogós lánya.

Azt közölte az asszonnyal, hogy gonoszság volt a szívében; végtelen gazság uralkodott el rajta, amikor cserbenhagyta a lányanyát és megtagadta a lányát. Alávaló és jellemtelen alak, aki nem érdemli

meg, hogy nevét megemlítsék, és szót váltsanak vele, s azt sem várhatja, hogy levelére válasz érkezzék. Minden tett, amit elkövetett, szegységteljes és szívtelen emberre vall. Jóvátehetetlen, ami megtörtént, de ha mégis lehetséges a változás, kéri az asszonyt, hogy legalább elismerhesse álnokságát, s bocsánatért esedezzen Gizi előtt... Ország-világ előtt akar színt vallani, hogy becsstelenül járt el, s azt sem nem bánja, ha ezért megszégyenül. Felvállal minden kötelezettséget, amennyiben ez járható és nem ütközik akadályba... Ha anya és lánya is elfogadja tolakodását, és elhiszik, hogy őszinték a sorai, nem vezetik semmiféle hátsó szándékok. Nincs takargatnivalója: megnősült, két gyermeke született, akik éppen felnőtté váltak. Nem lett belőle építész-mérnök, miként szeretne volna, de szakipari munkájából tisztessen eltartotta a családját. A szegényfoltot azonban, amely múltjához tapadt, nem tudta lemosni. Nem hagyja nyugodni gonoszsága, az eltelt hosszú idő sem feledtette mulasztását.

Egy hét telt el, mire az asszony szóba hozta a levelet lányának. Gizi végigfutott a sorokon, s arcán meglepetéssel és különös izgalommal kérdezte az anyját: ugyan, mit lehet jóvátenni? Aztán felrémlettek gyermekkori hányattatásai, azok a pillanatok, amikor a csúfság miatt restelkedett, ha eltűnt apját emlegették; miközben titkon vágyott rá, hogy ismeretlen szülője előkerül. Úgy képzelte, de akkor még serdülő vagy egészen kicsi gyerek volt, hogy apja váratlanul betoppan, átöleli anyját és lányát, és biztosítja őket forró szeretetéről, amely soha nem hunyt ki szívében. De Gizi álma nem teljesült, egyetlen jel sem utalt arra, hogy apja emlékszik még rájuk. Az évek során pedig megszűntek a vágyakozások, megváltoztak a körülmények, Fazekas Giziből férjes asszony lett, Sitke Sándorné a neve.

Egy hónapra rá mégis válaszoltak a levélre. Semmitmondó dolgokról írtak, mintha idegennek fogalmazták volna a sorokat. Másfél oldalon összefoglalták, mi esett meg az évtizedek alatt. Gizi lezárta a borítékot, anyja pedig a postára indult vele, és egyvégtében zokogott.

Kelemen István ezután kéthetente küldözgette leveleit; akkor is írt, ha nem érkezett válasz. Megfontoltan, kimérten vetette papírra mondatait, hogy ne tűnjék erőszakosnak, de folyton kitért szegységre, amely megbánásra késztette. Legalább megvallja vétékét, ismételtette szüntelenül, töredelmes vallomása eljut azoknak a fülebe, akiknek sérelmet okozott. Lelkiismeret-furdalásán immár minden apróság enyhítésként hat. Megöregedett, nincsenek már tervei, egyetlen kívánsága, ha szabad egyáltalán kérnie, hogy lássa a lányát és találkozzék az anyjával. Hadd nézzen rájuk, hadd mondja a szemükbe, ami gyötrelmeként kínozza. Ha pedig Gizi lányának nincsen kifogása ellene és az anyja is a beleegyezését adja, tisztelettel azzal a szándékkal áll elő, hogy Fazekas Gizit a nevére vegye. Legyen megpecsételve az, ami vér szerint jár a lánynak, de apja bűnössége miatt elmaradt a keresztelő.

Fazekas Katalin kételkedve fogadta a híreket, hogy az általa valaha szeretett férfi valóban megbánta-e tetteit, és szándéka mögött

nincsen más, csak az őszinte vezeklés. Hosszú heteken keresztül töprengett, mitévő legyen, aztán arra jutott, döntse el a lánya, mi lenne neki jobb. Az asszony feledni látszott a cserbenhagyást és a sérelmeket, hisz mindez oly régen történt — ki emlékszik már a részletekre? De a szerelem, amely megesett, mégsem feledhető, és amint az emlékek felrémlettek, az asszony sírdogált.

Az apasági ügyben a gyulai városi bíróság járt el 1961-ben. Fazekas Katalin a tárgyalás előtt napokig huzakodott, szükséges-e egyáltalán megjelennie, de lánya rávette, hogy ott a helye, egyedül pedig el sem menne a bíróságra. Előtte kétszer találkozott az apjával, hogy személyesen megismerkedjenek és átbeszéljék a hivatalos tennivalókat. Kelemen István töredelmes vallomást tett, minden apróságra kitért, amiket feltétlenül közölni akart lányával, mert régóta eltökélte magában, hogy helyrehozza, amit még lehet. Vállalta az összes költséget, amely az ügygel együtt járt, de támasza lesz Gizinek ezen felül is, ha anyagilag megszorul.

Amikor Fazekas Katalin megpillantotta Kelemen Istvánt a tárgyalóteremben, szédülés fogta el. Elég volt egy szemvillanás, hogy végigmérje a férfit, aki oly behízelgően udvarolt és dicsérte páratlan külsejét annak idején. Most feszengve ácsorgott és némán leste az alkalmat, hogy megszólalhasson. Még mindig délcegen magas, tűnődött el az asszony, de háta már enyhén hajlott; haja megőszült, arca törődött és sápadt. Erős vállai ernyedten lehajlottak, lapát tenyere csontos és szikkadt. A férfi odaköszönt, s kérdőn bámult az asszonyra, vajon felfedezi-e rajta a felmentő megbocsátást. Egy szóra vagy hangra várt, amely jelezte volna az engesztelést — legalább vénségére kijavítsa a csorbát. Fazekas Katalin köszönésképpen biccentett a fejével, de közben megtántorodott, belekapaszkodott lányába, hogy ne essen össze, mert hirtelen rosszul lett, és erőtlenül omlott le egy székre. *„Anyuka, hagyjuk az egészséget, nem ér az ügy annyit, hogy bajod essék!”* — szólt a lánya, de az anya intett, hogy mindjárt jobban van, folytassák a tárgyalást, ha már elkezdték. Nem akar a lánya boldogságának útjába állni, hiszen a pöttöm, árva Gizi naponta arról álmodott, hogy egyszer véget érnek a csúfolódások és nem lesz törvénykülvüli, miként azt fejéhez vágták.

Sitke Sándornét, született Fazekas Gizellát hivatalosan is átkelesztették új leánykori nevére, így lett belőle Sitke Sándorné, született Kelemen Gizella. Már csak leánykori barátnői szólították úgy, hogy *„Gizi, a szégyenlős Fazekas Gizi; de megváltoztál, mióta családanyá lettél”*. Gizi kiigazította őket, hogy nem úgy van ám, Kelemen Gizi a neve, de hát mindegy is már.

Apja a keresztelő után is rendszeresen írta neki a leveleket, folyton érdeklődött családjá iránt. Nem mulasztotta el megkérdezni, hogyan éledgél az édesanyja és nem szenvednek-e valamiben hiányt. De nem telt el sok idő, mikor Gizi hírül vette, hogy apja csendesen elszenderült.

IANCU LAURA

Ki Istent el nem altatta

Jáki Sándor Teodóz atyának

*Ki Istent el nem altatta,
Ki vállán vitte a hitét,
Oda, ahol sereggel járt,
Ki megmérgezte az időt,
Úton van most is, hajnalban
Keletnek megnyílt kapuja
Előtt szólítja Istenét,
Ki maga s angyali kara,
Hogy legyen, aki imádja,
Megossza saját életét.*

*Petrás Incze s Neumann páter,
Ritkás szélben a Szereten,
S túl a mázsás senkiföldjén
Domokos Pál Péter int, ím,
Visszavonult fájdalomában.
A sárga nyárban, mint kígyó,
Sziszeg felé a tetszhalott:
Jaj, nem nyughat, jaj, nem nyughat,
Mi hírt hozott, áll még a vég,
Fordul-e Keletnek Nyugat?*

*Ki Istent el nem altatta,
Csodálkozik, hogy Keleten,
Két jaj között az emberek,
Szélbe szórt hittel is félnek,
Életük hosszú gyászmenet,
Mégsem magukat siratják,
Gyökeret sem eresztenek,
Elvarrt nyelven is álmodnak,
Meddő méhekbe életet,
Hitet s Istent a Nyugatnak.*

CS. VARGA ISTVÁN

Jáki Sándor Teodózzal

1929. május 12-én született Győrött. Tanulmányait 1939 és 1947 között a magyar–olasz tannyelvű Pannonhalmi Bencés Gimnáziumban végezte. 1952-ben szentelték pappá. Győrben, majd a Budapesti Liszt Ferenc Zene-művészeti Főiskolán ének-zenetanári és karvezetői diplomát szerzett. A győri Czuczor Gergely Bencés Gimnáziumban ének-zenét tanított, a bencés templom kántora volt. 1967–1991 között a budapesti Nyári Kántorképző, 1968–1991 között pedig a győri Hittudományi Főiskolán a Musica Sacra és a beszédtechnika tárgy tanára volt. 44 éven át közreműködött a Nemzeti Filharmónia programjában. Karvezetőként 1969–1991 között a győri székesegyház Palestrina kórusát, majd a bencés templom kamarakórusát vezette. 1992 óta a kacsikai búcsún a magyar nyelvű szentmisét vezeti. Népdal- és ének-kutatóként a teljes magyar nyelvterületen folytatott magyar egyházi népdal-gyűjtést. A Domokos Pál Péter által alapított Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesület elnöke. 2007 óta nyugdíjas.

A három Jáki-fiútestvérből: Imre, László, Sándor — három bencés szerzetes lett: Zénó, Szaniszló, Teodóz.

Zénó bátyám 93 esztendő, Pannonhalmán él. 1972-ben, Legányi Norbert főapát úr kényszerű lemondása után rendünk őt jelölte főapátnak. Meg is választották, de a politikai körülmények miatt nem vállalta a főapáti tisztséget. Kiválóan vezette a pannonhalmi, majd a győri bencés gimnáziumot is. A jóság és szeretet embere, vonzó példakép egész életében. Szaniszló bátyám győri bencés diák volt, 1948. június 27-én Assisiben szentelték pappá. Templeton-díjas volt, a Pápai Tudományos Akadémia tagja. Fr. Stanley L. Jaki néven több mint 60 könyvet publikált, főképpen angolul. Ezekből 40 már magyarul is olvasható. Madridban halt meg 2009. április 7-én. Pannonhalmán van eltemetve. Bizonyította: a tudománytörténetet milyen sokszor igazságtalanul és helytelenül keresztényellenes ideológiai fegyverként használták fel. Munkásságának filozófiai ereje és jelentősége az egész világon elismert. A szabaddá tevő igazság elkötelezettjeként önjellemző és találó bibliai szakaszt választott magának: „Mindhalálig küzdj az igazságért, és akkor az Úr, a te Istened harcolni fog érted” (Sirák 4,33). XVI. Benedek pápa 2006-ban, a Pápai Tudományos Akadémia pápai audienciáján mondta: „Jáki atya, köszönöm a tudományról, a vallásról és a teremtésről írt könyveit.” Halálának első évfordulójára, 2010. április 13-án nemzetközi konferenciát rendeztek Rómában, az Ateneo Pontificio Regina Apostolorum szervezésében. Apai nagyanyám tizenhét unokája közül öt fiú-unoka lett szerzetes: a három bencés mellett ketten szaléziai: Both Ferenc és Both Pál. Három leányunokája szerzetes nővér lett: Lujzika, Gizella és Szilvia. Édesanyánk 100 éves koráig élt. Halála évében még szívesen fejtett keresztretjvényt. A temetésekor Marton

József bencés atya így kezdte a szertartást: „*Etelka néni, milyen a mennyország?*”

1944 decemberében, a bátyjai példáját is követve lett bencés?

Számomra a családi imádság lett a *belső* kegyelem (*gratia interna*), bátyáim jó példája pedig a *külső* kegyelem: a *gratia externa*. Győrött a bencések közül elsőnek Szigeti Ábel atyát ismertem meg. Bátyáim tanára volt, később nekem is előljáróm volt Pannonhalmán. Nagyszerű példakép, mélységes hitéből élő egyéniség. Mind a négy Szigeti-fiútestvér bencés lett: Ábel, Paulin, Kilián és Kerény. A bencés rendbe lépve követtük Jézus parancsát: „*Kérjétek az aratás Urát, küldjön munkásokat aratásához!*” (Mt 9, 38). Rendi beöltözésemre 1944. december 14-én, VI. osztályos gimnazista koromban került sor. Később lett egyre világosabb előttem, hogy mi mindent kaptam a *Mons Sacer* 1939-ben alapított, olasz tannyelvű gimnáziumában! Diákokotthonban éltünk, nem annyira tanári felügyelet alatt, mint inkább tanáraink, prefektusaink, a bencés atyák társaságában.

Bencésként miért éppen a zenére szakosodott?

A családomból kaptam az alapvető indíttatást. Mindenkinek kitűnő hallása, édesanyámnak nagyon szép énekhangja volt. Édesapám családjában két nagybátyám is igazgató-kántor-tanító volt. Nővérem, Erzsike, a győri zeneiskolában jó képzést kapott. Neki köszönhetem, hogy a zongorázással közvetlenül kapcsolatba kerültem. A gimnáziumban Hersényi Bálint, a kiváló zongoraművész, Dohnányi-tanítvány volt a tanárom. Orgonára és zeneelméleti tárgyakra Dr. Szigeti Kilián, bencés atya, a Rómában végzett egyházzeneész tanított.

Kezdetben Mezőtúron szolgált, majd Sopronban. Hogyan emlékezik vissza ezekre a helyekre?

1952-ben, pappá szentelésem után, a rendi növendékkeretben a kegyetlen pártállami *numerus clausus* érvényesült. Azért, hogy a rend helyet tudjon adni a fiataloknak, csaknem két egész évfolyamot kihelyeztek a lelkipásztorkodásba. Engem hivatalosan kántornak (titokban káplánnak is) a Váci egyházmegyei Mezőtúrra küldtek. (Addigra matematikából és fizikából már másfél év egyetemi anyagát is elvégeztem.) Felejthetetlen emlékeket őrzök az alföldi lelkipásztorkodásból. Boldogság volt a pasztorálás Mezőtúron és a körülötte lévő, 22 kilométeres sugarú tanyavilágban. (Kérékpáron közlekedtem, mintha mindig csak ellenzél fújt volna — menet is, jövet is.) Zongorán ott is szorgalmasan gyakoroltam. A templomi kórust is rám bízták. A környékbeli plébániákon is gyakran tartottunk egyházzenei áhítatot. 1954-ben Mezőtúrról Sopronba helyeztek. Félhivatalosan kántor-káplánként végeztem a papi szolgálatot a bencés templomban. Zongorán folytathattam a rendszeres zenetanulást is. Mái erős bennem a *Civitas Fidelissima* és a szorgos soproni hívek iránti fokozott tisztelet.

Győrött csaknem ötven éven át szolgált bencés tanárként és a templom organistájaként.

1956-tól Győrben gimnáziumi énektanár, diákokotthoni prefektus és a bencés templom organistája voltam. Fölvettek a győri zeneiskola zongora- és szolfézstanári tanszakára, mindjárt a második évfolyamra. 1958-ban, a szaktanári diploma megszerzése után jelentkez-

tem a budapesti Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolára, a középiskolai ének-zenetanár és karvezetés tanszakra. A felvételim nagyon jól sikerült, mégsem vettek fel. Egy rendelkezés megtiltotta, hogy az „ideológiailag” nem megfelelő jelölteket felvegyék. A helyzetem mégis jóra fordult: Budapestre járhattam zeneórákra a konzervatóriumba. Zeneszerzést tanultam Sugár Rezsónél, Gergely Ferenc pedig orgonára tanított. 1959-ben felvettek a Zeneművészeti Főiskolára, mégpedig mindjárt harmadévesnek. Az utolsó két évet összevonva végezhettem el. 1961-ben ott hallhattam a dicséretet: *„Bárcsak a többi növendékünk is ilyen komoly, kötelességtudó ember lenne.”*

Több kórust vezetett, köztük a győri székes-egyház Palestrina kórusát és a bencés templom kamarakórusát.

Pannonhalmán már tízéves koromban harmóniumon, majd orgonán kísértem diáktársaim énekét. Már Mezőtúron, a felnőtt kórus mellett is volt kicsikből álló énekkarom. Sopronban is vezettem templomi gyermekkórust. Ezek az emlékek indítottak arra, hogy a schola szerepét Győrött is megújítsam a székesegyházi liturgia keretében. Kórusom sok püspöki, sőt bíborosi szentmisén is énekelt, egyszer még egy ír bíboros atya csodálatát is kivívtuk. 1956 után a győri bencés templomban nem lehetett többszólamú vegyeskart alapítani, a pártállamiak igencsak figyeltek ránk! 1968–1970 között a győri székesegyház egyházzenei életét vezethettem. Másfél év múltán az „illetékeseknek” föltűnt, hogy a Palestrina Kórusnak az egyházi mellett több civil szereplési lehetőség adódott, mint az államiaknak. Ekkor hivatalos működési engedélyhez akarták kötni a kórus életét. Megmagyaráztam nekik: mint katedrális kórusnak a működési engedélyünk már Szent István óta érvényes. Erre a zaklatás abbamaradt, de civil hangversenyen többet nem szerepelhettünk. Így is éppen elég egyházi koncertlehetőségünk akadt.

Kamarakórusával melyek voltak a legemlékezetesebb szerepléseik?

Amikor a Győri egyházmegye plébániatemplomaiban énekeltünk. Először a helybeli hívek saját népénekeit énekeltük el, amelyeket előénekeseiktől gyűjtöttem. Vendéglátóinknak szép énekes csokorban adtuk vissza régi népénekeiket. Ezzel tudatosítottuk bennük, hogy mégiscsak szabad azokat énekelni. A *Szent Vagy Uram* megjelenése óta (1931) ez ugyanis tiltva volt. A Szent István-bazilikában rendszeresen részt vettünk a Cecília-napi zenei áhítaton. Koncerteket adtunk Erdélyben, Moldvában, a Felvidéken, Kárpátalján, a Délvidéken, hangversenyeztünk Olaszországban is. Legemlékezetesebb élményem: két alkalommal is együtt énekelhettünk csángómagyar testvéreinkkel a bukovinai Kacsika Mária-kegyhelyén. Közreműködtünk a jászvásári egyházmegyében egyetlen alkalomra engedélyezett szentmisén, mikor a csángók magyar anyanyelvükön magasztalhatják Jézust és tisztelhetik szent Anyját, Máriát. *Deo gratias* érzés részt venni a kacsikai magyar nyelvű búcsú-szentmisén.

Mi a kórusmuzsika titka?

A hit, hogy az ének által az ember többre tanítható és jobbá tehető. *A vox humana*, az énekelni tudás: égből szálló, földön nyíló ajándék.

Bárdos Lajostól, felejtethetlen zeneakadémiai tanáromtól tanultam: fontos, hogy zeneileg jól képzett legyen a karvezető, de ugyanannyi emberi hozzáértés is kell hozzá, hogy a kórust egybe tudja tartani. A kamarakórusban a tagok egyéni zenei és hangi műveltsége döntő jelentőségű. A kamarakórus titka abban áll: *tiszta* a hangzása, ha a szólamok figyelnek egymásra; és *szép* a hangzása, ha a kórustagok a szomszédjuk énekére is tudnak figyelni.

Teodóz atya a csángó ügy apostola. Milyen indíttatásból fordult a határainkon túl élő magyarok felé?

1978-ban, Domokos Pál Péter biztatására indultam el Moldvába, hogy a csángómagyarok életét, egyházi énekeit, nyelvét tanulmányozzam. Erőst együtt érzek nehéz sorsukkal, csodálom hitbuzgó vallásosságukat, hűségüket, archaikus kultúrájukat. A csángók a világ talán legárvább népcsoportja. Mégis az egyetlen magyar népcsoport, amely létszámban még mindig szépen gyarapszik. Borzasztó rágondolni, hogy annyian elfeledkeztek róluk. Szervátiusz Tibor szobrászművész nyilatkozta egy tévé-műsorban: „A csángók a világ legbecsületesebb, leg-tisztább emberei. Mélységesen vallásosak és tiszták: erkölcsileg és minden szempontból.” (P. Jáki Sándor Teodóz: *Csángókról, igaz tudósítások*. Justra Szolgáltató és Kereskedő Kft, Budapest, 2006, 5. kiadás, Előszó.) Domokos Pál Pétertől — aki *édes testvérének* nevezett két könyvének dedikációjában is — tanultam a legfontosabbat: a csángómagyarok 300 ezren vannak. Közülük százezer még gyönyörűen beszéli az ősi csángómagyar dialektust. Százezerrel már elfelejtették anyanyelvét. De százezer csángómagyar sorsa még tőlünk is függ, hogy elfelejtik-e, vagy hűségesen megőrzik-e nyelvi, kulturális örökségüket.

Csángókról, igaz tudósítások című könyve öt kiadás ért meg.

A „tudósítás” — Tinódit is idéző — műfaját közvetlenül a megölt klézsei buzgó Petrás Incze János pátertől kölcsönöztem. A műfaj szellemében, a tényigazság pontosságával igyekszem *tudósítani* az olvasót mindarról, amit Csángóföldön láttam, hallottam, megtapasztaltam. A műfaj *igaz* jelzője azért fontos, mert számos *hamis* „tudósítás” is jelent már meg a csángókról, főképpen eredetükről, nemzeti hovatarozásukról. Örvendetes, hogy időközben megszületett az Európa Tanács határozata: „a csángók a magyar nyelv egy korai változatát beszélik, ősi hagyományokat, változatos népművészetet és népi kultúrát őriznek, amely különleges értéket jelent Európa számára”. A csángókról szóló írás sosem lehet öncél és játék, hanem legtöbbször féltő gond, elv, hit, magatartás, sikoltás és jaj. Célom, hogy hiteles képet adjak a csángók mindennapi életéről, nehéz sorsáról, nyelvük, népénekeik archaikus és tájnyelvi szépségeiről, az ellenük elkövetett erőszakos nyelvváltás módszereiről, buzgó vallásgyakorlásukról, hitéletükről. Erre törekedtem a *Jáki Sándor Teodóz énekel és tanít* című CD kiadásával is (Magyar Kultúra Kiadó, Győr, 2004).

A Krisztus-hit, Mária-tisztelet, az anyanyelv és hazaszeretet vezetí zarándokútjain.

Kisdiákkoromból életprogramként maradt meg bennem a biztatás: *ha olyan templomba lépsz, ahol még nem voltál, bátran kérjél hármat; ahol meg már voltál, ott még bátrabban imádkozzál! Imádkozz azokért, akikre a jó Isten téged rábízott. (Édesanyámmal szoktam kezdeni.) Imádkozz azokért, aki-*

ket a jó Isten terád bízott, vagy még rád fog bízni. És most következik a felelet a kapott kérdésre: *Imádkozz a határainkon túl élő magyar testvéreikért — vagyis minden harmadik magyarért! —, és azokért is, akik között ők ott élnek. De azért kérhetsz egy kicsivel többet is —* szölt a biztatás. *Imádkozz azért is, hogy abba a templomba, ahova először léptél be, még egyszer vagy még többször visszajuthass. A magyar lakta tájakat zarándokként járom, de valójában búcsújáró vagyok. A kegyelem ajándékának tartom, hogy útitársaim rendszerint turistából zarándokká, majd búcsújáróvá válnak. Szinonimaként használom a zarándoklat (Pilgerschaft) és a búcsújárás (Wallfahrt) kifejezéseket, bár tudom: a zarándoknak a búcsújáróhoz képest kevésbé fontos a katarzis, a megtisztulás, a csodák megtapasztalása, a kérések, a fogadalmak, a lelki béke teljesülése. A zarándok inkább csak vallásos utazó, aki kedvtelve vesz részt a búcsú közösségi élményében, de nem vágyik mélyebb lelki élményekre. (A vallási turizmussal foglalkozó irodák ezért is használják inkább a zarándoklat, zarándokút kifejezést.)*

Hogyan kapcsolódott össze Teodóz atyánál a térkép és a csángóismeret?

A földrajz: térbeli történelem, a történelem: időbeli földrajz. Heuréka-öröm volt számomra, hogy a Kárpátoktól keletre is élnek magyarok. Ma is élesen emlékszem a 8. kiadású Kogutowicz Károly Iskolai Atlasz 9. oldalára: a magyar népességi térképre. Tíz éves koromban, 1939-ben láttam először. Ezért az egyetlenegy oldaláért az egész térképet egy életre „bévéstem a szívembe”. A magyar népzene tanításának szeretete Kodály, Bartók és Bárdos szellemében született meg. Nem kis rész jutott ebben az újjászületésben a magyar iskoláknak és a cserkésznek is. A mi életünkben az igazi magyar népdal és az egyházi népének is mindennapossá és nagyra becsültté vált. A dalok és az énekek közlésénél ott szerepelt gyűjtésük színhelye is. Csodálkozva vettük észre, hogy az iskolai ének-zenei „tananyag” mennyire tágitotta földrajzi és történelmi szemléletünket is. Magyarságtudatomat gyönyörűen gazdagította ez a térkép, amint a II. világháború előtti évek magyar népzenejének gazdagsága és szépsége is. Átéltettük Bárdos Lajos, zeneakadémiai professzorom szavainak igazságát: a magyar népdal „*Valami nagyon új, nagyon tiszta, friss levegő. Szívmelegítő, vérpezsdítő élmény!*” Amikor a még 10 gyermekes — később pedig 11 gyermekes — Bárdos Lajos fiát, Oresztészt felvették a bencés rendbe, édesapja így fohászkodott: „*Uram, köszönöm, hogy elfogadtad tőlem a dézsmát.*” (Tizedrész: *decima pars.*) Valahányszor hazajövök a határainkon túl élő testvéreim közül, magyarságtudatomban és az irántuk való csodálatomban mindig megerősödöm. Csángómagyar testvéreim egyszer búcsúzásakor arra a kérdésemre: „*Mit hozzak nektek legközelebb?*”, meghatottan válaszolták: „*Te ne hozál semmit! Te csak gyere!*”

Mindig szívvesen szól Koloszár György, Koloszár István, Benedek

Koloszár György papbarátom építette Fertőd-Eszterházán az új templomot. Magával ragadó lendületű buzgósággal reagált minden értékre, melyet a vallási néprajzosok a hívő magyar katolikus népben

Márton, P. Gyergyína
János papbarátairól.

megtaláltak. Nagyanyjától Lajtha László kilenc alkalommal gyűjtött értékes népekeket. Szeretett volna kijutni Moldvába, sajnos, 1994-ben bekövetkezett halála ebben megakadályozta. Peresztegen, szülőfaluja sírkertjében nyugszik. Kovács István — Vizi E. Szilveszter hajdani ministránsbarátja, Rónay Lászlónak pedig piarista gimnáziumi osztálytársa — előbb elvégezte az orvosi egyetemet, majd gyermekgyógyászatból szakvizsgázott. Akkor határozta el végképpen, hogy Krisztus papja lesz. 1979 óta minden évben együtt jártuk a moldvai csángómagyar falvakat, egészen a haláláig, 1997-ig. Csángómagyar ismerősei közül az idősebbek a jó *Doki pátert* tisztelik benne, a fiatalabbak pedig a *Doki bácsit* emlegetik. Sírja az Óbudai temetőben található. (*Csángókról, igaz tudósítások*, 1., 2., 29., 49., 52., 57.) Benedek Márton, moldvai csángómagyar előbb orvos, belgyógyász szakorvos, majd főorvos lett. Titokban teológiai tanulmányokat folytatott, római engedéllyel 1980-ban pappá szentelték. A csángók számára ő volt a csodadoktor. Édesanyjától 1938-ban a Magyar Rádió budapesti stúdiójában Bartók Béla és Domokos Pál Péter gyűjtött énekeket. Benedek Márton vértanú lett: halálra verték, amikor kitudódott, hogy titokban Krisztus papságának kegyelmében is részesült. Sírja a Szeret folyó melletti Trunk községben, szülei sírjának közelében található. Boldoggá avatásának ügye már Rómában van. (*Csángókról, igaz tudósítások*, a 2. tudósítás.) P. Gyergyína János, moldvai csángómagyar ferences pap is csaknem vértanú lett. Egyike azoknak, akiket a legszenőbb életűeknek ismertem meg. Az utolsó pap volt, aki Moldvában még 1959-ben is mert magyarul misézni a csángómagyar híveknek. Ezért kényszermunkára ítélték, a Duna-delta haláltáborába vitték. Onnan szabadulva mindig készséggel állt a csángómagyar hívek rendelkezésére magyar anyanyelvű gyóntatással és lelki vigasztalással. Nagypatak falu temetőjében nyugszik. (*Csángókról, igaz tudósítások*, 13., 28., 29.) Ha arrafele járok, mindig elmegyek lélekellátó paptestvéreim sírjához, hogy *kétszeres* részt kérjek az Ő közbenjárásukra. Sírjuknál ugyanazt imádkozom, mint amit Elizeus próféta kért, amikor Illés prófétát elragadni készült a tüzes szekér: „*Kérlek, legyen lelkedből kétszeres osztályrész rajtam*” (2Kir 2,9).

Gyakran és hálás szívvel szokott hivatkozni az előénekes bácsikra és előénekes nénikre.

Rengeteget tanultam tőlük! Erről is nehéz meghatódottság nélkül beszélnem. Fontosnak tartom, hogy a magyar katolikus egyházi népének gyűjtése közben találkozhattam a magyar népi műveltség sok-sok népművészeivel. Az egyházzenei vezetők által sokszor mostohán kezelt, gyakran lenézett előénekes bácsiktól és előénekes néniktől, az úgynevezett szentemberektől és szentasszonyoktól sokat tanultam. Tőlük tudom, hogy hívő katolikus népünk, őseink évszázados hagyományát szentül őrizve, mit tud énekelni, és azt hogyan éneklí az Isten dicsőségére, Jézus szent Anyjának és a többi szentek tiszteletére és halottainak emlékeztetére. Külön is megemlítem a kunszigeti Jézus-keresést, a passiókat a Felvidékről, a betlehemeseket Székelyföldről és Moldvából. Bartók népzenei írásait azóta értem igazán,

mióta ővelük találkoztam. Bartók így ír népzenekutató gyűjtéseiről: „elmondhatom, hogy ezen a téren kifejtett munkánk nagyobb örömet szerzett minden másnál. Életem legboldogabb napjai azok voltak...” (Bartók: *Magyar népzene és új magyar zene*, 1928).

Gyűjtései közül mit emelne ki?

A legelső ének, amit csángómagyaroktól élőben hallottam, egy altató volt, amelyet vonaton gyűjtöttem: *Kukujj el, mámának, kicsi legénykéje...* Lészpeden találkoztam az Erdélyből Moldvába átkerült *Úrangyala* változatával: *Az Úrangyala köszönté...* Egy asszony könnyekig meghatva énekelte el nekem a világ egyik legértékesebb *Ave Mariáját*, amely szerintem a *legszebb* is! A Mária-síralmat Forrófalván gyűjtöttem: *Jaj, nagy kedven tartott...* Klézsén a Szent István-ének csángó variánsára találtam: *Hol vagy, István király...* Szomorú tény: Pusztinán, a Szent István király-templom búcsúénekét a csángóknak még mindig nem szabad a templomukban énekelniük: *Ó Szent István, dicsértessél...* Nyisztor Ilona édesanyjától tanultam, a Szent Márton hegyén először (1714-ben) lejegyzett, *cantio nationalis*nak tartott *Boldogasszony Anyánkat*. Mindig öröm hallani, amikor a kacsikai búcsúban zeng, szívből árad az alapdallammal honosított textus: „*Boldogasszony Anyánk, — régi nagy patrónánk, / nagy ínségben lévén — így szólít meg hazánk: / Moldováról, — édes hazánkról / Ne felejtkézzél — csángó magyarokról!...*” Megtiszteltetés, hogy Lancsics Bonifác bencés atyának, aki először írta le a Boldogasszony-ének első tíz strófáját, az emléktábláját Szombathelyen tavaly felavathattam. (A *Boldogasszony anyánkról* bővebben: Pannonhalmi Füzetek, a Pannonhalmi Főapátsági Szent Gellért Főiskola hallgatóinak doktorátusi értekezései. 20. *Szoszna Demeter György kéziratos énekeskönyve (1714–1715)*. Írta: Gacs B. Emilián OSB, Pannonhalma, 1938.)

Igazi kincsre lett: az Erdélyi Zsuzsanna által Nógrádban gyűjtött Aranymiatyánk énekelt csángó-változatára.

Bálint Sándor hangsúlyozza: az *Aranymiatyánk* „*asszonynépiünknek máig egyik legkedvesebb elmélkedő imádsága*”, igazi gyémántlelet, a megélt katolikum remekműve. (A „*miatyánk*” „*imádságot*”, az „*arany*” „*értékességet*” jelöl.) Az *Aranymiatyánk* Jézus és Mária első búcsúzkodása virágszombaton. Ez a 13 versszak az 5035 magnóra felvett népének után: gyűjtéseim koronája lett. Jancsika Ilonka néni 2004 augusztusában, a kacsikai búcsú után — Szitáson, az Ojtoz-völgyi tíz magyar anyanyelvű falu egyikében, öt nappal a halála előtt — énekelte nekem: *Jézus Szent Szíve, irgalmazz nekünk...*

Milyen vidékeken gyűjtött népéneket?

Sok hazai és határainkon túli, magyarlakta vidékre eljutottam. Gyűjtöttem a Kisalföldön, Zala megyében, a nógrádi palócok néhány falujában, a Bukovinából származó, de Dunántúlon élő székelyek között is. Gyűjtöttem az al-dunai székelyek mindhárom falujában: Hertelendyfalván, Sándoregyházán, Székelykeven. Még a hajdan Krassó-Szörény vármegyéhez tartozó Udvarszállásra is „elcsángáltam”. Sokszor megfordultam Mátyusföldön és a Zoborvidék magyarok lakta 26 községében is. Gyűjtöttem népéneket Kárpátalján és Őr-

vidéken, a régi Nyugat-Magyarországon. (1978 óta Erdélyből 143 alkalommal és Moldvából 110-szer érkeztem haza, a bukovinai Kacsikában a magyar nyelvű szentmisén már 21-szer voltam.) Nagy Gáspár versben foglalta össze küldetéselem és kutatói vállalkozásom lényegét: *Köszöntő (énekpróba) Jáki Sándor Teodóz (OSB) szolgálataiért születésének háromnegyed-százados szép ünnepén.*

Tudósításai bizonyítják: hogyan él a moldvai magyarok hitében, nyelvében és szívében is a nemzet.

Domokos Pál Péter és Benda Kálmán nyomán tanulságokat összegezek: a csángókat buzgó római katolikus hitük őrizte meg magyarnak, katolikus hitük alapján ragaszkodnak magyarságukhoz is. Hiába próbálták rájuk erőltetni a „románo catolic”, vagyis román katolikusok státuszt, mert ők római katolikusok. A magyarul már nem beszélők is öntudattal vallják: „Ungur-catolic”, „Magyar katolikus vagyok”. Gyönyörű a beszédük, a népzenejük, csodálatosak a népekeik, és az is, ahogyan azokat éneklik! Megható a hitből és szívből fakadó hűségük, őszinteségük, igaz emberségük, amellyel ránk gondolnak. Duma-István András, a klézsei költő fohásza: „Ha nem tii Kárpátok / keté szakagyatok / miünköt Moldovába veszni / ne hagyatok!” (Duma-István András: *Az én országom Moldova.* Hargita Kiadóhivatal, Csíkszereda, 2000.)

*Mindig nagy szerep-
tettel említi találkozá-
sát Volly István nép-
rajzgyűjtővel...*

Volly István Kodály-nál tanult zeneszerzést, nála is diplomázott. 1931-ben látott napvilágot remek gyűjtése, a *Peregi karácsonyi énekek*, abban az évben, amikor a *Szent Vagy Uram* is megjelent. Egyszer Mosonmagyaróvártól Győrre vele együtt utazhattam egy autóban, akkor mesélte. Előadást tartott az Akadémián, a legfrissebben gyűjtött katolikus népekekről, az úgynevezett peregi gyűjtésről. „Előadásom után — mesélte Volly István — odajött hozzám Harmat Artúr, gratulált nekem, és még ezt mondta: »Kedves Pistám, de kár, hogy nem hétfőn volt az előadásod. Mert tegnap, kedden, voltunk hivatalosak az 1938-as budapesti Eucharisztikus Világkongresszus előkészítő bizottságához, ahol az OMCE (Országos Magyar Cecília Egyesület) nevében elfogadtuk a megbízást, hogy minden egyházzenei ügyben a Magyar Püspöki Kar szolgálatára állunk a kongresszusi ünnepek sorozatán. Viszonzásul mi azt akartuk, hogy a Magyar Püspöki Kar nyilvánítsa a Szent vagy, Uram énekes és orgonás könyvet a Magyar Katolikus Egyház hivatalos énekeskönyvének. Megkaptuk rá az ígéretet.« »Ha a te előadásod hétfőn lett volna — folytatta Harmat Artúr —, akkor a te gyűjtésed is benne lett volna a bemutatott kongresszusi énekek között, de sajnos a döntés kedden már megvolt, és ma szerda van. De nem baj, Pistám! Meglesz a Világkongresszus, és majd utána elővesszük a te gyűjtésedet.«” „Ámde 1938 novemberében — folytatta Volly a történetet — visszasajított a Felvidék magyarlakta része. Az OMCE gondjai közé került ezeknek a plébániáknak gyors egyházzenei ellátása. Nem telt el fél év, jött Kárpátalja visszatérése 1939-ben. Gondoskodniuk kellett a Szent Vagy Uramról. 1940-ben Észak-Erdélyt és a Székelyföldet kellett ellátniuk énekes könyvekkel, 1941-ben pedig Bácskát. Akkor meg 1941 nyarán beléptünk a háborúba, és az én gyűjtéselem ’elveszítette’ időszerűségét. A háború után meg... Rákosiéknak nem kellett sem a 306 ének, sem az a némi kiegészítés, mely né-

hány évvel később — 1948-ban — a Hozsannában jelent meg. Aztán elaludt az egész, és még segítettek alattani is.” Még ezt is Volly Istvántól tudom: „Kodály felesége, Emma asszony egy koncertem után gratulálva megkérdezte tőlem: »Zoltán ismeri-e a maga gyűjtését? Hozza el hozzánk!«” — A következő időben megjelentek a peregi gyűjtésből kivirágzó Kodály-kórusok. Kodály világosan felismerte Volly István magyar katolikus egyházi népének gyűjtésének — eléggé nem dicsérhető — értékét!

Mennyire értik ma a papok és a hívek a liturgikus zenét, éneket? Mennyire fontos ez számukra?

Farkas Ferenc véleményét idézem, akitől nem sokkal a halála előtt azt kérdezték: „Mi a véleménye az egyházi könnyűzenéről?” — Ezt az elgondolkodtató választ adta: „Nem tudtam, hogy ilyen van. De én azt tanultam, hogy az Úr Jézus szenvedett értünk és meghalt, majd harmadnapra föltámadt. Ötven nap múlva, Pünkösdkor elküldte a Szentlelket a Boldogságos Szűz Máriára és a tizenkét Apostolra.” — Majd hozzátette: „De nem a Hóféhéreké és a hét Törpéé!” Hamvas Béla még szigorúbban fogalmaz: „A zenei hazugság a legelvetemültebb valamennyi hazugság közül, mert az embert a legvédtelenebb oldaláról demoralizálja.” És az „egyházi liturgikus könnyűzene” művelői (akár „zeneszerzők”, akár „előadók”) nem érzik találva magukat? A szentekhez hasonló szelídségű Bálint Sándor 1944-ben még így látta a győri Könnyező Mária kultuszát: „Alig látunk még kegyhelyet, ahol a papság és a hívő szorosabban összefogott volna a kultusszal, ahol a jámbor hagyományra szögesebb gondolat figyelnének, mint Győrben. A székesegyház vérrel verejtékező Mária-kepe igazán szíve a városnak.” Szent kötelesség ezt a hagyományt a legbűségesebben őrizni és éltetni!

Az idén gyémántmisés Teodóz atyának aggódásai bőven vannak, de vannak-e viaszszalásai?

Vannak! Amikor 2001-ben Ratzinger bíboros — II. János Pál, a „szent-anya teológusa” — *ad limina* látogatás alkalmával dolgozósobájában fogadta a Magyar Katolikus Püspöki Kart, a búcsújáróhelyekkel kapcsolatban a következőket mondta: „A népi vallásosságot — megtisztítva ferde kinövéseitől — meg kell őrizni, hiszen választ ad azokra a kérdésekre, amelyek ott élnek az ember szívében, segít az imádságban, ismeretet közvetít, gyógyítja az ember lelki egyensúlyát; ugyanakkor a helyesen gyakorolt népi vallásosság egységet teremt, míg a túlértékelt intellektuális vallásosság polarizál, megosztottságot hoz létre.” Fontos bátorítás: „Különleges figyelmet kell szentelni a népi jámborságnak is. (...) E jámborsági formák a különféle társulatok, zarándoklatok, búcsújárások révén széles körben élnek Európa régióiban, és gazdagítják a liturgikus esztendőt, s családi és társas szokásokban és gyakorlatokban is megnyilvánulnak. A lelkipásztoroknak a népi jámborságot becsülniük és támogatniuk kell, s meg is kell újítani úgy, mint Isten népe bölcsességének sajátos kifejeződését.” (II. János Pál: *Az egyház Európában*, 2003. 79. pont.) Nagy reménységem, hogy nagyszerűen működik a Magyar Egyházzene Tanszak a Zeneművészeti Egyetem keretében. Dobszay László reményét őrzöm: *egy lelki értékre fogékony vagy legalábbis arra vágyó papi és laikus nemzedék van születőben.* Kalkuttai Boldog Teréz anyja *A jobbik éned* című nyolc bátorításának egyikében arra tanít bennünket: „A jót, amit teszel, holnap talán elfelejtik: nem számít, tedd a jót!”

VASADI PÉTER

Szabásminta

Egy keresztény egzisztencia látásmódjáról (I. rész)

„Óh mennyire szeretlek [T]éged,
ki szóra bírtad egyaránt
a szív legmélyebb üregeiben
cseleit szövő, fondor magányt
s a mindenséget.”
(József Attila: Óda)

„A világban élő szemlélődő” (hitünkbelinek) „...Nem elég
»jó katolikusnak« lennie... erényes cselekvése kreatív és spirituális
természetű, s nem egyszerűen valamilyen törvény teljesítése...
Át kell (őt) hatnia és be kell töltenie az »újszerűségnek«,
a Krisztushoz való hasonlóságnak...”
(Thomas Merton: A belső tapasztalat)

Az igazság, a művészet és a valóság rokonok. Egyik sem áll meg
a másik nélkül. Meghatározottak. A szabadság sem határtalan.
Isten sem határtalan, hanem végtelen. Ami jó, valóság, annak határa
van. Minden, ami jó, konkrét. Minden hamis a határtalant mímeli.
(V. P.)

I.

1926-ban született Budapestén. Költő, író, esszéista. Legutóbbi írását 2012. 4. számunkban közzétük. Márciusban Kossuth-díjban részesült — szívből gratulálunk! (A szerk.)

A templom nem Isten háza. Istennek nincs szüksége házra ahhoz, hogy lakjon valahol. Ahhoz, hogy Isten lehessen, végképp nincs. Istennek imádókra van szüksége, akiknek viszont házra van szükségük ahhoz, hogy megtartsák liturgiájukat, találkozzanak Istennel, zárt térre, melyben egymással is találkoznak. Isten szentsége szentté teszi ezt a zárt teret, s azokat, akik belépnek oda.

Delejez ez a mondat Szent Ferenc imádságában: *Urunk Jézus Krisztus, imádunk Téged és áldunk... itt, és a világon lévő minden templomodban.* Ez az *itt* az egész világra vonatkozik. Bizonyos értelemben az egész teremtet világ Isten szentségének helye, mert „lélekben és igazságban” kell imádnunk; a Teremtés Isten temploma. Szent minden talpalatnyi hely. Ezért nagyon is természetes, egyetemes állapota egy embernek, hogy bárhol, bárhonnan „de profundis”, mélyből kikiáltva él, hisz, szeret. Azaz, minden egyes — tehát teremtet — emberben Isten lakik. Abban is, aki nem akarja, mert nem áll módjában megakadályozni. Ha gúzsba kötné is; még ezt sem teheti meg. Isten szenved benne, de

nem a gúztól, hanem a tulajdon visszautasított szeretetétől. Vagyis nem tudhatunk egymásról semmit pontosan. Pontosan minden csak az Evangéliumban van. Ha az Evangéliumot tudjuk, mindent, ami lényeges, tudunk. A többi lepellet letakart magándráma.

Az egyaránt fontos és érvényes ellentétek illeszkedése teszi egyetlenné a kereszténységet. Az idő ettől hallatlanul fölértékelődik. Ezért a krisztusinak hitében, a hit Napja alatt nincs fölösleges óra, elherdált pillanat, szó, mert az Ő nevében múlik, hangzik el. Ennek mintegy illusztrációja, s következménye is ez a mondat: *Állhatatossággal fogjátok megőrizni lelketeket.* Természetesen, mivel itt és minden templomokban Krisztus él. Az állhatatos lélek: szabad. Mi tesz szabaddá? *Az igazság tesz szabaddá titeket.* A kereszténynek nemcsak hit-, hanem léttapasztalata, hogy az igazság Jézus Krisztus. A Krisztus akarta egyház nagyon mélyen fogja föl ezeket a gondolatokat.

Jézus következetessége — emberi belátással súlyozva is — lenyűgöző. Nem ismétlések sorozata; fordulatos, új meg új helyzetekben megújító, alkalmazva is meglepő, mintha minden formájában épp most nyilatkozna meg s így először. Ez isteni állhatatosság, alapot és úgy mai, hogy a jövőt bírja. Szilárd volt ez a következetesség, várni lehetett, hogy ellenáll, de hajlékony, semmitől sincs megkötve, saját magából forrásozott. Belőle következett, hogy teljesíthetetlennek vélt normákat, sőt célokat, mintegy ítéletszerűen jelölt meg s ki. Követője megértette: nem csúszthatja maga alá a lécet, amelyről — majdnem — biztosan tudja, nem fogja átugrani. Mégis: maradjon csak három méter. Hát — segítséggel — dobantani fog. *Ki üdvöziül?* — kérdezik az apostolok. *Embernek ez lehetetlen* — nem tudunk három méter helyből átugrani! —, *Istennek azonban minden lehetséges.*

Hogy folyton úton vagy, azt jelenti: tedd ki magad Krisztus meglepetéseinek. Annál, amit hiszel, mindig több az igazság. Bizonytalanságban kell lennünk, de mindenki számára fölfelé visz az út.

Az állhatatosság tehát nem kő-szilárd, megingathatatlan, azonosságok, szavak, tettek monoton, de csöndes zakatolása, kockáztatni nem merő magánút, magánakció, hanem kalandos, kanyargó s gondolkodó követés, elszántság. Aki ilyen, nemcsak a magát őrzi meg, hanem a többiekét is. Aki megőrzi a többiekét, az megőrzi a nemzedékét is, a nemzetét is. A nemzet megőrzése az egyed lelkének megőrzésén múlik. Ahogy Jézus tartja meg s fönn a mindenséget, minket, magunkat percről percre, úgy mi is életben tartjuk a többieket. Azt mondja: *Nagyobbakat fogtok cselekedni nálam.* Mik ezek a nagyobbak? Sejtjük is, meg nem is tudjuk, mikor, kinek, hogyan cselekedtünk jézusit, mert *nem* mélységben, hanem evilági mennyiségekben gondolkodunk. Lehet ilyen „nagyobb” a személyiség hányt-vetett sorsa. A hosszan vállalt szenvedés másért, másokért. A *megrendítő evilágiság értése*, az abbagy-

hatatlan imádság. De talán legfőképpen az, hogy embervoltunkból következő ragaszkodással fogadjuk el Jézus e kijelentésének meghökkentő, s nem is igazán értett bizonyosságát, úgy, akárcsak ezt a hit nélkül értelmezhetetlen alapmondatát: *Én vagyok az élet.*

Alig tarthatjuk számon, hányféle módon, jó vagy rossz föltételek mellett, miféle okokból, fondorlattal szemtől-szembe és sandán, s kik, személyek és tárgyak, dolgok és csábító hatások fenyegetik lelkünket, miktől meg kell őriznünk a magunkét s másokét is. Nem hiába „*mindvégig*”. Készenlétben s ébren. Vizsgálva a véges idők jeleit, s Isten idejének jeleit. Mostanában különösen morajlik minden oldalon. Kint ugyanúgy, mint bent. A szent tér edzi s tartja élesen a képességeket bennünk, s figyelmeztet azokra, amelyeket meg kell szereznünk. Bent dől el, az emberi szívben, mi lesz a személyes és a nemzeti jövőnk. Még akkor is, ha elkerülhetetlenül a nagyon kemény szükségszerűségek, örökletes jó vagy rossz tulajdonságok hatásai alatt s velük kell élnünk. A Gondviselés nem jóléti intézmény, de még a rosszban sem akar rosszat egyikünknek sem. Bizalmat követel. Mi az a nagyon kíváncsú jó, amit akarunk? Nem is biztos, hogy kifejezhetjük szavakkal. A szent tér sugalmazza szó nélkül is a Jelenlétből eredő isteni szándékokat. Isten mély csöndje többet mond az emberi szónál.

Jézus mégis sokat és sokszor beszélt, így adva meg az emberi szónak értékét, alakját, sürgető fontosságát. Valahányszor emberek rászorultak, hogy hallják Őt, nem takarékoskodott a szavakkal. Mindig pontos volt és ellenvéleményekre sem engedett az Atya akaratából. Mikor hallgatott? Az ellenfél előtt. Azt mondja az Írás: a disznók az eléjük szórt gyöngyszemet megtiporják, megeszik és a hiszékenyek ellen fordulnak. Ez az ígére vonatkozik, a szentségre, a szent jelekre, és a napi gyakorlatban is igaz. Többet kell hallgatnunk. Szavakat csatogtató ostromozás alatt is. Gyakran kell mérlegelnünk, mikor szóljunk, mikor hallgassunk. Maga az életidőnk a csönd ideje is. A külső csönd belső szavakat szül. Bent kell meglelnünk s megnyernünk föltáratlan mélységeinket. Ezt tiszteljük másokban is, magunkban is. Így halad fokról-fokra az ember a szentség felé. A helyes vallásgyakorlás nem ismer pazarlást. Erőben, időben, figyelemben koncentrálni. Mi más ez, mint imádság? A fecsegés, üres beszéd, szélbe szórt vélemények az éleslátás, a biztos ítélet, a jó hallás hiányának jellegzetes kísérői.

Jézusban a paradox létmód ellentétei bámulatosan összegződnek, s isteni harmóniát mutatnak. Emberközelen él, de keresi a magányt. Finomak, gyöngédek, váratlanok és erősek a tettei, a szavai, a magatartása. Megkeres, fölkatat, beleakad és fogad mindenkit. Elment Mátéhoz, pedig Máté környezete — enyhén szólva — elég ledér volt; háza jól földísztett és gazdag. Nem riadozott tőle. Mindenütt ugyanaz volt.

Azt mondja egy francia író: *A hit vagy rendíthetetlen, vagy nincs is.* Nem azt, hogy a hívő nem kételkedik, kétségeskedik; olykor földhöz csapják az embert hite ellentmondást nem tűrő fölszólításai. És az ember gondolkodik. A szent hely a gondolkodás helye is. Gondolkodni szükséges, sőt valójában kötelesség, ezért csak szabadon érdemes és lehet jól gondolkodni, éppen Jézus istensége okán.

Az Evangélium megőrzi a tévedésektől, de azoktól nem, amiktől az ember fél. Aki fél, vagy nem ért még elég jól s mélyen, vagy még nem jól szeret; de lehet, hogy ez a kettő ugyanazt jelenti. *Ne féljetek!* Ezt az mondta, s hányszor, akinek épp elég félnivalója volt. Mint-hogy majdnem mindig az utána sokasodó emberek között is más-ként gondolkodott. Erről nem mindig szólt. A követők akarták is, nem is az Atya akaratát; nem is nagyon értették és értették meg, hogy az Atya akarata *maga az élet.* Nem voltak ők sem teológusok, sem tudósok; megigézett nyomorultak voltak, csak jól, jobban akartak élni, igátlanul, megszállók nélkül.

Ha az evangéliumi időket áttehetnénk mára, megdöbbenve tapasztalnánk, hogy lényegében semmi sem változott. Az ember ugyanaz. Tagad, kétségbeesik, vall, sír, rimánkodik, remél, temet, örül. De a körülményei, jövője, helyzete, kilátásai rosszabbodtak. Az ilyen lassú, de nem észrevétlen süllyedésben föltörnek és elszabadulnak rossz indulatai, kiüresedése cinikussá teszi, nem hisz, nem bíz, nem becsül senkit és semmit, fogalmi elkoptak, mind több ez a nyegle válasza: „Fogalmam sincs róla.” Ha már fogalma sincs, akkor kérdése sincs. A felelet pedig vagy nem érdekli, vagy minden feleletet hazugságnak tart. Akinek nincs felelete, az a felelősségről annyit se tud, mi az, s létezik-e.

Jézust el lehet felejteni, de nem lehet megfosztani a rangjától: nincs se több, se más Megváltója az embernek, akit pedig — jobban, mint valaha — meg kell váltani. Erre csak az isteni szeretet képes, az egyetlen, amely előhívhatja az ember szeretetét; s ez a megoldás.

II.

A teremtetten ember megváltását Isten létkérdésnek ismerte föl, s hozzátéhetjük, mi is. Isten pedig a Fiában, egyedül Jézus Krisztus emberségében látta méltónak, teljesnek, lehetségesnek s öröknek az ember megváltását. Nem minden, de sok ember tudja ezt.

Van egy híres francia lemez, amelyen egy tizenkét éves kislány énekel. Egy cérnahangú, de a lélek tiszta karakterét éneklő kislány. Ilyen lehetett Jézus. Szemben a világ fegyveres testületeivel egy kislány éneke megváltásszámba megy. Van Istennek egy cérna-vékony hangú kislánya, aki mindent el tudott énekelni az ember fájdmájáról, s örökeletének ígéretéről.

Isten elgondolása a megváltásról maga az Ártatlan. És az ő ereje, szeretete, áldozata. Ez az ítélet alatt élő emberből választottakat teremtet. Minden szentmisében gyónunk. Ami azt jelenti, hogy minden szentmisében elismerjük: bűnösök vagyunk. Az ember neve ez: bűnös. Ha bemutatkozom, azt kellene mondanom: *Jó napot kívánok. Én vagyok az a bűnös. Ez a nevem.* Tehetünk is róla, nem is. Átörököltetett ránk a roppant esendőség. Így születünk, de tovább is örökítjük, amikor vétkezünk.

Hogy lehet ez, ha Krisztust ismerjük, halljuk, látjuk, átéljük egy életen át a szentmise megrendítő liturgiáját, amelyről azt mondta a modern világ egyik legnagyobb gondolkodója, Simone Weil, hogy amikor betért egy templomba, hithű zsidó létere, egy soha nem érzett erő térdre kényszerítette? Attól fogva Jézusé volt. Vajon minket, akik beleszülettünk az istengyermekség „arisztokratizmusába”, térdre kényszerít-e Krisztus ereje? A templomban minden az Ő jelenlététől él, akármilyen csúf az a templom, stílustalan, összebarkácsolts. Hasznosban van egy kis templom (Mátra-vidék), amelyben a zarándokok fölaggatják rózsafüzéreiket, a mindenféle műanyagból készített, nem francia, lourdes-i fa-rózsafüzért vagy nem a súlyos ferences rózsafüzért, hanem olcsó kegytárgyakat. Áll ott egy Krisztus szobor, kétfelé tárja a karját, s ez a két kar tele van rózsafüzérrel. Nem tudtam megszámolni. Több száz lehetett. Mind a szobor, mind a rózsafüzérek giccsesek, ez kétségtelen. Mégis, épp az olcsó tárgyságnak ez a halmaza sugallja a szentet. Hogy van ez? Az isteninek meghökkentő mivolta az ábrázolás ügyetlenségét, sőt elhibázottságát is a jó hordozójává képes tenni. Tele van ez a kis templom rongyszőnyegekkel, műrózsákkal. Egy műrózsa giccs, kettő is, tíz már kevésbé, száz vagy ezer műrózsa pedig megmagyarázhatatlanul több, sokkal több önmagánál. A bűnösök *bűnbánatával* több, s ez titok.

Mi a bűn? Beteges, konok ellene mondás a jónak, a lélek mélyén átsurranó hazugságok. Sötétség, elborulások, rosszakarat gomolyog bennünk. A rossz éber, színeket vált. Azt szokták mondani, Isten megengedi a rosszat. Isten nem „enged meg” se jót, se rosszat, de szabad embert teremtet. A szabad ember azt teszi, amit akar. Építhet kórházakat, lakásokat és koncentrációs táborokat is. Hol ezek azoknak, hol azok ezeknek. A szabad ember meg is bocsáthat. Teheti, hogy elviseli a rajta esett rosszat, s tudja, ez több, ebből több lesz annál, mintha visszaütne. Van gonosz lélek. Ő állandó reménytelen harcot vív mindennel és mindenkivel. Folytonos legyőzetés a sorsa. De az tény, sok ideiglenes győzelme van. Hihetetlen ötletei... Nem kell sorolni a bűneinket. Ahány ember annyiféle. Mintha belénk lennének betonozva. Nem tudunk nélkülük élni. Velük meg még kevésbé. Ezért az Ártatlan anélkül uralkodik, hogy Fejedelem volna.

A francia írónak, François Mauriacnak van egy *Viperafészek* című regénye. Arról szól, hogy nemcsak annak viperafészek a szíve, aki rossz, aki a legrosszabb, hanem azoknak a jóknak is, akik elítélik őt. A legrosszabb — mivel nagyon szeret — legesélyesebb a megbocsátásra. Mert az ember a bűnével együtt Istené. Az a bűn, hogy szünet nélkül rontjuk egymás életét. És a másikban jelenlévő Istent is. Ez Isten szenvedésének legfőbb oka. S rontva elunjuk az Evangéliumot, hitünket, megszokottá válik, sem a közérzetünk, sem a közgondolkodásunk nem igazán keresztény. S lassan rutinná lesz bennünk, ami pedig mindig új; elsatnyul a hit. Íme, a hívó hitetlenség. Nyomorúságunk velünk van, mint egy szerv. Sokszor nem is vagyunk sem ura, sem tudója a szavainkban rejlő gonoszságnak, a bántó szándék fölfakad bennünk, hiszen ettől van; ahogy kimondjuk, rögtön megbánjuk.

Ki vagy mi az, aki, ami szét akarja feszegetni az emberi egységet, aki a szeretőket ellenséggé akarja tenni? Ilyenkor kapjuk rajta magunkat, meg azt is, aki bennünk lakik. Aztán a bánat, a lehajtott fej, egy simogatás, egy érintés. Az Evangéliumban a megbocsátást szeretet, gyakran egy testi érintés követi. Mert a testnek is meg kell szabadulnia. Testünk — szokták mondani — Isten temploma. Nemcsak az: a jóság hangszere is. Nemcsak szép a test. Isten szemében maga az ember. Isten nem ismer dualizmust. Neki örök remekmű az ember, hanyatlásában is. A szeretet — Isten. Nem fogom betudni *bűneidet*, mondja Izajásnál. *El fogom felejtani*. Nagylelkű Istenünk van. Mi nem ezt csinálnánk. Mi szeretjük fölhánytorgatni a múltat. Mi az oka annak, hogy amit már rég el kellett volna felejtünk, őrizgetjük? Valami kusza önvédelem van ebben. Valami gyávaság, kisebbségi érzés, amely nem igazán hisz a jóban. A saját jóságában sem. Pedig a múlt lezárult. Az előző pillanat már nem a miénk. Istené. A miénk a jelen pillanata.

Bűnvallásunk olyan, mint egy leleplezés. Ha kimondom a bűnöket, kihunynak. Sok mentőkörülményünk van. Isten tud róluk. A végtelen távolság, amely elrekeszti az embert Istentől, végtelen áldozatot kíván. Ez pedig csak isteni lehet. A Megváltó nem hasonlíthat Istenre, hanem Istennek kell lennie. Az vált meg, aki el tudja venni a világ bűneit. Egy francia író, Lanza del Vasto — magányos próféta volt, regényeket írt — azt a kérdést tette föl: mi történt a kereszten Jézussal, amikor így kiáltott, *Istenem, Istenem, miért hagytál el engem?*... Egy világlátomásban hatalmat kínált neki a Sátán. Jézus elkergette. Visszafordult a kísértő és fenyegetőzött: Leszel Te még gyöngébb is, akkor majd leszakítlak. A kereszten Jézus a haláláig gyöngült. Azt írja Lanza del Vasto: ahogy folyt ki a vére, úgy nyomult be Jézus ereibe, a testébe szurokfeketén a világ minden bűne. Pál apostol pontosan ír: *Isten Fia bűnné lett értünk*. Bűnünk lett Krisztus. Igazától eláll a szavunk. E mondat ereje a bűn teljes komolysá-

gát, kimondhatatlan súlyát hordozza... A Krisztus által hozott üdvösség vagy koholmány, vagy a fényével vakít. Aki belebolondul a világba, az az üdvösségre lesz vak. Magára a látásra.

Az ember megváltója nélkül nem is értheti, hogy meg kell őt váltani. Elvagyunk mi igazság nélkül is. Végezzük a munkánkat, történnek velünk a dolgok, jók is, rosszak is, sírunk, szomorkodunk, örülünk, készülünk erre-arra, beszélgetünk, és hát elmegy a nap. Az élet. Tegnap ugyan csináltam valami disznóságot, de már ma van, aludtam rá egyet. A természetfölötti gondolkodás tudja, átéli, hogy a bűn elkövetésekor igazságtalanság, sérülések, súlyos sebek esnek. Nemcsak karddal lehet ölni, szóval is: „Te ez és ez vagy” — mondják valakinek. Ő pedig annak hiheti magát, mivel ez elhangzott. Mi történt itt? Lezülleszti őt a mondat olyan mélyre, lenyomja olyan alacsonyra, ahol már az embertelenség uralkodhatik. „Te gonosz vagy” — mondom valakinek. Nem igaz. Nem gonosz, még csak gonoszság sincs benne. Sötét indulatok torlasztanak össze minket. Kiszöknek a szánkából olyan szavak, amelyek alaptalanok, hazugok, gyűlölettől parázslanak. Csak a beismerés, a bocsánat, a szeretet visszatérte teheti jóvá őket. Az emberi megváltottság atmoszférájában van csak emberileg méltatlan bukás, s emberhez méltó föltámadás.

Akinek van megváltója, maga is megvált. Megválthatja a testvérét, a férjét, a feleségét, a fiát, az idegent. Látható és láthatatlan természetfölötti dolgok közt élünk. Szent a tér. Ebben van fogalmunk a szentségről. Akiiket szenteknek szoktunk nevezni, a legvalóságosabb emberek. Eligazodnak égen és földön, a hétköznapi valóságok között is. Éppen belső életük radikalitása nem tűri a homályt. Élesen, pontosan látnak magukban. Látják a jónak, a rossznak is hirtelen meg-lóduló mozgását. „Mindenkinél bűnösebbek vagyunk”; egy Avilai Szent Teréz, egy Szent Ágoston nem finomkodik. Tisztán, keményen, hathatósan vigasztal.

✱

Szent Ferenc azt mondja: *én még nálad is rosszabb vagyok*. Nem hisszük el neki. Pedig a mély alázat lát csak jól. Látja a jónak gyógyító erejét is. Az egyház, a szentmise, a liturgia minden esetben föllebbenti a fátylat erről a küzdelemről, a megváltásnak erről a mozdulatáról, mely Istennek mintha egyetlen mozdulata volna: ez az, amellyel mindent rendbe tesz, mint az a cérnahangú kisgyerek. Amikor a jóság megjelenik, minden rossz eltűnik. A pap fölmutatja a Testet, és titokkal terhes csönd van. Most nincs kérdés, nincs válasz. Nincsenek érveink, gondolataink, nincs lelkipurdalás: szentség van. A Megváltó szent. A megváltás műve szent. A Megváltó maga a szentség.

✱

Mi veszélyes? Az áljóság. Amikor jókodunk, mikor nem az igazi jót látjuk. Nem az igazi jót akarjuk, csak szavakban hallani, hogy van ilyen, holott magunkban kellene meggyökereztetni, és lassan, az

évtizedek során türelmesen hagyni, hadd bontakozzék. Hinni kell, hogy jobbak lehetünk. Ha hiszem (ezt a mintegy hihetlent), a természetfölötti valóságok, erők s kapcsolódások következtében már jobb is vagyok. Nemcsak az a történet, amit a világ annak tart. Az igazi történet természetfölötti lényegéhez tartozik, hogy érthetetlen az észnek. Rejtőzködő, mint maga Isten. Ahhoz, hogy az ember higgyen ezekben a követhetetlen összefüggésekben, munkálkodnunk kell hitünkön, *megismerni s megcselekedni* a vallást. Közben ki-nőjük azokat az áljóságokat, amik úgy szeretnek villogni, mindenki lássa csak, hogy oly nagyon leborulunk, és mutatjuk a „képet”, a buzgóságot, az áhítatot.

Jézus nem mutatott semmiféle képet. A teljes jót, a teljes szeretetet, a teljes igazságot akarta, tudván, csak az váltja meg a világot. De ez az életébe került. A halálából viszont, minthogy az életébe került, soha meg nem szüntethető örök élet származik. Ezért kellett a megváltónak Istennek lennie. A megváltottakon látszik, hogy megvannak váltva. Kell is, hogy lássék, hiszen ha Isten elgondolása a megváltásról Jézus Krisztus, akkor az emberről az, hogy jézusi.

Megváltás nélkül nem tudunk élni. Krisztus éltet minket. És ilyen valóságosan, egyszerűen, mint a szentmisében ezeknek a mérsékelt, szép szavaknak nyomán, ennek az ősi liturgiának a formájában jelenik meg a maga teljességében. Hitünk lényege az áldozat, s az áldozat örök élete. Ez misztérium. Azt jelenti, hogy a legbölcsebb ember is csak egy darabig jut el megértésében, onnan már titok, az is marad, az is akar maradni. Hogy ne magyarázzuk agyon, hanem együk meg. „Boldogságunk abban van, hogy Jézus Krisztus kannibáljai vagyunk”, írja Chesterton. Van-e nagyobb szeretet annál, mint amikor Isten a lázadó embert Fiának testével eteti, vérével itatja?

A megváltott ember tudatosan lép Jézus nyomába. Mit jelent ez? Hogy legkisebb tette is, amely Krisztus felé irányul, fontos. Semmi sem múlik el, ami szeretetből van, de minden elmúlik, s már most, amiben nincs szeretet. A világ elporlad, a műveket elfelejtik, a sírokat senki sem fogja gondozni, letarolják, épületeket emelnek rá. Semmi se maradandó a szereteten kívül. János evangéliumában, a főpapi beszédben és a búcsúbeszédben Jézus így rendelkezik: *Maradjatok meg az én szeretetemben. Ha megmaradtok az én szeretetemben — Benne! —, én is megmaradok a ti szeretetekben.* Ez az odaadás a teljes élet egyetlen formája. A részleges odaadás nem odaadás, és bizonyosan nem teljes élet.

Thomas Merton amerikai trappista szerzetes az evilág embere volt, az éjszakai élet „nagyja”. Mindenhova elment. Mindenhova bemerészkedett; nem volt amerikai elnök, aki ne tartott volna tőle. S az-

tán eltelt magával, s egyik napról a másikra azt mondta: „Elég. Hova mehetek még?” Nehezen adta föl. Rúgkapált, betévedt egy trappista kolostorba: „Mit csinálnak ezek az emberek? Jönnek-mennek, szót nem szólnak, énekelnek, szertartásokra gyülekeznek. Mi ez itt?” Ránézett egy trappista szerzetes, s azt kérdezte tőle: „Miért él maga, uram?” Nem tudott jól válaszolni. Ott ragadt. Azt tudjuk, mit kell tennünk, mi a dolgunk, de hogy miért élünk? Akartuk mi az életet? Valaki csak akarta. Az, hogy a szüleink, ez válasznak kevéssé. Merton, mint annyi millió, keresni kezdte a kielégítő választ. Élete értelme volt, hogy megtalálta. A világ ebben az ügyben abszolút tanácsalanságot mutat. Az ember vetített, virtuális életet él, erőszakot, szerencsétlenséget követ el, lát és hall. Ki veszi komolyan bajainkat, vágyainkat, személyiségünket? S egyáltalán, veheti-e más, mint Isten?

(A befejező részt a következő számunkban közöljük.)

A VIGILIA KIADÓ AJÁNLATA

A HIT NYELVTANA

ESSZÉK ÉG ÉS FÖLD KÖZÖTT

VIGILIA

A 2009-ben megjelent, *Rések az időn (Versek ég és föld között)* című antológia olyan verseket gyűjtött egybe, amelyek a hit, a transzcendencia, az istenélmény kérdéseihöz közelítettek — a létköltészet változatos eszközeivel. Most e kiadvány rendhagyó folytatását tartja kezében az Olvasó. *A hit nyelvtana* felkérésre született esszéi a létezés nagyobb távlatában helyezik el nemcsak szerzőjüket, de az érdeklődő és fogékony befogadót is. Az írói/alkotói állapot, praxis, gondolkodás lelki-szellemi gyökereire, az elhivatottság mélyebb természetére derítenek fényt. Mi mondható el hit és irodalom, misztikum és esztétikum kapcsolatáról? Hogyan befolyásolja a hit az alkotást, s közvetíthet-e (és miképpen) szakrális igazságokat egy irodalmi mű? E kérdésekre legjobb íróink, költőink próbálnak választ adni. Az összeállításban szereplő, nemzedéki és világképi értelemben is több irányból érkező alkotók nemcsak kortárs irodalmunk sokszínűségét tanúsítják, de az antologikus körkép tágas szépségéért is szavatolnak.

Ára: 1.900 Ft

Megvásárolható vagy megrendelhető a Vigilia Kiadóhivatalban és a honlapunkon:

1052 Budapest, Piarista köz 1. IV. em. 420.

Telefon: 317-7246; 486-4443; Fax: 486-4444; E-mail: vigilia@vigilia.hu; Honlap: www.vigilia.hu

TYÚKANYÓ MESÉI

61. Hédi ke fut elől

(Tarján Hédi kiállítása)

Hédi ke elől futott, mögötte két barátnője — Szemes Zsuzsa és Solti Gizi — egymásba kapaszkodva igyekeztek. Hédi ke gyors volt és méltatlankodva fujtatott a lassúság miatt, követői elnézően mosolyogtak. A múzeum felé tartottak, képeket akartak nézni. Hédi akkor már régóta festett, megnyílt első itthoni kiállítása és türelmetlenül várta a pillanatot, amikor mások által festett képek „szemébe nézhet”. Megállt a mű előtt, eltűnődött, mérlegelt, megenyhült: meglátta, megtudta, amit akart.

Én magam Tarján Hédi festményeit kicsiny méretű amatőrképeken láttam először, úgy, ahogyan jeruzsálemi műtermében egymásnak támaszkodtak, vagy billegtek a falon, ahogyan félig-meddig takarták egymást, miközben oldalról belelógott a fotográfiai kompozíciójába a festőállvány meg a fonott karosszék lába is. Képzletben — mint jól nevelt szakember — „félre-toltam” a felesleges bútorokat és kötelességszerűen „leltározni” kezdtem a látványt: portré, ülő alak, táj, akt, csoportkép. A következő pillanatban azonban mintha megmozdult volna minden: a keret nélküli képek síkja, a testeket határoló körvonalak kanyarodó íve, a színelületek gyöngéd, áttetsző matériája finoman, könnyedén lebegni kezdett. Akkor nem tudtam eldönteni, mi történik? Csak később, amikor aztán a művek megérkeztek a fehérvári múzeumba, már a valószínű festmények előtt állva értettem meg, hogy valami különös és titokzatos légörvény borzolja, kuszálja össze itt a részleteket, a festő kezének gesztusait. Gondolkodásának tapogatózó fordulatai, képzeletének bolyongása nyomán támad az a rejtélyes belső fuvalom.

Képein látszólag semmi sincs pontosan a helyén, látszólag minden csupa mérlegelés és bizonytalanság, hezitálás és kétely, ahogyan egy férfialak lépked a meghatározhatatlan táj díszlete előtt, vagy ahogyan egy asztal lapja csúszik a szemlélő felé öntudatlan természetességgel. Jól érzékelhető, hogy a festő számára fontosabb és kifejezőbb a látvány mögött rejtőző, sokértelmű és világos kategóriákba nem szorítható szellemvilág, mint a szabatos, precíz, de szegényes fel-

szín. A kézzel meg nem fogható, füstként eloszló vagy a röntgenképek intenzitásával sugárzó jelenések, a dolgok körül motoszkaló árnyékok, a testek és tárgyak lenyomatai uralják a kompozíciót, amelyet — akár a víz — átitat, átmos a színnek opálos fénye. Fény és árnyék hullámzó helycseréje, egymásba oldódása szünteti meg végül az egyes részletek elkülönülő, önmagukba zárkozó magányát: a kontúrokon, szilvetteken átszivárog és mindent egyneművé változtat valami otthonos közeg.

Hédi ke türelmetlenül, dohogva futott, sietett és most már az is jól látszik, hová: *befelé*, a kép, a látvány belseje felé, az izgató ismeretlenbe. Oda igyekezett munkája során, ott van otthon, a szerényen meghúzódo tárgyak, a sápadt jelenések, a foszladozó valóságdarabkák, a bátran és elszántan ügyetlenkedő, mégis megvilágító erejű gesztusok festékbe mosódó világában.

Amikor sok évvel ezelőtt Tarján Hédi elment Magyarországról, a magyar textilművészet egyik „nagyasszonya” távozott. A kilencvenes évek végén festőként tért vissza, bölcs újrakezdőként nyújtva át azokban az esztendőkből készült munkáit. Magával hozott valamit, ami nem valami nagy stílus kergetése, nem a festői meglepetések hajszolása és nem is a kompozíciók bravúros mutatványa, „csupán” irigylésre méltó halk és szerény hang, mely éppen csak megemlíti valami lényegeset. Hagyatékának egy része a székesfehérvári múzeumba került. Művei között van egy, amely könyve fölött cigarettázó, az olvasásból egy pillanatra feltekintő nő arcképe/szellemképe. Talán önarckép. Lehet, hogy éppen egy Orbán Ottó-kötetet lapozgat és eltűnődik ezeken a sorokon: „A művészet, vegyük úgy, hegymászás... A kezdet egyszerű, mert nehéz. Lefoglal a felszerelés, a beszerzés, nincs idő sejtelmekre. Néha látod a csúcst, kibukkan a felhőkből és megcsillan rajta a hó. Később logikusnak látszik, hogy minél több súlytól megszabadulj, a levegő ritkul, megtanulsz lemondani. Csak a lényegest viszed magaddal és az mind kevesebb. Azzá csupaszodsz, aki vagy. Átlátni rajtad, mintha üvegből volnál.”

(FUGA, 2012. március 13. – április 2.)

KOVALOVSKY MÁRTA

NYILASY BALÁZS: A 19. SZÁZADI MODERN MAGYAR ROMÁNC

Hol volt, hol nem volt, Angliában a 18. század második felében élt egy vidéki úriasszony, aki fölösleges idejében rémregényeket írt. Úgy hívták, Clara Reeve, magyarul Ispán Klára lenne a neve. A rémregényeknek — angolul „gothic novel” — nagy keletjük volt akkor, borzalmasabbnál borzalmasabb történeteket adtak elő kísértetek járta ijesztő várakkal. Clara Reeve egyik regényében is megjelent éjjelente egy meggyilkolt báró szelleme, hogy a jámbor olvasó, aki este olvasta a könyvet, ne tudjon elaludni a félelemtől. Aztán leáldozott a „gothic novel” divatja, és megjelentek a következő század elejétől kezdve az ezeknél sokkal szelídebb és realisabb romantikus történetek, mint az *Ivanhoe*, később a *Twist Olivér* és a *Copperfield Dávid*. Clara Reeve, akinek a rémregényei nem sok figyelmet keltettek, hiszen heti rendszerességgel jelentek meg tucatjával hozzá hasonlóak az angol kiadóknál, Clara Reeve, talán éppen visszhangtalanságától indítva, elkezdett töprengeni az elbeszélő irodalom sorsáról, és 1785-ben írt egy értekezést róla: *The Progress of Romance through Times, Centuries and Manners*. Trialógus könyv, egy férfi (Hortensius) beszélget benne két nővel, Euphrasiával és Sophroniával. René Welles nem ír róla négy kötetes kritikátörténetében, Reeve nevét is csak egyszer említi egy névfelsorolásban, a *Kisebb angol kritikusok* című fejezetben. A híres „Wellek-Warren” ellenben nemhogy ír róla, még idéz is belőle: „The Novel is a picture of real life and manners, and of the time in which it is written. The Romance, in lofty and elevated language, describes what never happened nor is likely to happen.” Kissé szabadon: a regény a való élet képe, a románc olyasmiről szól, ami soha nem történt meg és aligha fog megtörténni a jövőben.

Íme, keletkezett egy fogalom pár, a tudomány és irodalom sok száz fogalom párja mellé egy új: a románc és regény, angolul: „romance and novel”. Reeve regényeit senki nem olvassa ma már, hosszadalmaskodó, szépelgő értekezését sem sokan veszik kézbe, de ennek az asszimetrikus ellentétpárnak hosszú folytatása lett az angol nyelvű prózatörténetekben és prózaelméletekben. Túlélte az idők változásait és megél a mi időnkig, ott szerepel Northrop Fryenál és másoknál, még újabbnál. S most átkelt az óceánon, átkelt a tengeren és megérkezett hozzánk: erről a fogalomkettősről szól Nyilasy Balázs kitűnő és (remélhetőleg) pezsgő vitákra ébresztő új könyve, amelyet beharangozott már néhány nemrég írt ta-

nulmányával: Románc kontra regény, „Romance and Novel”, így, nagy kezdőbetűvel, ahogy Clara Reeve először papírra vetette.

Egy irodalmi életben, egy tudományos világban, amely húsz-harminc éve az újabb német tudományosság bűvöletében él, egy olyan könyvet írni, amelyik egy csaknem kétszázötven éves vidéki angol hölgy kitalálmányából indul ki, ehhez bátorság kell. Nem Heidegger, nem Gadamer, nem Jauss, nem Gumbrecht, hanem jobb esetben Frye és nálunk névtelen amerikaiak, ehhez merészség kell. Kihívó merészség. Nyilasy Balázsban megvan az ehhez kellő bátorság és az ehhez szükséges kihívó merészség. Harcos alkat, szereti a küzdelmet, nem is érzi jól magát, ha nem áll vele szemben ellenség. Hónapokig, évekig búvárolta a könyveket és könyvtárakat, hogy összeszedje mindazokat, akik nem értenek egyet vele. Kap egy-egy knockautot mindegyik, de azok sem járnak sokkal jobban, akik — kevesen — a szövetségesei lehetnének a maiak közül: egy-egy oldalba bökés nekik is kijár. Ismeretes a hadászati taktika, hogy éjjel, lopva átkelni a folyón, átmenni az erdőn és észrevétlen egyszer csak az ellenség hátába kerülni. Nyilasy Balázs nem ilyen taktikus, ő kitárja mellét, frontálisan támad, nekimegy a géppuskatűznek, mintha csak azt mondaná, ide lőjetelek. Ki áll vele szemben? Szinte az egész magyar prózaértelmezési hagyomány Gyulai Páltól kezdve máig. Mit akar, mire készül evvel a könyvével, mit művel? Rehabilitálni Jókai Mórt, jogaiba visszaállítani a mesélő prózát? Nem olvasta Szini Gyula esszéjét a Nyugat legelső számában a mese alkonyáról? Nem érzi a „románc” szó rossz hangzását az egész világon? A „román” azokat jelölte, akik már nem tudtak jól latinul. A *Concise Oxford Dictionary* azt tulajdonítja a „romance” egyik jelentésének, hogy „distortion of the truth”. Nem, nem a németek elvont, metafizikus igazságról van szó, hanem az angol praktikus igazságról, hogy ha esik az eső, mondjuk azt, esik az eső, és ha kisüt a nap, akkor kisüt a nap. Laposság? Igen. Laposság. De az angolok nem szeretik, ha az ilyen laposságokat megsértik, mert akkor hogyan lesz tovább.

Tengernyi ellenvélemény van a románcsal szemben. És most mindezen gyanú és rossz vélekedés ellenében felvenni a kesztyűt? Vívni, mint Keglevich István az Opera és Nemzeti intendánsa, híres párbajhős, aki végül ottmaradt a páston? Csak azért is románc? Emlékszünk, Németh G. Béla szótárában a románcosságot a fertőző betegségek sorában szerepelt, Sőtér István, akinek a nevét manapság alig írják le, szerette Jókait, de románc nélkül. A fiatal Lukács György rajongott a

hősi romantikáért, kedvence volt Hebbel *Juditja*, de a békülékeny románc árulásszámba ment előtte. 1911-ben az — ahogy ő nevezte — nem-tragikus drámáról értekezve írta, hogy a románc azt jelenti, hogy nem végigmenni a tragikus úton. Ő is felállított egy bipoláris szerkezetet: tragédia-románc. Ahol a románc, a mesében feloldást kereső románc a negatív pólust alkotta.

Most mindezekkel szemben csak azért is románc? Mert az nem realizmus, mert az messzebb van a realizmustól minden másnál, attól a realizmustól, amelynek ideáljától és ideológiájától alapvetően viszolyog a könyv szerzője? Mert az öreg Gyulait és a fiatal Lukácsot egyaránt mindenestül elvetjük? Odaszúrunk Barta Jánosnak, Király Istvánnak, mindenkinek, még annak a néhánynak (háromnak) is, akik szoltak egy jó szót, talán véletlenül, a románc védelmében?

Egyáltalán, érdemes elnevezés-vitákat, terminológia-vitákat folytatni? Nem volt elég már ezekből? Mennyivel jobb a „romance-novel” ellentétpár azoknál a szellemtörténeti ellentétpároknál, amelyek a 20. század első felében valamelyest már elterjedtek nálunk az irodalmi köztudatban? Már Dilthey fölvetette a „nagy fantáziaköltészet” és a „fantáziaellenes” racionalizmus ellentétét, Wölfflin a reneszánsz és barokk ellentétpárjában gondolkodott. „A barokk (...) szereti a végtelen és mértékelen hullámzást, a fokozást és a túlfokozást, kuszsátságot (...)” — írta Wölfflin alapján Bán Imre. Fritz Strich a „Vollendung” és „Unendlichkeit” fogalmát vetette szembe egymással. A legelterjedtebb ellentétpár azonban a klasszikus és romantikus művészet megkülönböztetése volt, sőt örök és körben forgó ellentéte. „Strich elmélete — írja Rónay György —, mely a klasszikus-romantikus ellentétpárt mint bevégeztséget és végtelenbe törekvés küzdelmét és váltakozását fogja föl, voltaképpen nem más, mint (...) ama schilleri szempont továbbfejlesztése, amely szerint »a régi költőt hatalmassá teszi a határolás művészete, a modern költőt a végtelen művészete.«” Tehát örök barokk, örök romantika, örök végtelenség? Vagy örök „romance” szemben az örök „novellel”, vagy legalábbis, ha nem is örök, de a 19. században mindenképpen végighúzódo és mai szemmel modernnek nevezhető „romance”?

Mi lett volna, ha Nyilasy Balázs, elkerülendő az éles terminológiai és elméleti vitát — amit ő persze nemhogy elkerülni nem akart, hanem szándékosan elébe ment — mi lett volna, ha mondjuk a modern romantika szót használta volna mindazon a helyen, ahol a mondatokban most a „romance” szerepel? Erre a bevezető nyolcvan valahány oldal, bármilyen széles körűen, bármilyen körültekintően, bármilyen nagy anyagot mozgatva épül fel, minden tudományossága ellenére nem ad

meggyőző választ. Mi szükség van nálunk az angol-amerikai irodalomelméletben is csak szűk körben ismert és még szűkebb körben felhasznált fogalomkettős bevezetésére, nálunk, ahol ennek három, azaz három megerősítő, pozitív példa (Szedgy-Maszák Mihály, Szilasi László, Ungvári Tamás egyetlen vagy egy-két megjegyzése) kivételével semmi nyoma, semmi hagyománya és értelmezésmódja nincs. Hacsak nem a mindenáron való eredetieskedés és a mindenkivel tengelyt akasztó indulat a lelki forrás.

De ez nem igaz. Ha a terjedelmes elméleti bevezető fejezet már előre válaszolna minden fölmerülő kérdésre, akkor fölösleges lenne a rákövetkező több mint kétszáz oldal, s legjobb esetben is illusztráció és deduktív bemutatás lenne bizonyító gondolati kifejtés és továbbfejtés helyett a könyv nagyobbik fele. De a jól sikerült, mert vitára készítő elméleti bevezetés után aprólékosan kidolgozott szövegelemzések sora következik, s ezekben választ kapunk a kérdésekre — persze akkor sem minden vitát feloldva, az nem is lenne jó. Arany verses epikájával kezdődnek az elemzések, s mindjárt nagy igényűen, avval, hogy az általános iskolás alpműről, a már agyonelemzett *Toldiról* is tud újat mondani. Aztán sorra veszi Jókai legismertebb regényeit. *Egy magyar nábob*, *Kárpáthy Zoltán*, *A köztví ember fia*, *Az arany ember*: hic Rhodus, hic salta, itt megmutathatja, mit tud. És meg is mutatja: ritkán olvashattunk, ha egyáltalán, ezekhez hasonló világos regényanalíziseket hazai tájakon. Jókai után Mikszáth következik: *Szent Péter esernyője*, *Beszterce ostroma*, *A Noszty fiú esete Tóth Marival*, s megismerkedünk egy újabb fogalommal, a „komikus-humoros románc”-szal Fielding egyik regényéből és a könyvben sokszor nagyra értékelt Ian Watt egyik értekezéséből kiindulva. Az elemzések egészen Herczeg Ferencig húzódnak, a könyv a *Gyurkovics lányokkal* és a 20. század eleji meseírókkal, Balázs Bélával és Lesznai Annával fejeződik be.

Hogy mi a különbség az újonnan bevezetett pozitív töltésű „romance” és a régen jól ismert „romantikus” között, arra a „Köszívű” elemzésénél kapjuk meg a legvilágosabban hangzó érvet. Nem, nem lehetett volna az imént fölvetett szóhelyettesítést alkalmazni, mert a románc itt, ebben a könyvben részletesen kidolgozott értelemben nem egyszerűen egy elbeszélésmódot jelent, ami stílusában, beszédmódjában eltér attól a szótártól és képi világtól, amelyet a köznapi értelemben és bizonyos esztétikai irányok alapján realistának vagy realisztikusnak nevezünk, s vele szemben egyszerűen romantikus lenne. Nyilasy Balázs messzebbre néz a stílusnál és formakultusznál, nem külső strukturális jellegű mondanivalóhoz keresi a megértést segítő fogalmi megnevezést, hanem mélyen világnézeti problémák felől közeledik a kérdéshez.

A fiatal Lukács erkölcsi választóvonalnak tekintette a tragédiát, a tragédiát végig kell csinálni és végig kell élni, mondta. Hebbelhez fordult, a bűnt is vállalni kell, ha Isten közénk és a nekünk rendelt cselekedet közé a bűnt helyezte akadállynak. Nemes, szép gondolatok voltak ezek, de akkor, az 1910-es évek elején nem lehetett előre látni, hová vezetnek és hová alakul a világ. Az Andrássy út környéki kényelmes villából elképzelt szociális igazság, a világhírű német egyetemi városban vizionált forradalom nem úgy kanyarodott, ahogy nemcsak Lukács, hanem sokan mások, mondjam úgy, a legjobbak elgondolták. A 20. század, ez a világháborúk és diktatúrákat termelő század a végére érve, átégve minden lehetséges bűntől és borzalomtól, végül a teljes távlatatlanság és közönyösség hullámtalan vizébe süllyedt. S abban maradt az új század is eddigi éveiben. Nincs távlat, nincs távolság, nincs teljességvágy, nincs semmi, amit „hamvasbélás” szóval életrendnek lehetne nevezni. Ebben a helyzetben azt elemezni a Baradlay testvérek történetével kapcsolatban, amit elemez a könyv, az nem stílustörténeti kérdés, hanem világnézet. Tudniillik azt a prózaírói küzdelmet állítja középpontba, ahogy Jókai megküzd anyagával azért, hogy valahogy mégis a lét elrendezettségét vizionálhassa.

Az ilyen vízió persze hogy nem reális egy széttoreszedett világban, persze hogy egyfajta „distortion of the truth”, ahogy már az angol szótár is megnevezi a románcot. De jó szó lesz a románcból, ahogy ezt a bátor és szókimondó könyvet olvassuk. Mondhatjuk talán, visszatérve az előbbiekhöz, minden románc romantikus, de nem minden romantikus románcos. Itt van a különbség a két elnevezés között, és ezért nem lehet az egyiket helyettesíteni a másikkal.

Lehet továbbgondolni. Talán lehet továbbvezető szó a gondolatok áramában a remény. Erről már nem ír Nyilasy Balázs, de eszébe juthat olvasójának. Nem, nem a vihar elültével távolban kivilágosodó ég, ennek a reménynek nincsenek rózsaszín színei, elképzelni sem nagyon lehet. Olyasvalami, amiről Kierkegaard ír a *Félelem és reszketésben*, amikor Ábrahám és Izsák történetén gondolkodik. Nem kifejezhető, nem megnevezhető hitbeliség ez, hanem mélyebb annál. De körülríni, megérzéskíteni lehet egy nagy filozófiai traktátusban, mint Kierkegaard, vagy egy nagy regényben, mint Jókai. (*Argumentum*, Budapest, 2011)

KENYERES ZOLTÁN

A VIGILIA KIADÓ AJÁNLATA

Keresztutak a Colosseumban a Szentatyával.....	2.900,-
A hit nyelvtana. Esszék ég és föld között.....	1.900,-
Timothy Radcliffe: Miért járunk misére?.....	2.700,-
Pilinszky János: Keresztről keresztre.....	2.500,-
Paul M. Zulehner: A gyermek a család szíve.....	1.900,-
Terry Apter: Testvérvértelék.....	2.800,-
Alois M. Hass: Felemelkedés, alászállás, áttörés.....	3.500,-
Paul M. Zulehner: A gyermek a család szíve.....	1.900,-
Dobai Lili: Formula pietatis.....	1.100,-
A költészet jelenléte. In memoriam Czjzek Éva.....	1.200,-
Teréz Anya: Jöj, légy a világosságom!.....	3.200,-
Jean-Louis Chrétien: A felejthetetlen és a nem remélt.....	2.500,-
Lukács László: Az Ige asztalánál.....	2.900,-
Walter Kasper – Daniel Deckers: A hit szívverése.....	3.200,-
Ruppert Berger: Lelkipásztori liturgikus lexikon.....	4.300,-
Johann Baptist Metz: Memoria passionis.....	2.700,-
Borbély Szilárd: Egy gyilkosság mellékszálai.....	1.700,-
Máthé Andrea: Útvesztőben.....	1.100,-
Takács Zsuzsa: Jaj a győztesnek!.....	1.900,-
Kertész Imre: A megfogalmazás kalandja.....	1.400,-

Megvásárolható vagy megrendelhető

a Vigilia Kiadóhivatalban és a honlapunkon:

1052 Budapest, Piarista köz 1. IV. em. 420.

Telefon: 317-7246; 486-4443; Fax: 486-4444;

E-mail: vigilia@vigilia.hu; Honlap: www.vigilia.hu

HÓNAPRÓL HÓNAPRA

A TÖRTÉNETISÉG REHABILITÁLÁSA

Már a címválasztásával is tűnődésre készítet Fried István. *Magyar irodalom(történet)* címmel gyűjtötte egybe irodalmunk modernségével foglalkozó tanulmányait Verseghy Ferencről Lövetei Lázár Lászlóig. Vajon miért a zárójel? Netán arra utal, hogy napjaink uralkodó szemléletében a történetiség és maga a „történet” is másodlagos? Ezzel a felfogással polemizálna a szerző, akitől az irónia amúgy sem idegen? A választ nyilván csak Fried István adhatná meg, aki miközben az irodalomtörténet írásának nehézségeit, már-már lehetetlenségeit fejtegeti, voltaképp egy irodalomtörténet fejezeteit adta közre. Ebben a virtuális irodalomtörténetben szinte mindegyik részlet egy irodalmi fordulatot idéz, olyan szemléleti és kifejezésbeli változásokat, amelyekkel eddig keveset (vagy egyáltalán nem) foglalkoztak a kutatók. Két példát idéznék. Az egyik *A Petőfi–Vörösmarty váltáshoz* kapcsolódik. A tanulmány azt igazolja, hogy Petőfi a Vörösmarty által művelt költészetet újraértelmezte, a fiatalabb lírikus „akképpen folytatja az előd versalakzatait, hogy hozzáteszi a maga módosító javaslatait, átírási ajánlatait. Lényegében integrálja egy olyan költészettörténetbe, amelyek során egymáson átderengenek a különféle líra-elgondolások.”

Rendkívül időszerű a Petőfi modernségéről írt tanulmány, hiszen Petőfit az újabb irodalomtörténeti szemlélet jelentős művelői is fellapozzák, elsősorban lírája személyessége miatt, amely költészetének kétségkívül alapvető jellegzetessége. Ám személyessége hangsúlyozásával egyben szintézist teremtett a romantikus és a népi indíttatású beszédmód között. Izgalmas analógiákat fedez föl Fried István a költő Alföld-líráját párhuzamba hozva Puskin *Cigányokjával* és Alfred de Vigny *A farkas halála* és Mózes című költeményeivel. Új szempontokra irányítja a figyelmet Petőfi küldetésstudatának megnyilvánulásait vizsgálva *A XIX. század költőiben*. Hasonló meglepetésekkel szolgálnak *A helység kalapácsa* és a *János vitéz* világirodalmi távlatú méltatásai is. A *János vitézről* például meggyőző képet rajzol Fried István, amikor arról szól, hogy „eposzt helyettesítő, annak totalitás-igényét a mese univerzalizálásába hajlító elbeszélő-költemény, amely a *Zalán futása* éj-allegóriája ellenében a kisebb térben átélethető nyári napok és éjek időszámítását a mese kiszámíthatatlannak és képzetelének látszó világába helyezi”.

Különbséget tesz a tanulmány írója a különböző nyelvterületeken kiadott Petőfi-fordítások

célja és hatása között. A német nyelvterületen lírájának pusztai romantikáját hangsúlyozták tolmácsolói, míg szerb és horvát nyelvterületen az a fajta romantika, amely módosította a népiesség és a népfelfogás hangnemét, még a 19–20. század fordulóján is időszerű volt.

Ez a tanulmány is mutatja Fried István gondolkodását, azt a törekvését, hogy a magyar írók műveit világirodalmi környezetükbe állítva azoknak újszerű rokonságát tárja föl. Így sikerül *Az ember tragédiája* kelet- és közép-európai kontextusba állításával a mű sokat vitatott jelentésének mélyebb jellemzőit is feltárnia, s bebizonyítania, hogy írójának szó- és költészetközpontúsága mintegy hídakat képez, amely a következő korszak irodalma felé vezet.

A másik fontos jellemzője a tanulmányoknak írójuknak az a törekvése, ahogy azokra a szálakra irányítja a figyelmet, amelyek a műveket az antikvitáshoz kötik. Szinte mindegyik tanulmányban megfigyelhető ez a kitekintés, amely a magyar műalkotásokat sajátos jelentéstöbbséggel gazdagítja. E vonatkozásban „*Az ő szava Logos volt — az értelem*” című elemzés a legizgalmasabb, hiszen a korszakküszöb antikvitás-recepciójának bemutatása a célja. A középpontjában Márai Sándor mítoszregényének, a *Béke Ithakában*nak összehasonlító értelmezése áll. Sokatmondó a Máraitól választott mottó is: „Sötét és unalmas idő következik: a Törvény ideje. Mindenre törvény lesz: társadalmi és természeti törvény... A nagy kaland, a világ teremtetésének kalandja véget ért.”

A regény Ulyssesének sorsát több elbeszélő nézőpontjából ismerhetjük meg. A különféle elbeszélések tükrözik előadók nézőpontját, esetleg ismereteik töredékes voltát. Végül a Trójából hazatartó és hazatérő, majd felkerekedő és újra útnak induló főhős sorsában izgalmas kötésség mutatkozik: ő maga a „kalandor”, a befejezetlenség mindenkor izgalmat jelképezi, míg mások befejezettnek mondják a történetet és a kalandot, hisz tudják, hogy Ulysses beteljesedik a jóslat: fia keze által pusztul el. „*A Béke Ithakában* az időben/térben közeli, jelenlévő és időben/térben távoli: az az múltba vésző és csupán a jövőben létesülő világban mozgó Ulyssesnek és vonzáskörének rajzával igyekszik szolgálni a fent és a lent, a helyi és a világszerű, az emberi és az isteni különféleképpen megtapasztalt ellentétének rögzíthetlenségével számolva.”

Utaltunk rá, hogy Fried István kivételes beleérzéssel tárja föl azokat a fordulatokat, műfajváltásokat, amelyek akár az irodalomban, akár írói pályákon jelzik a változás igényét és tényét. Köny-

veinek és tanulmányainak ismeretében nem meglepő, hogy ezt a váltást nyomonza egyik kedves írója, Márai Sándor 1947-ben megjelent *Medvetánc* című kötetében, amelynek írásait meglehetősen nehéz bármelyik műfaji kategóriába sorolni. (Magam — alighanem felületesen — a karcolat elnevezéssel éltem, de a *Kabalában* szereplő „jegyzetek” műfaji minősítésével már Szerb Antalnak is nehézségei voltak.)

A második világháború utolsó éveiben az eseményeket távolról figyelő Márai önvizsgálatai során maga is érzékelte, hogy váltásra van szüksége, szakítania kell azzal a hanggal és modorral, amelyet némelyik kritikusa (legkeményebben talán Örley István) gépiesnek, modorosnak ítélt. Ráadásul nemcsak irodalmon belüli fenntartásokkal kellett számot vetnie, hanem kifejezetten politikai indíttatásúakkal is: Lukács Györgytől Szigei Józsefиг szemére vetették, hogy finnyásan kivonja magát a közéletből, elutasítja a politikai változásokat, magyarul: „apolitikus”. Joggal írja Fried István, hogy ezek a bírálatok összecsengtek azokkal, amelyek szerzői dekadensnek, életidegennak minősítették prózáját. Ez lehetett műfajváltásának (kísérletének) magyarázata.

Fried István a kispórái írásokat is széles összefüggésbe helyezve jó néhányat egészen újszerű megvilágításba helyez. Ez a tanulmánya azért is fontos, mert a Márai iránt érdeklődő fiatal olvasók nagy része épp ezeket a kispórái írásokat tekint az életmű csúcspontjának (a naplók és az *Egy polgár vallomásai* később következnek, s csak utánuk a legjobb regények), és e tanulmány egyben kalauzusk is lehet ezek között. Mint ahogy a kötet szinte mindegyik tanulmánya eligazítónk lehet, de felfedező útra is csábít, irodalmunk gazdagságát, kimeríthetetlen értékeit bizonyítva.

Ígéretes irodalomtudósi pálya érdekes hangütése Kosztolánczy Tibor *A fiatal Osvát Ernő*-ről írt könyve. Osvát, kinek neve és működése összeforrt a Nyugattal, melyre egész életét főtette, talányos alakja volt korának. Túlzásoktól sem mentes, de nem elrajzolt portrét festett róla a mára elfeledett Földi Mihály *Csillagok felé* című regényében. Maga a mű nem kiemelkedő alkotás, de Baláss Jenő — Osvát alakmása — sok vonatkozásban hitelesnek mondható módon jeleníti meg a kiváló tehetségű, valahol mégis felbört pályá lélektani okait. Érdeme Kosztolánczy Tibornak, hogy ezzel a művel is foglalkozik, hiszen központi figurája ugyanazokkal a kétségekkel vívódott, mint Osvát, aki sem szépiroként, sem kritikusként nem alkotott maradandót, mégis a magyar irodalomtörténet megkerülhetetlen alakja. Baláss Jenő nagymonológja alighanem akár Osváté is lehetett: „Ha nem is gyilkolta meg magában az író, kétségkívül súlyosan, talán életveszélyesen megsebezte; az alkotó kritikus kezét

megkötözte, szívében elültette a lelkesedés mákonyos virágát; de van egy terület, melyen a szép lelkesültségnek szinte állandó állapotában élhet: szerkesztő lesz, irodalmi folyóiratot alapít, s elősegíti a szépség, az irodalom és élet megújulását.”

A monográfia szerzője finom lélektani érzékkel vizsgálja Osvát érlele éveit, melyeknek talán legfontosabb s egész életére kiható élménye édesanyja iránt érzett rajongó szeretete, amely viszonzásra talált, s alighanem egyik okozója és magyarázata a fiú majd a férfi néha meglepő — mondjuk így — nemtörődömségének, amelyről — Kosztolánczy találó kifejezésével — „hosszú lamentációt” írt Füst Milán naplójában. Ilyen főlénnyel tekintett egyetemi oktatóira is (Gyulai Pál kivételével), s vajmi kevés erőfeszítést fejtett ki a bölcsészdiploma megszerzéséért. Nyilván már akkor ellene mondott a közéletben is babérokat gyűjtő professzorra, Beöthy Zsolt elköpzelésének, aki az idegenszerűnek érzett városi kultúra ellenében a magyar falu életét bemutató alkotásokat vélte igazán értékesnek. Az a felsorolás, mely évfolyamtársai és kollégái nevét tartalmazza, kivételes tehetségekben bővelkedik, s ha az előadásokon és szemináriumokon nem szerzett is maradandó élményeket, a velük való beszélgetések bizonyára sokat jelentettek számára. No, és a kávéházak is, melyekben oly szívesen tanyázott a Nyugat korszakában is.

Az *Irodalomjegyzék*, mely kiegészíti a könyvet, kilenc(!) esztendő írásait tartalmazza 1897-től 1905-ig. Osvát kritikai tehetségét bizonyítja, hogy egyre rangosabb feladatokat kapott, s nyilván egyre határozottabban képviselhette saját ízlését, figyelve a magyar líra újnak mondható, Ady felé mutató törekvéseit. A Hét megbecsült szerzőjeként szolgálhatta a megújuló költészet ügyét, s szolgálhatta úgy is, mint a Nyugat előzményeinek számító, rövidéletű folyóiratok életre hívója. Sokirányú tevékenységéről, ízlésének alakulásáról meggyőző, alapos ismereteket szerezhetünk Kosztolánczy Tibor könyvéből, melynek külön érdekessége, hogy Osvát Ernőnek ebben az időszakban írt leveleit és elfeledett írásait is közli.

Egyszerre két kötetel jelentkezett Tóth Szilvia, aki az irodalom és a képzőművészet rokon törekvéseinek avatott ismerője. Az egyikben (*Lázadásból hagyomány*) a modernizmus és az avantgárd megnyilvánulásait és különböző életművekben való letisztulását vizsgálja, a másikon *Blaise Cendrars pályakezdését* mutatja be.

Blaise Cendrars a modern költészet megteremtői közé tartozott, annak kiemelkedő képviselője. Magyarországon Kassák Lajos írt róla hosszabban a *Húsvét New Yorkban* című kötet bevezetőjében, 1963-ban. (A fordítás is az ő munkája.) Az avantgárd, illetőleg a modernizmus körébe sorolt lírikusok, így Cendrars is, nyugtalan

szenvedélyből és a világ megismerésének vágyától hajtva rengeteget és gyakran cél nélkül utaztak. Magatartásuknak jelképe lett az új költészetbe beszáguldó lokomotív, amely távolságokat járt be, s kötött össze egymással. Az 1900-as párizsi világiállításon lenyűgözve szemlélte a transzszibériai vasút szerelvényeit. S ahogy a vonat különböző állomásokon állt meg, úgy Cendrars is különféle olvasmányok és tudományok mellett horgonyzott le, s érdeklődésének alakulásában szerepet játszott az *Egy ember életéből* is ismert Szittyá Emil, Kassák vándorútjának társa. 1919-ben együtt indították a Les Hommes Nouveaux-t, amelyben a *Húsvét New Yorkban* is megjelent. (Eredetileg a Mercure de France szerkesztőjének, Apollinaire-nek jutatta el, de hónapokig nem kapott tőle választ.) Ebben is, másik reprezentatív művében, a *Transzszibériai expressz*ben is kora számos kiválóságát, de régebbi alkotókat is név szerint említ (Rousseau, a szobrászművész, Maeterlinck, Muszorgszkij, Hugo Wolf). A *Húsvét New Yorkban* állítólag egy oroszországi húsvéti élményéből született, s költője szerint egyetlen lázas éjszakán írta. Olvasmányok emlékei keverednek benne képzelete szüleményeivel és Krisztus szenvedésének, keresztalálának eseményeivel. A *Transzszibériai expressz* megutazása a japán–orosz háború idejére esett, de a vers szabálytalan időkezelése lehetővé tette, hogy későbbi eseményeket és személyiségeket is megjelenítsen. Részben az idő szabad kezelése, részben asszociációinak váratlansága avatta Cendrars-t a modern költészet nagyhatású úttörőjévé, s Tóth Szilvia bizonyos mértékben missziót teljesített megismertetésével.

A tanulmánykötetből kiemelném a Kúttal, a Képzőművészek Új Társasága folyóiratával foglalkozót, amely eredetileg az irodalomnak is otthonául szolgált: Szabó Lőrinc és Komlós Aladár verset közölt benne, ami azt sejteti, hogy a Babits ellen lázadó és a Nyugattal szembeforduló fiatalok itt is megpróbáltak új otthonra találni. Nagyon tanulságosak Klebelsberg Kúnónak, a Társaság tiszteletbeli tagjául választott kultuszminiszternek szavai: „Felelős kultúrpolitikus, aki közpénzekkel sáfárkodik, saját egyoldalú ízlését nem követheti, és nem vonhatja meg az állami támogatást semmilyen irányzattól sem, ha azt annak követői tehetséggel képviselik.” (Klebelsberg jó néhány követője megfogadhatta volna ezt a figyelmeztetést.)

Tóth Szilvia mindkét kötete fontos ismeretekkel gazdagítja a tudományt, s tanulságokkal szolgál minden olvasójának. (Fried István tanulmánykötetét a *Tiszatáj*, Kosztolánczy Tiborét az *Universitas Kiadó*, Tóth Szilvia Cendrars pályakezdéséről írt munkáját az *Orpheus Kiadó*, tanulmányait a *Hungarovoxx Kiadó* jelentette meg.)

RÓNAY LÁSZLÓ

TÖRÖK SOPHIE NAPTÁRAI, 1921–1941

Két vastkos kötetben jelentek meg Török Sophie (született Tanner Ilona) naptárai. Miért jelentek meg? Naptárakról, tehát nem naplókról van szó. Érdekeseke-e Babits Mihály feleségének határ-időnapló? Mert valóban szinte csak kurta megjegyzéseket, emlékeztetőket olvashatni majd másfélezer oldalnyi terjedelemben, a szövegtestben ritkásan csillan meg egy-egy kommentáló, *tehát* szubjektív megjegyzés. Három választ tartunk ésszerűnek.

Az első közhelynek hat: érdekesek ezek a naptárak. Akár gyengén exponált fényképek, super 8-as amatőrfilmek a múltból (illik a hasonlat: Török Sophie lelkes fotográfus, sőt amatőr hangrögzítő volt!), előtárják egy család, egy házasság — szó szerint — mindennapjait. A családfő pedig Babits Mihály. A naptárak 1921-től 1941-ig terjedő korpuszát közli a két kötet (a későbbi anyagból csupán szemelvényeket, a megismerkedés előtti feljegyzéseket mellőzve — mindkét esetben helyes döntés eredményeként). Nos, ez maga az irodalomtörténet; Babits Mihály és Török Sophie két évtizede, aranykor, *ezüstkör*, vaskor: saga. „Maga csak tudja, Intim Pista?” — tette fel kérdését a Színházi Élet épp akkoriban. Hát most mi is tudjuk. Kik, mikor, miért, hányszor jöttek; hívták, keresték Babits Mihályt. Ez érdekes. (És a Babits-levelezés remélhetőleg folytatódó kritikai kiadásának készítői számára nélkülözhetetlen háttéranyag.)

A második kevésbé hat közhelynek: érdekes ez a házasság. Érdekes ez az asszony. Török Sophieről és Babits Mihályról is lehet monográfiát írni ezután e kötetek ismerete nélkül, csak nem érdekesen. Török életművének revitalizálása érdemes volna, naptárainak kiadása alapmű lesz a munka során. De minek e helyt az író-költőnő újrafelfedezéséről vizionálni? Az idestova érett asszonykorba lépett gender studies megtalálja majd vele kapcsolatban a maga apologetáját és triumfálóját egy női lélekben. Örvendjünk most, előbb, annak, hogy máris megtalálta egy férfiában.

A kötet betétlapjaként az alkalmazott jelölések felsorolását vehetjük kézbe. Így kezdődik: „+ A havi ciklus első napjának jelzése. (...) O A coitusok jelzése.” Stb. Tudományos igényű szövegkiadásban ennél generózusabb indítást alig találhatunk. És itt értünk el harmadik válaszkunkhoz. Papp Zoltán János, nyilván hatalmas munkát tudva maga mögött, olyan kiadványt adott közre, mely Török Sophie sorait, szavait tartalmazza, önmagáról és Babits Mihályról közöl hiteles adatokat — de nem Török és Babits az érdekes mégsem. A beleásás az érdekes. A szövegközlés (bogarászás, kiolvasás, átírás) a fontos. Húszévnnyi házasság szikár manu-

scriptum-maradványának *olvashatóvá* és *érthetővé* tette a fontos. A textológia és filológia maga tehát. Elismerve avagy sem, valamennyi modern filológus ősatyja, Friedrich Schlegel már 1797-ben fölvetette „a filológia filozófiájá”-nak gondolatát, hangsúlyozva, hogy még az „alsóbb” kritika is feltételezi a megértést, a hermeneutika és a kritika „lényegében teljesen elválaszthatatlanok”. Hisz hiába nem „műalkotás” a Török-naptárak szövege, a hermeneutikai tapasztalat nem takarítható meg a filológus részéről. Ismerve a művész életművét, ismerve férjének életművét — és munkája során mind jobban megismerve kettejük közös és — bizony! — külön életét. Papp végtelen alaposággal, kitűnő erudícióval végezte az anyaggyűjtést, tárta fel az összefüggéseket, s mindezt a hatalmas munkát praktikusán használható szövegtestként, elegáns és sehol sem szószátyár lábjegyzetekkel, nem utolsósorban pedig kitűnő (remélhetőleg egy Török Sophie-kismonográfia magvának tekinthető) bevezető tanulmánnyal adta közre.

Egy nagy író újrafelfedezésre váró írófeleségének dokumentum-szikárságú feljegyzései — önmagukban érdemesek a tanulmányozásra. Az elismerés java mégis a sajtó alá rendezőt, illetve magát a szövegkiadás aktuását illeti, aki és amely a legteljesebb mértékben megfelel a schlegeli mércének. S hogy el ne feledjük: férfiszemmel. (Sajtó alá rend. Papp Zoltán János; „Babits Könyvtár 14–15”, *Argumentum*, Budapest, 2011)

PIENTÁK ATTILA

HOMÉROSSZAL IS JÉZUSHOZ Ritoók Zsigmond ókorkutatóval beszélget Simon Erika

Kétféle dal eget s földet egybefogó erejéről vall Simon Erikának Ritoók Zsigmond a *Miért hiszek?* sorozatban napvilágot látott interjúkötetben. A tanár úr az ókori görög rapszódoszokról írta szak- és doktori disszertációját, s ahogy mondta, a varázsnének és az ének varázsa azóta sem engedi Homérosztól elszakadni. Mint ahogyan a 20. században legkiválóbb kollégáit (Brusnyay Árpádtól Szabó Árpádig) az antikvitás remekeinek ethosza egyre csak megerősíteni tudta a jézusi igazságokról, Ritoók Zsigmond számára is olyan értékek megtestesítőjének számított Antigoné, mint aki prekeresztény mártírnőként előlegezte már a Megfeszített életpéldáját. (E sorok írója több mint húsz esztendeje a Balaton mellett olyan középiszkolás tankönyvből tanított, amelynek fejezetét Szophoklészról éppen a tanár úr írta.) Simon Erika szólítja ekképpen, „csak” tanár úrnak riportja során Ritoók professzort, s ez az első oldalon szerénynek tűnő titulus akkor nyeri el az olvasóban igazán a súlyát, amikor megtudjuk, hogy a Bólyai-díjas tudós a va-

lahai Eötvös-kollégium diákja volt. (A nagyhírű intézményben a Ménesi úton még Kodály Zoltán is így szólíttatta magát a hallgatóival. Rangot és mértéket jelentett és jelent e mára oly megszokottá vált formula.)

Éltre szóló tanításokat kapott gyerekkorától fogva a neves filológus. A keresztyén nevelésnek nem csupán keretait, de eleven hagyományát kapta örököül, és annak legigazibb lelkeségében cseperedett föl. A zoltárok dallamai, a hittanórák és az első képeskönyvek tanulságai-élményei, a vasárnapi igehirdetések bölcsességei vele maradtak az iskolában, a Lónyay utcai Református Gimnáziumban és az egyetemi évek alatt is. A Ménesi úton olyan lépcsőket koptatott *Platon iskolájának* freskómásolata alatt, amelyeken a *Marosszentimrei templomban* című vers szerzője, vagy a Somogy-országban már gyerekként Szenczi Molnár Albert zoltárstrófáit éneklő Fodor András is járt. Kamaskora végére többé nem volt kérdéses számára, hogy az embernek egyáltalán valamiféle meggyőződésének kell lennie. Ez az elkötelezettség az esztendőik során hitbélivé tárgult. (Lelki fejlődésére olyan karizmatikus személyiségek voltak hatással, mint a Keresztyén Ifjúsági Egyesületben evangelizáló Szikszai Béni, Kádár Imre vagy később a Kálvin téri fiatalok gyülekezetében Pásztor János, Kis Károly, Farkas József és Muraközy Gyula. Ám a kortárs világiak is nemegyszer vallásos áhítatot teremtettek a szép értelem nevében, többek közt Szilágyi János György, aki az ókori szobrászat világában adott néki eligazító fontos mondatokat.)

Aki e beszélgetést olvassa, jól teszi, ha ceruzájával aláhúzza egy-egy velős mondatot, mert olyan kijelentésekben (majdnem azt írtam: kinyilatkoztatásokban) lesz része, amelyek Ritoók tanár úr eddigi életpályájának tételmondatai is egyben. Álljon itt egy kis breviárium a teológiai, történelmi és személyes bölcsességek tárházából: predesztinációról, üdvözülésről, szeretetről, bűnről és meta-élményekről...

„Az a kérdés, hogy a gondviselésszerűséget elfogadja-e valaki vagy nem. Inkább azt mondja, hogy ez csak pusztán véletlen. Én azt hiszem, hogy van gondviselésszerű véletlen.” „Az üdvösség nem a halál után kezdődik, hanem a születés előtt.” „Szeretni amit és akit tanítok — ez a jó tanár titka.” „A bűn, sajátos állapot, az engedetlenség, az Isten nélküliség. Nincs kapcsolat, megszakadt a kapcsolatom Istennel: ez a bűn.” „Adott helyzetben igyekeztem engedelmeskedni egy sejtteni vélt isteni akaratnak.” „Sohsem bántam meg azt, hogy hittem.”

Önfeláldozásról, a szenvedés értelméről, a szakma titkairól (mint a mű- és szakszöveg-fordítás, s e kettő viszonyáról), az ökumenéről, az emberi és az egzisztenciális mellőzésekkel értékekkel kikerülő, sebezhetetlen személyiség diadaláról, Isten folytonos jóvátevődéseket megújító szán-

dékáról s megannyi érdekes élethelyzetről, fordulatról, megszakíthatatlan emberi tevékenységeről vallott Ritoók Zsigmond tanár úr Simon Erikának. Nehéz kiválasztani, hogy melyek a legfényesebb beszélgetésrészletek. Talán amikor közös szenvedélyükről, a zenehallgatásról, a muzsikáról esik szó közöttük. (Ritoók Zsigmond még középiskolai tanárként egy alkalommal görög zeneesztétikai szöveggyűjteményt is fordított Zoltai Dénes kérésére.) Mozart-zongoraversenyek, emlékezetes Wagner-operák hangképei derengnek föl, majd elevenednek meg fölidézésüktől. Simon Erika, akinek egyik szakja a latin nyelv, széles intellektuális palettáról választja kérdéseire a motívumokat, amelyek a párbeszédet mindvégig érkeszítően fönntartják. Empátiáját Ritoók Zsigmond pontos és élvezetes válaszaival hálálta meg, sőt őszinte sorsbevallással hitelesítette minden állítását. A kötet végére bennem is érintett egy személyes emlékképet, hiszen középiskolás fejjel naponta a pápai református templom és kollégium mellett haladtam el. A könyvtár részben ó-egyiptomi múmiát őriztek, a nyitott templomajtó fölött fölírat. SZÍVEMET HOZZÁD EMELEM... (Nemegyszer az énekelt zoltár is kihallatszott.) A főlemelt szívnek az örömét hirdette Kosztolányi Dezső, vagy éppen *Sursum corda* című versében Czigány György is. Ritoók tanár úrnak ugyanúgy hisszük: „...nekem gyönyörűség az ének”. (Kairosz Kiadó, Budapest, 2011)

NÉMETH ISTVÁN PÉTER

CHRISTOPH MARKSCHIES: A GNÓZIS

A 2–3. század kibontakozó kereszténysége, amely az üdvösséget a Jézus Krisztusba vetett hit alapján ígérte, markáns szellemi és teológiai kihívással szembesült: a gnózissal. Ennek a rendkívül sokrétű, szerteágazó és összetett — pogány (hermetikus iratok; jóllehet ezek gnosztikus voltát a szerző megkérdőjelezi) és keresztény irányzattal egyaránt rendelkező — vallási jelenségnek a kutatása és megértése több mint fél évszázad óta foglalkoztatja a tudósokat. Christoph Marksches művének nagy érdeme (amit egyrészt az angol, spanyol és japán fordítások, másrészt a három német kiadás is bizonyít), hogy összegez; illetve megkísérli a jelenség egészét a „lehető legegyszerűbben” leírni (7.). Ennek érdekében a bevezetőben magát a gnózis („ismeret”) fogalmat tisztázza. Ebből származik a „gnosztikusok” kifejezés, amely a 2. század végétől a keresztények azon konkrét csoportjait jelöli, akik önmagukat az „ismeret birtokosainak” nevezték (lásd Lyoni Iréneusz: *Az eretnekségek ellen, avagy a hamis gnózis áfólata*). Önértelmezésükben azonban az egyes csoportok más megnevezéseket

is használtak: például „tökéletesek”, „Isten gyermekei”, „kiválasztottak”, „egyedülállóak”, vagy „a negyedik, királyné nélküli, tökéletes nemzedék” (24.). Ugyanakkor a szerző arra is rámutat, hogy mennyire problémás ezt a bonyolult jelenséget -izmusba (gnoszticizmus) foglalni. Éppen ezért egy újszerű tipológiai modellt ajánl.

Marksches a gnózis kifejezéssel elsősorban azokat a mozgalmakat jelöli, „amelyek a tényállások értelmi megragadása iránti különös érdeklődésüket belátás (ismeret) révén olyan teológiai rendszerekbe rögzítik, amelyeket rendszerint a szövegekben szereplő eszmék és motívumok meghatározott együttese jellemez”. Ezek a következők: 1. „egy tökéletesen világon túli, távoli legfelső Isten megtapasztalása”; 2. „további isteni alakok beiktatása, vagy a már meglévő alakok felosztása olyanokra, akik az emberekhez közelebb vannak”; 3. „a világot és az anyagot rossz teremtesként értékelik, és emiatt a gnosztikus a világban idegennek tapasztalja meg magát”; 4. „sajátos teremtő Istent vagy asszisztenst iktatnak be (...), akit részben csak tudatlannak, sőt részben rossznak is ábrázolnak”; 5. az ember állapotát mitológiai drámával magyarázzák: „egy isteni elem, mely az isteni szférájából a gonosz világba hullott, isteni szikraként egy osztályt alkotó emberekben szunnyad, s onnan kiszabadulhat”; 6. „ennek az állapotnak az ismerete (...) csak egy túlvilági megváltó alak révén nyerhető el”, aki „a fenti szférából jön le, és majd újra felemelkedik oda”; a „megváltás az ember ismerete révén” (vagyis „hogy Isten [illetve a szikra] az emberben van”) lehetséges; valamint 8. „a dualizmus különböző módon megjelenő tendenciája”, a szellem és az anyag ellentéte (31–32.).

A rövid kutatástörténeti áttekintést követően Marksches ismerteti a forrásokat (keresztény szerzők és eredeti gnosztikus szövegek; például Nag Hammadi Könyvtár), a gnózis korai formáit az ókorban, illetve a nagy gnosztikus rendszereket (markioniták, valentinianusok és úgynevezett „Barbéló-gnosztikusok”). Számára a manicheizmus jelenti a csúcst és a végpontot, amely tulajdonképpen már önálló vallást alkot (lásd Simon Róbert és Simonné Pesthy Monika szerkesztésében *Máni és a fény vallása. A manicheizmus forrásai*. Corvina, Budapest, 2011).

A szerző álláspontja szerint a gnózis rendszere elsősorban szellemtörténeti kérdés, mert a rendelkezésünkre álló források nem (vagy alig) teszik lehetővé a társadalomtörténeti megközelítést. Annyi azonban mégis megállapítható, hogy a gnosztikusok, akik igyekeztek kerülni a konfliktusokat, főképpen a városokban voltak jelen. Valószínűsíthető, hogy a kereszténységen belül kis csoportokat (házközösségeket) alkottak, egy-egy

markáns személyiségű tanító köré tömörülve. Sajátos összejöveteleiken a tanítás/tanulás állt a középpontban. Istentiszteleteikről — amennyiben eltért a korabeli nagyegyházi keresztényekétől — semmit nem tudunk. Az azonban biztosan állítható, hogy a gnosztikus rendszereket a kor „értelmisége” hozta létre, és kétséget kizáróan elősegítették mind a kereszténység terjedését a Római Birodalom művelt társadalmi rétegeiben, mind pedig a vallás „privatizálásának” folyamatát; amelynek szintén az egyház lett a haszonélvezője.

Markschies művének a „Gnózis az ókorban és ma” című zárófejezetében felhívja a figyelmet, „hogy a gnózis korai elképzelésének megjelenése és nagy ’rendszereinek’ keletkezése egybeesik a kereszténység történelmének nagy áttörési szakaszával”. Meglátása szerint „a 2. századot egyfajta laboratóriumként kell felfognunk, melyben nagyon különféle adottságokkal rendelkező és nagyon különböző egyének azzal a céllal folytatnak úgymond kísérleteket a Birodalom nagyon különböző sarkaiiban, hogy az ókor világnézeti piacán miként jelenhetnének meg versenyképes keresztény teológiáival” (137.). Nem véletlen, hogy egzisztenciális bizonytalanságokkal telített, rohamosan és folytonosan átalakuló mai világunkban az intellektuálisan és spirituálisan kereső, ellenben a hagyományos istenképhez és egyházi diskurzusokhoz kritikusan viszonyuló (esetenként azokat elutasító) embereket szintén vonzzák azok a régi-új vallási eszmék, amelyek valami mást, újszerűt kínálnak. Elsősorban azért, mert az emberi generációkat lényegében véve ma is azok a (lét értelmét és célját kereső) kérdések nyomasztják, mint sok évszázaddal korábban. Ebből kifolyólag a nagyegyházi/történelmi kereszténység ma óriási, mondhatni paradigmaváltó kihívással szembesül: képes-e a modern ember egzisztenciális kérdéseit megválaszolni?

A mű nagy tanulsága annak a közhelyszerű igazságnak a megerősítése, hogy a történelem kutatása tulajdonképpen a máról, a ma jobb megértéséről is szól. Ezért is lehangoló az a felismerés, hogy nemzetközi összehasonlításban szemlélve magyar gnózis-kutatás tulajdonképpen nem létezik (lásd „válogatott magyar nyelvű irodalom”; 153–155.). Ennek oka, hogy Magyarországon nincsenek (nem is lehetnek!) történeti irányultságú vallástudományi műhelyek. Annál inkább üdvözlendő tehát Christoph Markschies könyvének magyar megjelentetése. Olyan áttekintését nyújtja ugyanis a kérdésnek, amely egyrészt minden érdeklődőnek megbízható ismereteket nyújt, másrészt pedig jól használható az oktatásban is. (Ford. Boros István; „Szent István könyvek, 19”; *Szent István Társulat*, Budapest, 2011)

JAKAB ATTILA

ABBÉ PIERRE: TESTAMENTUM...

Az alig kétszáz oldalas kis könyv borítóján egy bölcs öreg. Köves, sivatagos földön, egy keskeny úton áll, tenyerét barátságosan felemelve int a fehérszakállas Abbé Pierre. Egyik kezében picit megemelt botját szorítja, míg a második jelzi, hogy valaha itt volt, itt járt köztünk, és most mintha el is búcsúzna. Fölötte a tiszta, kék égre nyomtatott cím: *Testamentum...* és három pont. Nem tudjuk, hogy mi következik, de azt tudjuk, hogy Abbé Pierre mindig különös izgatottsággal várta a halált. Sokszor nem jött „hál Isten”, hiszen azt ki kellett érdemelni. Alig kivehetően egy fényképezőgép lóg a nyakában. A médiával való kapcsolatát, számos szereplését ma is láthatjuk akár Youtube videókon is. Ha beírjuk a nevét, láthatjuk, hallhatjuk azt a szenvedélyt, amely élete végéig dolgozott benne. „A lobbanékonyság emberi erényét” (18.). A *Testamentum...* 2011-ben a harmadik magyarul kiadott könyve. 2006-ban az *Istenem... miért?*, majd 2008-ban a *Testvériség* című könyvek megjelenése után, szintén a Bencés Kiadó gondozásában jelent meg. Már a fűl-szövegben olvashatunk a francia katolikus pap népszerűségéről, amely sportolókat, filmszillagokat, tudósokat előzött meg.

A kis könyv Előszava Abbé Pierre egyik 2003-ban írt cikkét választja a szövegeket összeszerkesztett kötet bevezetőjéül. Elhelyezi az olvasó számára a problémafelvetések nézőpontját. A cikk sodró, vehemens, kérdésekkel és felszólításokkal teli. Nem is gondolnánk, hogy egy kilencvenéves ember indultai ezek, sokkal inkább mintha egy tizenkilenc évesről kapta volna kölcsön. Indulata másokért való. Azokért szól, akik nem tudnak önmaguk nevében. Huszonhét részt tartalmaz ez a szokatlan végrendelet (*Testamentum...*), amely nem pénz, bútort, tárgyakat, ingóságot és ingatlant, hanem tanulsággá érlelt gondolatot, tapasztalatot, üzenetet hagy hátra minden örökösének, aki azt olvassa. A hagyaték végrehajtó pedig szokatlan módon a kötet szerkesztője, fordítója és a kiadó.

Az első részből már megtudhatjuk, hogy Abbé Pierre húsz éves kora óta türelmetlenül várta a halált, és gyűjtötte végrendeletét. Egy dossziéba csúsztatta céduláit, melyeket „csendes fohászoknak” nevezett el. A másik igény, ami az írásokat szülte, a százhuszonhárom unokaöccse és -húga által megfogalmazott kérdések, és a kérdés, hogy „Mielőtt elmegy, mondd el nekünk, amit tudsz”. El-mélkedéseiben vallomások hangnemben, a hála hangján dokumentálja életét. Indultai, szavai mindig létbe, országba, társadalomba ágyazottan szólnak meg, a peremre kerültek, a nyelvüket veszítették hontalanságában osztotva. „Csak egyetlen dolog számít ilyenkor: az áldozatok sorsa, akiket pusztulni hagyunk. Értük tör ki a haragom”

(20.). Ha az írások Franciaországra vonatkozóan fogalmazódnak is meg, mintaértékű igényességük nem zárható határok közé. Ha feltennénk a kérdést, hogy ki az, akinek minden szavát elhiszük, talán a válasz a következő lenne: a hiteles ember az. Aki nem akar meggyőzni, mégis meggyőző. Nem akarja saját nézőpontját a miénkkal szemben, vagy azon felül elhítené, mégis könnyedén száll a miénk fölé véleménye, elfogadjuk. „A meggyőzéshez érvek kellenek. S a legfőbb érv a cselekvés” (179.).

A létefeleltség, a társadalomfeleltség és az önfeleltség állapotából egy igaz ember szavainak igazsága felszabadít, megnyitja szemünk és szívünk. Azoknak a vallomásoknak van ilyen ereje, amelyek nem arra törekednek elsősorban, hogy a nyelv autonóm írói énjét megteremtve szóljanak az olvasóhoz. A szöveg csupán a valóság kifejeződéseként adja magát. Ajándéka azonban ezzel a csupán-léttel több lehet, mint mondatbravúrokból álló grammatikai és retorikai zsenialitás. Ez a csupán-valóság költészete a felköltés, felébresztés értelmében. Így igazsága felszabadító és éberre tesz önmagunkra.

Kérdései a legátfogóbb, legvégsőbb kérdésekre nemcsak keresik a választ, meg is adják azokat. Megszólalásai megértő erővel foglalnak helyet a sokat vitatott kérdésekben. Tisztelettel és tapintattal szólalnak meg, akár homoszexualitásról, biszexualitásról, szentségről, médiáról, hajléktalanokról... Tudva azt, hogy „mennyire nehéz méltóvá válni azok szolgálatára, akik annyit szenvednek” (20.). A médianak szerinte felnőtt, felelős nézővé kell változtatnia fogyasztóit, de mindezt „az abszolút értékek nevében” (36.). „Fertőző emberekre van szükség, akik egyszerre képesek látni a világ retteneteit és csodáit, és nem viselik el a rettenetet, hanem azt keresik, hogyan szüntethetnék meg” (179.). A világ telve van nyomorultakkal, a médiát pedig használni kell, mert fellármázza a közvéleményt. „Minden eddiginél nagyobb képzelőőre lesz szükségünk; olyan képzelőőre, amely tiszteletben tarja a realitásokat” (182.). Nem olyan korban élünk, amikor választható lenne a részvétel, ugyanis világméretű feladatok vannak. Az új embernek új feladatokat kell találnia, meg kell teremtenie a saját kultúráját. Nem veheti át senkitől sem készen (188–189.).

Mitől jó egy könyv? Mikor leszünk többek egy könyv elolvasása után? Elindítja-e bennünk a kérdés éber kíváncsiságát? Feltesszük-e az önmagunkra, társadalmunkra, létünkre vonatkozó kérdéseket e csendes fohászok, vagy éppen indulatos, aktivista megszólalások után? Hogy miben élünk? Hogy mit akarunk művelni? Hogy az adott szöveg hogyan feleltethető meg való világunknak? Kia-

lakult-e valamilyen kapcsolat az olvasottak és az általunk látottak között? Milyen tudásbázisról tekintünk az életünkre? És milyen alapra hív meg Abbé Pierre, akinek nézőpontja és elképzelése konkrét. Javasatai is azok. Beszédmódja pedig felszólító, meghívó. Felébreszt-e a lét-, a társadalom- és az önfeleltség állapotából ez a nemcsak igazra tanú, de tanúskodni hívó ember? Megfogalmazhatunk-e releváns kérdést valóságunkra vonatkozóan a nélkül, hogy látnánk, mi történik hazánkban, a politikában, a társadalom milyen mozgásokat követ? És hogyan tehetnék azért, hogy mindenkinek helye legyen benne, méghozzá hasznos helye?

„Csak a találkozások által létezzük, (...) a hívó ember kincse az öröm” (55.). A legnagyobb gazdagság és öröm pedig az emberekkel való találkozásból ered. Egymás nélkül nem menekülhetünk meg (179.), és „elsőként azt szolgáljuk, aki a leginkább szenved” (15.). A világpolgár Abbé Pierre fiatalon hátat fordított családi vagyonának, 1949-ben megalapította a hajléktalanokat támogató Emmausz-közösséget, ami „nem jótékony szervezet, nem felekezeti vagy politikai mozgalom. Az öntudat és polgári cselekvés iskolája” (133.). A nevelten és képmutató társadalomban felelős módon törődni a világ gondjával, ez a feladat. „Minden hajónak megvan a maga kikötője” (93.), mindenkinek hasznos helye van a világban, és ha emberekről van szó, soha nincsen elhanyagolható mennyiség. Mindig is áhította a halálban bekövetkező találkozást, de sokáig mégis a hajótörés művészetét gyakorolta. A Joseph Wresinski atya által megfogalmazott „negyedik világ” gondolatának biztosított otthont, ugyanis minden rétegen belül maradnak még emberek, akik egyik világhoz sem tartoznak, annyira nagy a nyomorúságuk. Világot teremtett hát számukra, kikötőt a hajótörötteknek.

A sok önségítő, életvezetési tanácsadó, meggyőző érveket és válaszok százeit kínáló könyvek között üdítő egy olyan könyvecske, amely nem direkt módon, nem stratégiai bravúrral, nem az egyén sikerességét propagálva kíván hatni. Amely nem pusztán retorika, nem pusztán többé-kevésbé jó mondatok egymás mellé helyezése egy témában. Hanem egyszerűen hiteles és megfigyelőképességünket hangolja, segíti. Mindig jó belátni, hogy vannak szent emberek, akik életüket folyton odaajándékozzák, elosztják. Akik az egész világ terhére hordozzák imádságaikban, akik bátran válaszolnak a végső kérdésre, és e döntés gyakorlásában élők szabadságukat, életüket. (Ford. Somorjai Gabi; *Bencés Kiadó*, Pannonhorma, 2011)

PAPP EMESE

SOMMAIRE*Journaux et confessions*

- JÁNOS PILINSZKY: „Littérature de confession”
 TERI SZÜCS: Sur les notes de journal écrites en 2006 de Zsuzsa Beney
 ZSUZSA TAKÁCS: A propos du nouveau livre de János Marno
 TAMÁS HALMAI: Journal et confession dans quelques livres d'Ágnes Gergely
 ÁKOS GYÖRFFY: Notes de journal
 ■ Poèmes de Lili Dobai, Csaba Fecske, Laura Iancu et István Vörös
 RUDOLF KASSNER: Pour le 60ème anniversaire de Rainer Maria Rilke
 PÉTER VASADI: Les chrétiens dans le monde
 ■ Entretien avec le Père Sándor Teodóz Jáki OSB

INHALT*Tagebücher und Bekenntnisse*

- JÁNOS PILINSZKY: „Bekenntnisliteratur”
 TERI SZÜCS: Über einige Tagebucheinträge aus dem Jahre 2006 von Zsuzsa Beney
 ZSUZSA TAKÁCS: Über das neueste Buch von János Marno
 TAMÁS HALMAI: Tagebuch und Bekenntnis in einigen Büchern von Ágnes Gergely
 ÁKOS GYÖRFFY: Tagebucheinträge
 ■ Gedichte von Lili Dobai, Csaba Fecske, Laura Iancu und István Vörös
 RUDOLF KASSNER: Rainer Maria Rilke zu seinem 60. Geburtstag
 PÉTER VASADI: Die Christen in der Welt
 ■ Gespräch mit P. Sándor Teodóz Jáki OSB

CONTENTS*Diaries and Confessions*

- JÁNOS PILINSZKY: „Confessional Literature”
 TERI SZÜCS: About some Diary Notes in 2006 by Zsuzsa Beney
 ZSUZSA TAKÁCS: About the latest Book by János Marno
 TAMÁS HALMAI: Diary and Confession in some Books by Ágnes Gergely
 ÁKOS GYÖRFFY: Diary Notes
 ■ Poems by Lili Dobai, Csaba Fecske, Laura Iancu and István Vörös
 RUDOLF KASSNER: For the 60th Birthday of Rainer Maria Rilke
 PÉTER VASADI: The Christians in the World
 ■ Interview with P. Sándor Teodóz Jáki OSB

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Munkatársak: BENDE JÓZSEF, DEÁK VIKTÓRIA HEDVIG, HAFNER ZOLTÁN, LÁZÁR KOVÁCS ÁKOS, PUSKÁS ATTILA

Szerkesztőbizottság: HORKAY HÖRCHER FERENC, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN,

KISS SZEMÁN RÓBERT, POMOGÁTS BÉLA, RÓRAY LÁSZLÓ, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

Szerkesztőségi titkár és tördelő: NÉMETH ILONA

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024; Nyomás: Gyomai Kner Nyomda Zrt. Felelős vezető: Fazekas Péter vezérigazgató

Szerkesztőség és Kiadóhivatal: Budapest, V., Piarista köz. 1. IV. em. 420. Telefon: 317-7246; 486-4443; Fax: 486-4444. Postacím: 1364

Budapest, Pf. 48. Internet cím: <http://www.vigilia.hu>; E-mail cím: vigilia@vigilia.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadó-

hivatala. Terjeszti a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletág, a Magyar Lapterjesztő Zrt. és alternatív terjesztők. A Vigilia csekkszámla száma: OTP.

VII. ker. 11707024-20373432. Előfizetési díj: 2012. évre 5.040,- Ft, fél évre 2.520,- Ft, negyed évre 1.260,- Ft. Előfizethető külföldön a

KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.). Ára: EU országok: 15.240,- Ft/év vagy 95,- USD illetve ennek megfelelő más pénznem/év.

SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10–14 ÓRA. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 500 Ft

VIGILIA

SZEMLE

- Hónapról hónapra
- Török Sophie naptárai, 1921–1941
- Homérosszal is Jézushoz. Ritoók Zsigmond óorkutatóval beszélget Simon Erika

CHRISTOPH
MARKSCHIES
ABBÉ PIERRE

A gnózis
Testamentum...

A SZEMLÉKET ÍRTÁK

Jakab Attila, Németh István Péter,
Papp Emese, Pienták Attila és Rónay László

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- Etika- és hittanoktatás
- A II. Vatikáni zsinat utóéletéről
- Görföl Tibor, Heidl György,
Peter Hünermann, Kereszty Rókus,
Örsy László, Puskás Attila, Török Csaba,
Tusor Péter és Xeravits Géza tanulmánya
- Balla D. Károly, Halmai Tamás,
Kirilla Teréz, Mariella Mehr,
Muszatics Péter és Vasadi Péter írása

A folyóirat megjelenését
a Nemzeti Kulturális Alap támogatja

nka
Nemzeti Kulturális Alap

9 770042 602005 12005